

סקירת מערך התשלומים בישראל

מחלקת מערכות
תשלומים וסליקה

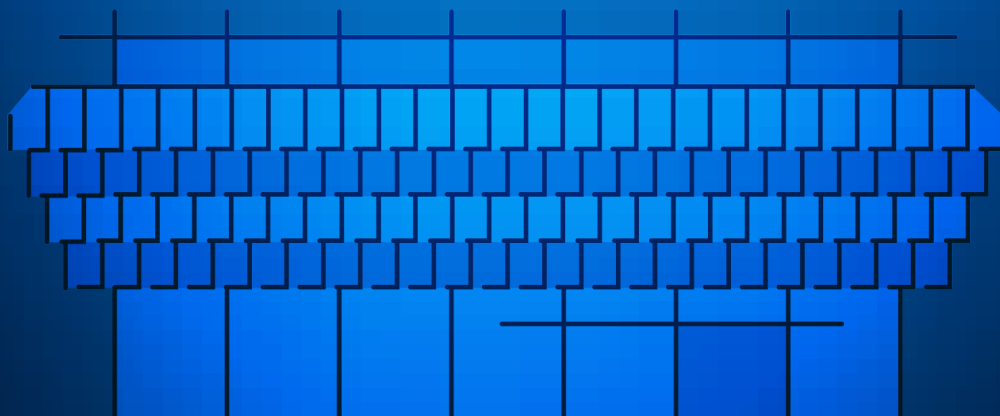

דצמבר
2021

סקירה זו מתארת את מערכות התשלומים והסליקה בישראל, ואת ההתפתחויות המרכזיות בתחום. זאת מהיבטי החדשנות, התחרות והאסדרה, וכן בהתייחס לפעילותן של מערכות התשלומים ותשתיותיהן ולהתפתחותם של אמצעי התשלום ושירותי התשלום השונים. הסקירה עוסקת גם באתגרים העומדים בפני מחלקת מערכות תשלומים וסליקה בבנק ישראל בחתירתה לקידום מערך התשלומים בארץ ולפיתוחו. כן נסקרת פעילותו של מערך התשלומים בישראל במהלך משבר הקורונה.

הנתונים המוצגים בספר זה הם לשנים 2018–2020, אף כי רבות מן הרפורמות המפורטות כאן הושקו או הבשילו בשנת 2021, וימשיכו להתפתח בשנים הקרובות. לפיכך הסקירה מתייחסת גם לעשייה בתחום בשנה זו.

פרקי הסקירה עוסקים בנושאים דלהלן: ההתפתחויות העיקריות בשנים האחרונות; המגמות במערכות התשלומים ובאמצעי התשלום; ההיבטים המוסדיים המשפיעים על מערכות התשלומים; תיאור של מערכות התשלומים והסליקה ומערכות התקשורת הרלוונטיות לתחום.

תוכן עניינים

הקדמה	4
תקציר מנהלים	6
פרק א - ההתפתחויות העיקריות בשנים האחרונות	8
סקירת ההתפתחויות העיקריות	12
פעילות מערך התשלומים והסליקה במהלך משבר הקורונה	26
אתגרים לעתיד	36
פרק ב - מגמות במערכות התשלומים ובאמצעי תשלום	38
סקר צרכנים על השימוש באמצעי התשלום השונים	39
מערכת זה"ב	44
המסלוקה הבין-לאומית לעסקאות המרה - CLS	47
מסלוקת הצ'קים	48
מס"ב	50
מסלוקות הבורסה	52
פרק ג - אמצעי התשלום לשימוש הציבור	54
אמצעי תשלום מבוססי נייר	58
אמצעי תשלום דיגיטליים	64
אמצעי תשלום דיגיטליים מתקדמים	71
העברות מטבע חוץ לחו"ל	71
פרק ד - היבטים מוסדיים	72
המסגרת הרגולטורית	73
המתווכים הפיננסיים	81
תפקיד בנק ישראל בהתייחס למערכות התשלומים	82
גופים בתחום התשלומים והסליקה	83
פרק ה - מערכות התשלומים והסליקה ומערכות התקשורת	86
התשתית הקיימת	88
מערכות התשלומים	90
אמצעי תקשורת	102
מילון מונחים	104
ראשי תיבות וקיצורים	106
הערות שוליים	107

א

ב

ג

ד

ה

הקדמה

מערך התשלומים בישראל מתקדם בקצב מהיר בשנים האחרונות. התקדמות זו מסייעת בצמצום הפערים בין המשק הישראלי למדינות המתקדמות ביותר בתחום, בהובלה של תעשיית התשלומים המקומית לחזית העולמית בהשתתפות של שחקנים בין-לאומיים ובעידוד חברות פינטק ישראליות לפעול בארץ.

רגולטורים בתחום התשלומים מעוניינים לקדם דרכי תשלום חדשות ומתקדמות. אחד האתגרים הייחודיים במדינות מפותחות אך קטנות, כמו ישראל, הוא יצירת כדאיות עסקית לשחקנים היכולים לפעול בתחום. יחד עם זאת רווחיותה של הפעילות בתחום התשלומים נשענת על מחזורים רחבי היקף, מציאות שיש בה כדי להגביל את מספר השחקנים במדינה קטנה. כך, באופן טבעי, נוצר קושי בעידוד אותה תחרות, שמייצרת חדשנות וקדמה במדינות גדולות יותר.

במיוחד במדינות כמו ישראל, בהן מערכות התשלומים ושירותי התשלום מהדור הקודם פועלות היטב ומספקות את שירותיהן ברמת זמינות ויציבות גבוהה, ואף לרוב גם בעלויות ובזמני עסקה סבירים, נשאלת השאלה איזו בעיה אנו שואפים לפתור. מערך התשלומים הקיים בישראל אמנם מתפקד היטב, אך הצעות ערך חדשות וחדשניות בתחום יכולות לשפר את חוויית התשלום עוד יותר, לקדם את המסחר במשק, ולא פחות חשוב – לשמש מקפצה לקידום שירותים פיננסיים נוספים, כגון אשראי חכם, וגם שירותים ומוצרים מתחומים לא-פיננסיים. כמו-כן, בישראל יש בתחום היבט ייחודי נוסף: מרכזי פיתוח של מיזמים גלובליים ומשמעותיים בזירת ה-PayTech, טכנולוגיות התשלומים, ממוקמים כאן, אולם רבים מחידושיהם אינם מוצעים לצרכן ולעסקים המקומיים.

במחלקת מערכות תשלומים וסליקה בבנק ישראל אנו בוחנים אילו צעדים עלינו לנקוט כדי לאפשר לכל השחקנים בתחום ה-PayTech, הקיימים והפוטנציאליים, לפעול טוב יותר בארץ, ואילו צעדים נדרשים להסיר את חסמי הכניסה המקומיים העומדים בפני חברות PayTech שאינן פעילות כיום בישראל. אנו עושים זאת מכוח תפקידנו כמפעילי מסלקות הזה"ב והצ'קים, כמפקחים על מערכות התשלומים המבוקרות וכקובעי המדיניות במערך התשלומים. תפקידנו כולל וידוא של יציבות מערכות התשלומים, ולצד זאת קידום יעילות והבטחת גישה שוויונית והוגנת למערכות הללו על-ידי כל נותן שירותי תשלום העומד בכללי המערכות למיניהן.

בשנים הקרובות נמשיך להרחיב ולהעמיק את הרפורמות המשמעותיות שהוביל בנק ישראל עד כה בתחום התשלומים ובתחומים המשיקים לו. נוסיף לפעול לסגירת הפער בין עולם התשלומים הישראלי לזה של מדינות אחרות, וכן נשאף ליטול חלק בהובלת התחום ברמה הבין-לאומית.

אני מודה לכל אלו שהשתתפו בהכנתה של סקירה חשובה זו.

תחום התשלומים והסליקה התפתח בשנים האחרונות בעולם בקצב מהיר הן טכנולוגית והן עסקית, וכך גם בישראל. הבנת חשיבותו של עולם תשלומים דיגיטלי מתקדם לאזרח ולמשק כולו הביאה להתפתחות משמעותית הן בתשתיות התשלומים הטכנולוגיות, העסקיות, הרגולטוריות והמשפטיות, והן באמצעי התשלום המונגשים לאזרחים, ובכלל זה שיפור חוויית התשלום בכרטיסי אשראי ובצ'קים, בתשלומים בחו"ל ובהנהגת תשלומים קמעוניים מיידיים.

הטכנולוגיה היא שהובילה את ההתפתחות בעולם העסקי, ומכאן גם בעולם התשלומים. בנק ישראל נדרש להכין את התשתיות כדי לעמוד בקצב החדשנות, אשר גבר בשנים האחרונות. הנחנו את התשתיות הנדרשות לעולם הפיננסי הדיגיטלי החדש; קידמנו רפורמות במערכות התשלומים הקיימות - בכרטיסי האשראי, במסלקת הצ'קים ובמס"ב; חיזקנו את היציבות והבטיחות של מערכות התשלומים שאנו מפעילים, וכן של אלה שעליהן אנו מפקחים; שיפרנו את היעילות של מערכות התשלומים החשובות במשק; פיתחנו מערכות תשלומים חדשות ואמצעי תשלום חדשים; פעלנו רבות לפתיחת מערכות התשלומים לשחקנים חוץ-בנקאיים וקידמנו חקיקה בתחום.

מאז שבנק ישראל הקים את מערכת זה"ב, בשנת 2007, החשיבות שהוא מייחס למערך התשלומים הולכת וגדלה. נגיד הבנק, פרופ' אמיר ירון אף ציין לא אחת את החשיבות האסטרטגית של קידום מערך התשלומים למשק כולו, והאסטרטגיה של הבנק בתחום התשלומים נכללה בתוכנית האסטרטגית של הבנק.

אני מודה למנהלים ולעובדים באגף מערכות התשלומים והסליקה, שעבודתם המקצועית והמסורה איפשרה את ההתקדמות המשמעותית שהשגנו בשנים האחרונות בשמירה על היציבות והבטיחות של מערכות התשלומים, בחיזוק ההמשכיות העסקית, בקידום רפורמות וחדשנות בתחום, בהסרת חסמים במערכות התשלומים ובשירותי התשלומים, וכן בפתיחת מערכות התשלומים לתחרות ולכניסה של משתתפים חדשים ועוד היד נטויה.

בשנים האחרונות תעשיית התשלומים בישראל מזנקת דרמטית קדימה.

הדבר מתבטא, בין היתר, בגידול משמעותי של מספר השחקנים המקומיים; במתן רשיון בנקאי, ראשון מזה ארבעים שנה, לבנק חדש – הראשון שהוא דיגיטלי במלואו; בהפרדה של שתי חברות כרטיסי אשראי מבנקים והענקת רשיון פעילות בשוק התשלומים לשלושה שחקנים נוספים. נוסף על כך שתי חברות משולבות המפעילות מערכות תשלומים יציבותיות – מס"ב ושב"א – ינוהלו, לראשונה מאז הקמתן, בנפרד. האחת עוסקת בתחום ההעברות הבנקאיות והתשלומים המיידיים ("Faster Payments"), והשנייה מתמקדת בכרטיסי חיוב בישראל. השוק התקדם מהותית למעבר משימוש בכרטיסי פלסטיק בעלי פס מגנטי לתשלומים ללא מגע, הן באמצעות טכנולוגיות קרבה בכרטיסים פיזיים והן באמצעות ארנקים דיגיטליים בטלפון הנייד. שינויים נוספים: תשתית הסליקה בכרטיסי חיוב עברה לסליקה יומית; בתחבורה הציבורית החל מעבר מתשלום בכרטיסי רב-קו לתשלום באפליקציות, והייתה התקדמות מהותית בערוצים רבים נוספים – מעבר מהעברות בנקאיות להטמעת תשלומים מיידיים (Faster Payments), מבנקאות מסורתית לבנקאות פתוחה עם ממשק תוכנות יישומים (APIs) וייזום תשלומים, מהמחאות מבוססות-נייר להוראות חיוב דיגיטליות.

השוק הישראלי, הקטן יחסית, משדרג את עצמו ועומד להפוך לאחד השווקים המתקדמים ביותר בתחום התשלומים בעולם המפותח. הזינוק בישראל מתבסס על שוק מתקדם שבו יש תשלומים אלקטרוניים באמצעות כרטיס חיוב, העברות בנקאיות והעברות זה"ב בין לקוחות. כל אלה יחד היוו כ-87% מסך סכומי התשלומים בשנת 2020. זאת במסגרת נפח פעילות של 7,569 מיליארד ש"ח בשנה במערכות התשלומים הישראליות – זה"ב, מס"ב, "אשראית", ¹ATM ומסלקת הצ'קים. בנק ישראל הוביל וימשיך להוביל מהלכים להרחבת התשלומים המיידיים; לעידוד כניסה של שחקנים חדשים באמצעות גישה ישירה למערכות התשלומים; לצמצום משך הזמן והעלות של תשלומים חוצי-גבולות (cross-border payments); להנעת הממשלה לשמש קטליזטור לאימוץ תשלומים מתקדמים דיגיטליים; להרחבת יכולת איסוף הנתונים ממערכות התשלומים וליישום כלי ²BI – כדי לשפר את התוויית מדיניות מערך התשלומים. כן החליט בנק ישראל להאיץ את הלימוד, המחקר וההכנה לקראת הנפקה אפשרית של מטבע דיגיטלי של בנק ישראל בעתיד³. באמצעות סדרת צעדים, יצירת תמריצים ועידוד השחקנים בדרכים שונות מצליח בנק ישראל, לצד רגולטורים נוספים, להניע מהלכים אלה. צעדים עתידיים

נוספים שייבחנו, מטרתם להביא לקידום התהליכים ולהשלמתם. ברקע, בזכות ניהול אחראי ופיקוח מתמיד, מערך התשלומים בישראל מגלה חוסן ורציפות עסקית.

אלו אפשרו את הגברת השימוש בתשלומים שאינם פיזיים במהלך מגפת הקורונה ואת יישומן של רפורמות רגולטוריות שונות להגברת השימוש בתשלומים דיגיטליים ולהגבלת השימוש במזומן ובצ'קים. נגיד בנק ישראל ציין פעמים מספר כי הוא רואה בהתקדמות מערך התשלומים בישראל עמוד תווך באסטרטגיית הקידמה של הבנק. לכן הוא מתכנן להמשיך ולהוביל יוזמות לצמצום הפערים בין המשק הישראלי למדינות המתקדמות ביותר, לכוון את תעשיית התשלומים המקומית לחזית העולמית, למשוך שחקנים בין-לאומיים נוספים ולעודד חברות פינטק ישראליות לפעול בארץ.

סקירה זו בוחנת בעיקרה את הנעשה בשנים 2018-2020 ומציגה את הנתונים לשנים אלו אולם היות שמועד הפרסום הינו סוף שנת 2021 ישנה גם התייחסות לעשייה בתחום בשנת 2021 ככל הניתן.

פרק
א

ההתפתחויות
העיקריות בשנים
האחרונות

שימוש באפליקציות תשלומים

2016 | 1% כללי

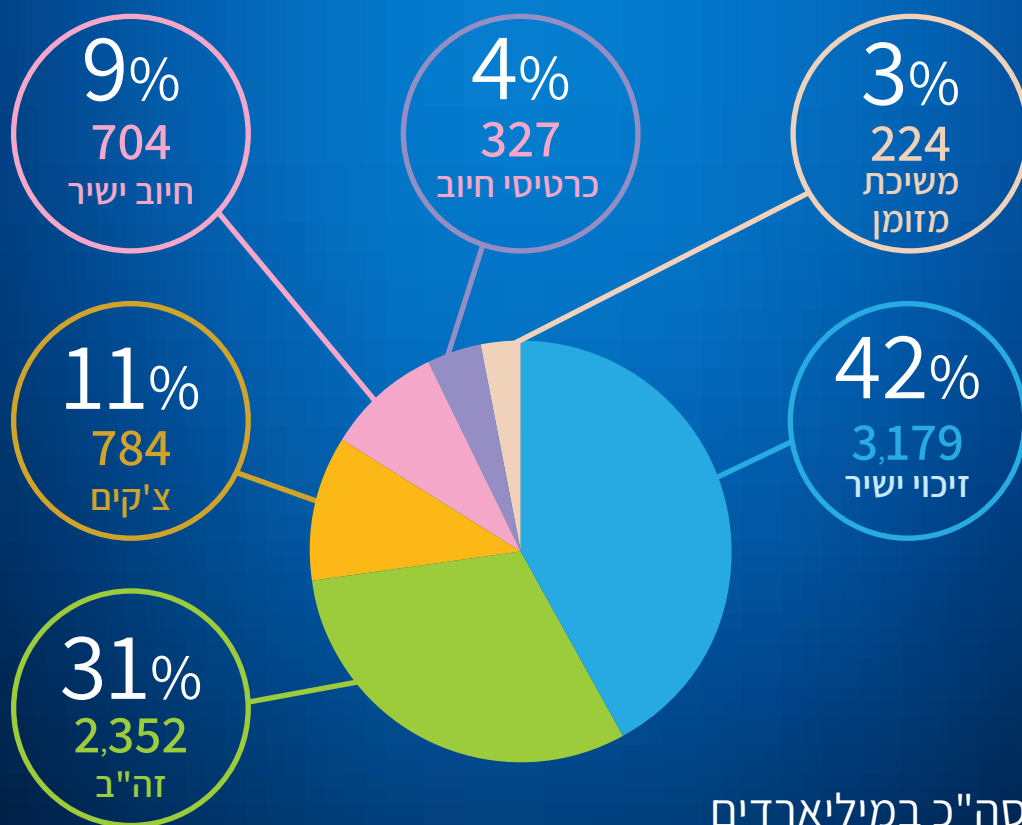
תשלום על שירות
עוזרת, גנן, ביביסיטר
חשמלאי אינסטלטור

2018 | 12% העברת כסף
לאדם פרטי | 8%

תשלום על שירות
עוזרת, גנן, ביביסיטר
חשמלאי אינסטלטור

2020 | 31% העברת כסף
לאדם פרטי | 34%

התפלגות תשלומי הלקוחות בשנת 2020

זמינות מערכות התשלומים ממוצע ל- 3 השנים 2018-2020

סקירת ההתפתחויות העיקריות

המהלכים הרגולטוריים, העסקיים, הפיקוחיים והאסטרטגיים הרב-שנתיים הנובעים מהרצון להגביר את התחרות בתחום הבנקאות, תוך שאיפה להפחית את השימוש באמצעי תשלום מבוססי נייר לשם צמצום הכלכלה השחורה, הולידו התפתחויות שונות ותרמו להאצת הקידמה במערכות התשלומים ובאמצעי התשלום. זאת לצד התפתחויות טכנולוגיות בישראל ובעולם.

התפתחות משמעותית של האפליקציות לתשלומים והארנקים דיגיטליים

בשנת 2017 החלה התפתחות משמעותית של האפליקציות לתשלומים והארנקים הדיגיטליים⁴. זה כמה שנים קיימות בישראל האפליקציות Pepper Pay, PayBox ו-bit, המאפשרות תשלום מאדם לאדם P2P⁵. עם השנים הלכו וגברו בציבור הרחב אימוץ האפליקציות והשימוש בהן, וכך גם השירותים שהן מספקות, ומשתמשים בהן גם לתשלום בבתי עסק – P2B⁶. הרחבה של האימוץ על ידי הציבור וצעדים נוספים שנקט בנק ישראל (אשר עליהם יורחב בהמשך) הביאו לגידול ההיצע. בשנה האחרונה גדל מספר האפליקציות הבנקאיות המנגישות ארנקים דיגיטליים, שלוש החברות לכרטיסי אשראי הוסיפו לאפליקציות המסופקות ללקוחותיהן ארנקים דיגיטליים, ושתי חברות בין-לאומיות השיקו ארנק משלהן. נכון למועד פרסומה של סקירה זו, דצמבר 2021, קיימים בישראל 9 ארנקים דיגיטליים פעילים.

בסוף שנת 2020 הושקו חמש אפליקציות לתשלום בתחבורה הציבורית, ושלוש מהן מופעלות בידי חברות פרטיות. כניסתן של אפליקציות אלו מסמנת את הרפורמה החדשה באמצעי התשלום בתחבורה הציבורית בישראל ובעיקר את הנגשתן של אפליקציות תשלום חדשות לציבור. בכך יישרה המדינה קו עם מערכות תחבורה ציבורית מתקדמות בארצות הברית ובאירופה, וזאת בשיטה טכנולוגית ייחודית לישראל.

בשנת 2019 פרסם בנק ישראל נייר מדיניות בנושא פעילות אפליקציות התשלומים הבנקאיות בבתי עסק⁷. מסמך זה סוקר את התפתחות האפליקציות העיקריות שהוטמעו בשנים האחרונות שקדמו לפרסום, וכן מציג את עמדת בנק ישראל ביחס לשוק התשלומים ולמתווה פעילות אפליקציות התשלום הבנקאיות בשנים הבאות. אכן בשנת 2021 אנו עדים לגידול השימוש של הציבור באפליקציות התשלומים ובארנקים הדיגיטליים. גידול זה משתקף גם בתוצאות הסקרים שאנו עורכים. בסקר

שערכנו בשנת 2016, כאשר האפליקציות בישראל היו עדיין בתחילת דרכן, הצהירו רק מעטים מאוד מהנסקרים כי השתמשו באפליקציות לתשלומים, ורק 1% הצהירו כי הם משתמשים באפליקציות להעברות כספים בכלל; בסקר נוסף, שערכנו בשנת 2018, כבר ראינו שינוי משמעותי, שינוי טבעי שמתכתב ישירות עם התפתחות האפליקציות בישראל ועם גידול מספרן. התחלנו לראות ניצני גידול בהצהרות על שימוש באפליקציות בבתי עסק פיזיים, כ-4%, ובעיקר גידול בתשלום באמצעות האפליקציות: כ-12% מהנסקרים הצהירו על שימוש באפליקציה להעברת כסף לאדם פרטי, וכ-8% הצהירו שהשתמשו באפליקציה זו לתשלום על שירות – לעו"ד, גנן, עוזרת וכו' – וכן לתשלום שכר דירה או מסי ועד בית. את הקפיצה המשמעותית אנחנו רואים בסקר האחרון, שערכנו בדצמבר 2020: ניכר גידול בכלל השירותים, אך הגידול המשמעותי ביותר היה בשימושים הבאים: תשלום לחוגים, כ-16%; תשלום לעוזרת/גנן/בייביסיטר/חשמלאי/אינסטלטור – כ-34%; תשלום לאדם פרטי אחר – כ-31%⁸.

נוסף על הסקר האמור מטעם בנק ישראל ערכה רשות התחרות מחקר בתחום הפלטפורמות הדיגיטליות ויישומי התשלום המספקים שירות של העברות תשלום בין יחידים⁹. תוצאות המחקר מצביעות על קיומו של "אפקט רשת"¹⁰ משמעותי בהספקת שירותי העברות בין יחידים – העברות P2P: ככל שמספר המשתמשים במוצר עולה, התועלת ממנו עבורם גדלה, וכן עולה ערכו. כמו כן מצביעות תוצאות המחקר על מבנה שוק שבו יש מוביל עיקרי – יישומן שבאמצעותו מועברות מרבית ההעברות הרגילות¹¹ בין יחידים; מצב זה מקשה על התחרות בתחום מצד יישומנים אחרים, ואף מגדיל את פוטנציאל הפגיעה בצרכנים.

לאור ממצאים אלו הרשות ממליצה להחליש את אפקט הרשת בהעברות תשלום בין יחידים בדרך של יצירת קישוריות בין יישומי העברות P2P, כך שכל צרכן יוכל להשתמש ביישומן העונה על צרכיו בלי שבחירתו תושפע מהיקף המשתמשים בו. לצד זאת הרשות ממליצה שלא למנוע שימוש של יישומנים במידע שיצברו על הלקוחות, וזאת כדי למרב (maximize) את הערך ללקוח באמצעות הצעת המוצרים המותאמים ביותר לצרכיו.

במהלך שנת 2021 הקים בנק ישראל ועדה לתשלומים בטלפון הנייד, והיא פרסמה קול קורא לציבור ולשחקנים בתחום¹²: קריאה להתייחס לסוגיות שונות הנוגעות לתשלומים באמצעות הטלפון הנייד, אשר לטעמם של הציבור טעונות בחינה ואולי אף אסדרה. בין הסוגיות שהמשיבים התבקשו להתייחס אליהן ציין בנק ישראל את בעיית ההכרה הדדית בין אפליקציות תשלום, את הצורך בממשק לביצוע תשלומי P2P, את אופן האיסוף והשמירה של המידע הנובע מפעילות התשלומים בנייד, השימוש במידע זה ועוד. בעת כתיבתה של סקירה זו עבודת הוועדה בעיצומה.

תקן EMV בישראל

תאוצת התפתחות האפליקציות והארנקים הדיגיטליים בשנים האחרונות משקפת את הטכנולוגיה החדשנית המיושמת בישראל בתחום התשלומים. התאוצה מבשרת את רפורמת התשלומים בבתי העסק הודות למתווה הטמעת תקן EMV¹³ בישראל – אחת הרפורמות הבולטות ביותר שיושמו בישראל. תקן EMV פותח בידי שלוש חברות האשראי הגדולות באירופה – Mastercard, Visa ו-Europay – לשם אבטחת הרכישות בכרטיסי אשראי ומניעת הונאות וזיופים ככל הניתן על ידי זיהוי כמעט ודאי של בעל הכרטיס. EMV הוא שבב חכם, המותקן בכרטיס האשראי במקומו של הפס המגנטי, ועליו מידע המיוחס אך ורק לכרטיס שעליו הוא מותקן. הסליקה מתבצעת על ידי קריאת השבב והזנת קוד סודי. הקוד הסודי ניתן עם הנפקת הכרטיס ומשמש גם למשיכת מזומנים ממכשירי משיכה. יחד עם הטמעת השבב החכם בכרטיסי האשראי נעשה מהלך משלים של הפיכת כרטיסי האשראי לכרטיסים חכמים, בעלי טכנולוגיה המאפשרת ביצוע פעולות ללא מגע. במקביל למהלכים אלו בצד הצרכן מחזיק הכרטיס, ננקטו מהלכים משלימים בצד בתי העסק, כך שנקודות המכירה יוסבו לנקודות מכירה חכמות, המסוגלות לקבל תשלומים מאובטחים בתקן EMV ותשלומים ללא מגע. המעבר הן בצד הצרכן והן בצד בתי העסק למעשה הוליד את הרפורמה בכל הנוגע לתשלומים בבתי עסק בישראל, לרבות ביצוע תשלומים ללא מגע באמצעות טלפון סלולרי ואפליקציות תשלום מתקדמות. צעד זה מחזק את התחרות בתחומי ההנפקה והסליקה באמצעות הסרת חסם לכניסת שחקנים חדשים מהארץ ומחו"ל, ומפחית את סיכוני הזיוף והשימוש לרעה בכרטיסי חיוב באמצעות שדרוג מנגנוני האבטחה.

בשנים האחרונות פרסם בנק ישראל מספר הנחיות בנושא¹⁴. נוסף על הנחיות אלו הושקה, במסגרת התוכנית הכלכלית להתמודדות עם משבר הקורונה, תוכנית¹⁵ מטעם הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים במשרד הכלכלה והתעשייה ומשרד האוצר, לסיוע בהטמעת הסליקה בתקן EMV. התוכנית אפשרה לבתי עסק לקבל החזר של עד 80% מעלות ההטמעה. המהלך שמוביל בנק ישראל להסבת הפעילות בכרטיסי חיוב בישראל ל-EMV מיישר קו עם מדינות מתקדמות בעולם, ומאפשר הצעות ערך חדשות וחדשניות בישראל. ההתקדמות בהטמעת המסופים מאפשרת גם חוויית לקוח מתקדמת. מספר ארנקים דיגיטליים¹⁶ כבר החלו לפעול בישראל בחודשים האחרונים.

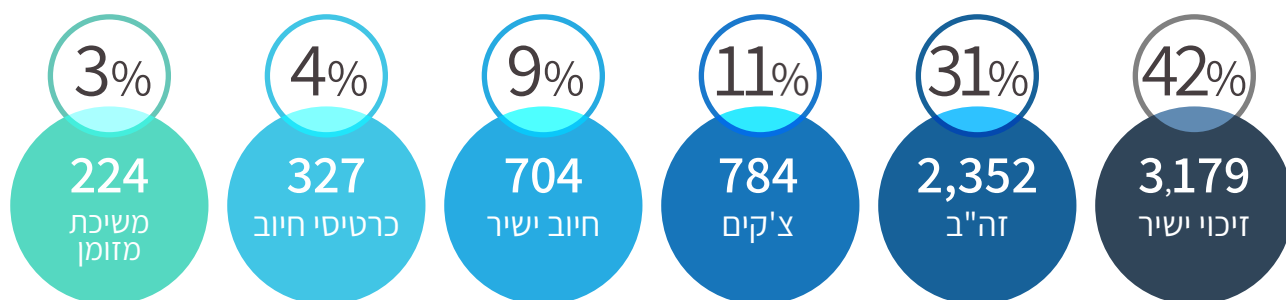
הוראת החיוב הדיגיטלית

הארנקים הדיגיטליים, אפליקציות התשלומים ומהפכת התשלומים בישראל, הן מבחינת הלקוח והן מבחינת בתי העסק, מיושמים בישראל כחלק מתהליך טבעי המתפתח בעולם – מעבר של הציבור מאמצעי תשלום מבוססי נייר לאמצעים דיגיטליים. בהמשך לתהליך זה נבחנו פיתוחים בתשתיות ואמצעי תשלום חדשים. כך, למשל, בשנת 2017 החל תהליך של הפיכת הצ'ק הפיזי לדיגיטלי לחלוטין,

ונערכה בחינה של הוראת החיוב הדיגיטלית במסגרת הנבונה המודל העסקי של הוראת החיוב הדיגיטלית, אשר הוצג גם בוובינר לציבור הרחב להצגה וחיידוד התהליכים. בשנה הקרובה נרחיב את הבחינה. זאת במקביל לחקיקת חוק סליקה אלקטרונית של צ'קים, המאפשר להמיר את תהליך הפקדת הצ'ק לתהליך דיגיטלי באמצעות סריקתו בטלפון הסלולרי. בהמשך נחקק חוק לצמצום השימוש במזומן (כפי שמפורט בפרק ד' על הרגולציה והאסדרה), המטיל מגבלות על השימוש בצ'ק פיזי, ואלו היו ברקע התגברות העדפת הציבור את השימוש באמצעי תשלום דיגיטלי ובשירותים דיגיטליים בתקופת משבר הקורונה – בשנת 2020 ובמחצית הראשונה של 2021. עם זאת חלק לא מבוטל מהאזרחים מעדיפים להמשיך ולהשתמש בצ'ק, בעיקר בגלל מאפייניו הייחודיים. תובנות וממצאים שהוצפו במסגרת סקר צרכנים שנערך בשנת 2021¹⁷ בעניין העדפות הציבור הישראלי את הצ'קים ושימור מאפייניהם הראו כי השימוש בצ'קים הוא בעיקר בסכומים גבוהים, כי השימוש של בתי עסק רב משל פרטים, וכי מטרות התשלום העיקריות הן משכורות, שכר דירה, החזרי חוב/הלוואה ומתנות לאירועים. כן נמצא כי הציבור מעדיף צ'קים "למוטב בלבד". במסגרת ממצאי הסקר עלה כי עם מאפייני הצ'ק המסורתי שהציבור ירצה לשמר נמנים המאפיינים הבאים: שימוש בצ'ק נפרד ממסגרת האשראי הבנקאית; הגבלת הצ'ק במילים "למוטב בלבד" כברירת המחדל של צ'קים; הגבלת החשבון או הסכום בצ'ק ללקוחות צעירים. לעומת זאת המאפיינים שהציבור הציף כטעוני שיפור הם: תוקף ממושך מדי של הוראת התשלום – כחצי שנה מההפקדה, שהוא חיסרון למשלם ולמקבל התשלום, וכדאי לקצר אותו; העדר אפשרות לדעת מהי ההתנהלות ההיסטורית של המשלם (בהנחה שאינו מוגבל), שכן כדאי להחליט על קבלה או אי קבלה של התשלום על בסיס התנהלות המשלם בעבר; קושי פיזי בהתנהלות, לרבות בכל הנוגע למסירה פיזית של פנקסים, הזמנת פנקסים, מילוי פרטים ועוד; בעיות אבטחה שמקורן אובדן, גניבה, זיופים; קושי של הלקוח במעקב אחר תנועות התשלום; צ'קים חוזרים.

השימוש בצ'קים בישראל נרחב ועמד בשנת 2020 על סכום של כ-784 מיליארדי ש"ח – 11% מסך תשלומי הלקוחות – והחזרות הצ'קים מסתכמות ב-34.2 מיליארדי ש"ח, שהן 4.36%, מתוכן 78% (26.7 מיליארדי ש"ח) מסיבות טכניות.

התפלגות תשלומי הלקוחות בשנת 2020

הסכומים הם במיליארדי ש"ח
המקור: עיבודי בנק ישראל

Faster payments - מערכת תשלומים קמעונאית לסליקה בזמן אמת

נוסף על בחינה של אמצעי תשלום חדשניים מתקדמים כדוגמת הוראת החיוב הדיגיטלית ניכרת בשנים האחרונות במדינות רבות בעולם תאוצה בכל הנוגע להקמתן של מערכות תשלומים קמעונאיות לסליקה בזמן אמת, שהן תשתיות לביצוע תשלומים מיידיים. תשתיות מסוג זה במדינות שונות נמצאות בשלבים שונים של תכנון ופיתוח. תשלום מידי הוא אמצעי תשלום חדש, שבו המשלם מחויב מייד בסכום התשלום ומקבל התשלום מזוכה בו מייד, דבר המאפשר למקבל התשלום לעשות שימוש מידי בסכום הכסף שנכנס לחשבון, בדומה לתשלום במזומן. זאת שלא כמו במרבית אמצעי התשלום הנפוצים היום בישראל – צ'קים, העברה בנקאית, כרטיס חיוב נדחה, כרטיס נטען ועוד – שבהם זיכוי המוטב אינו מידי. העשייה של בנק ישראל בתחום זה כללה את הפעולות הבאות:

א

ב

באוגוסט 2020 פרסם בנק ישראל מסמך מדיניות על הצורך להקים תשתית לתשלומים מיידיים בישראל¹⁹, המסמך כלל התייחסות כללית לציפייה של בנק ישראל בדבר המאפיינים של מערכת תשלומים מיידיים בישראל; עם אלה נמנים: 1. תשתית לתשלומים מיידיים שתאפשר ביצוע תשלומים כאלה ישירות מחשבון הלקוח, כך שהכספים ישוקפו ויהיו זמינים לשימוש של המוטב בתוך מספר שניות; 2. העברת תשלומים בין ארנקים דיגיטליים שונים – בין היתר בין אדם לאדם, בין אדם לבית עסק ובין עסק לעסק, וכן בין מוסדות, לרבות משרדי הממשלה; 3. העברת בקשה לתשלום בין משתמשים; 4. הרחבת השירותים להעברת מידע רחב או קבצים יחד עם התשלום – כגון Bill payments; 5. אפשרות לבצע תשלום כנגד קבלת תמורה DVP-Delivery versus payment; 6. חיבור תשתית התשלומים המיידיים הישראלית לתשתיות דומות בעולם, דבר שעשוי לאפשר תשלומים חוצי-גבולות.

בנובמבר 2017 פרסם בנק ישראל קול קורא לקבלת מידע בנושא הקמת תשתית לסליקת תשלומים מיידיים בישראל¹⁸. בבנק התקבלו מספר מענים לקול הקורא מגופים שונים – חלקם מישראל וחלקם מחו"ל; אלה התמקדו בשלוש קטגוריות עיקריות: (א) פיתוח תשתית לסליקת תשלומים מיידיים; (ב) פיתוח שירותים נלווים לפעילות התשתית בהדגשת פיתוח פלטפורמה שתאפשר חיבור לתשתית החדשה; (ג) התייחסות כללית לנושא. הקול הקורא הניע בעלי עניין שונים במערך התשלומים לצדד בהקמתה של תשתית לתשלומים מיידיים, וההתפתחות העיקרית בתחום היא יוזמה של מס"ב לאפיון ויישום של פתרון לתשלומים מיידיים על גבי תשתית התשלומים הקיימת. שירות זה נמצא בשלבים מתקדמים, ובנק ישראל מלווה אותו כדי להבטיח שהשירות יהיה יציב ויעיל, ייתן מענה לצורכי השוק וכן יתאים לתקנים בין-לאומיים. בנק ישראל הנחה את מפעיל מערכת מס"ב ומשתתפיה ואלו נערכו עד סוף שנת 2020 לאפשר ללקוחותיהם לקבל תשלומים באמצעות שירות התשלום המידי.

הגברת התחרות בתחום התשלומים והסליקה

נושא מהותי נוסף המשפיע על תחום התשלומים בישראל, ונדון במסגרת הוועדה לבחינת צמצום השימוש במזומן במשק הישראלי – "ועדת לוקר" – הוא הגברת התחרות בתחום התשלומים והסליקה. הנחת המוצא היא שהתועלת ללקוח נמצאת במרכז, ולכן יש לפעול להגברת מיגוון השירותים המוצעים לו. לשם כך, ולשם קידום החדשנות והתחרות, פועל בנק ישראל לעידוד מתן גישה פתוחה של גופים חוץ-בנקאיים למערכות התשלומים²⁰, לרבות קידום הגישה למערכות זה"ב ומס"ב. בכך בנק ישראל גם מסייע בהסרת חסמי כניסה לשחקנים חדשים בתחום התשלומים, למשל באמצעות ייעול, קיצור ופישוט של תהליך הענקת רשיונות סולק.

כן פועל בנק ישראל, בשיתוף עם רגולטורים נוספים, לקידום חקיקה של חוק שירותי תשלום, המתייחס לשני היבטים – לחובות והזכויות של נותני שירותי התשלום ביחס ללקוחותיהם – אשר חוקק ולכללים הנוגעים לרישוי של נותני השירות למיניהם – אשר נמצא בתהליכי חקיקה. (ראו פירוט בפרק הרגולציה והאסדרה).

נוסף על אלה, וכחלק מיישום החוק להגברת התחרות בבנקאות – שנכנס לתוקף בשנת 2018, ובו נקבע צעד מרכזי להגברת התחרות גם בתחומי האשראי הקמעונאי עד ל-2020 – הופרדו שתי חברות כרטיסי האשראי שהיו בבעלות הבנקים הגדולים, "ישראלכרט" - ²¹maxi, מבעליהן, בנק הפועלים ובנק לאומי בהתאמה, במהלך 2019. הפיכת חברות אלה לגופים פיננסיים עצמאיים צפויה ליצור גיוון ותחרות במשק. בכלל זה הוענקו לראשונה שני רשיונות לסולקים חדשים – "טרנזילה" ו"קארדקום" – והם צפויים להחל לפעול במשק בקרוב.

זאת ועוד, לראשונה מזה 40 שנה, הוענק רשיון לבנק חדש בישראל – הבנק הדיגיטלי הראשון. בנק ישראל הוביל שיתוף פעולה כדי לחבר את הבנק החדש לכל מערכות התשלומים, לרבות מערכת זה"ב, מסלקת הצ'קים, מערכת מס"ב ומערכת ATM.

כן העניקה רשות שוק ההון והחיסכון בשנת 2021 רשיון לאגודת "אשראי וחיסכון", ואגודת האשראי "אופק" צפויה להתחבר למערכות התשלומים ולהתחיל לפעול במשק. בשלב כתיבת דוח זה מדובר במתן רשיון זמני של כשנתיים להשלמת ההיערכות הטכנולוגית לקראת קבלת רשיון מלא למתן פיקדונות ולמתן אשראי בהתאם לתחומי העיסוק של החברה. רשיון מסוג זה הוא הראשון שניתן לאגודת אשראי במתכונת החדשה של החוק לפיקוח על שירותים פיננסיים מוסדרים.

שינוי תקדימי נוסף התחולל לאחרונה בשתי חברות המנהלות מערכות תשלומים יציבותיות: חברת שב"א, אשר הייתה בבעלות הבנקים ורפורמת שטרם חייבה את הפרדתה, ובהתאם הונפקה בבורסה לניירות ערך, כך שהשליטה בה עברה לידי הציבור; וחברת מס"ב, אשר הייתה ונשארה בבעלות הבנקים.

שב"א מפעילה את מערכת התשלומים "אשראית" בתחום כרטיסי חיוב ואת מערכת התשלומים ATM בתחום משיכת מזומנים ממכשירי משיכה.

מס"ב מפעילה מערכת תשלומים בתחום ההעברות הבנקאיות ומערכת בתחום החיובים המידיים. מאז הקמתן, שתי החברות משולבות, מנהלות בידי הנהלה אחת ומשתמשות באותה תשתית טכנולוגית ובאותם משרדים. בתחילת שנת 2021, בהנחיית בנק ישראל ובשיתוף רשות התחרות, החלו שתי החברות בתהליך הפרדת הנהלותיהן.

צעד נוסף להגברת התחרות בשוק התשלומים הוא כניסתו-לתוקף של מנגנון הסליקה היומית ביולי: סולקים החלו לקבל בכל יום ממנפיקי כרטיסי החיוב תשלום עבור עסקאות שבהן הלקוח שילם בכרטיס, לעומת אחת לחודש לפני כן. התשלום לבית העסק אינו מוקדם אוטומטית, אלא רק אם בית העסק מגיע להסכמה על כך עם הסולק, וכאן נפתחה זירת תחרות חדשה בין הסולקים לבתי העסק. זהו מהלך משמעותי בעולם התשלומים בישראל, ומטרתו לסייע בעיקר לעסקים קטנים לקבל מלקוחותיהם את התשלומים שבוצעו בכרטיסי חיוב בתוך ימים ספורים, מהלך שצפוי להקל על תזרים המזומנים שלהם. צעד זה בוצע בשיתוף פעולה רגולטורי בין רשות התחרות ובנק ישראל.

קידום הגישה של גופים חוץ-בנקאיים למערכות התשלומים

א. גישה למערכת זה"ב – בדצמבר 2020 פורסם מסמך בנושא פתיחת הגישה למערכת זה"ב²², אשר מגדיר את תנאי הגישה למערכת, את דרכי הגשת הבקשה לכך ואת דרישות החיבור למערכת זו. המסמך מפרט את היתרונות שבגישה ישירה של נותני שירותי תשלום חוץ-בנקאיים למערכת זה"ב: הדבר יאפשר את הגברת התחרות במערך התשלומים ואת ביטול התלות בבנק מייצג לצורכי סליקה כספית ולצורכי חתימה על כללי המערכת, וכן יפחית את הנטל והסיכונים שהמשתתפים הישירים בסליקה נושאים בהם כיום כמייצגים של נותני שירותי תשלום חוץ-בנקאיים. מהלך זה במערכת זה"ב נתמך בהמלצות הוועדה להגברת התחרותיות בשירותים הבנקאיים והפיננסיים הנפוצים בישראל ובעקרונות הבין-לאומיים לתשתיות שוק פיננסיות (PFMI)²³.

ב. גישה למערכת מס"ב – במאי 2020 פרסם בנק ישראל הנחיה למס"ב ולמשתתפיה לקבוע כללים להשתתפותם של נותני שירותי תשלום חוץ-בנקאיים²⁴. ההנחיה מתייחסת לנושאים נוספים – ביניהם הרבדים בייצוג, כגון ייצוג בסליקה, ייצוג בכללי מערכת מס"ב וייצוג טכני; הכלים לייצוג, בחירת מודל הייצוג, גביית עמלות ולוחות זמנים להיערכות. הנחיה זו גם אוסרת על המשתתפים במערכת לסרב סירוב בלתי סביר לייצג נותני שירותי תשלום בה, ובכך מאפשרת לחברות כרטיסי האשראי ולגופים מפוקחים אחרים להשתתף בשירות התשלומים המידי ולספק לציבור הרחב שירותי סליקה מידיים באמצעות ארנקים דיגיטליים, אפליקציות תשלומים ועוד.

הנחיה זו תאפשר גם כניסה של שחקנים נוספים לתחום התשלומים, בכללם החברות לכרטיסי אשראי, שבעבר הוגבלה יכולתן לפעול כמשתתפים במערכות התשלומים ללא ייצוג על ידי המשתתפים הקיימים במס"ב. צעד זה יסייע להגביר את התחרות בתחום התשלומים ויעודד חדשנות באמצעי התשלום.

רגולציה ואסדרה בתחום התשלומים והסליקה

החוק לצמצום השימוש במזומן

בעקבות המלצות הוועדה לבחינת צמצום השימוש במזומן במשק הישראלי – "ועדת לוקר"²⁵

קודם החוק לצמצום השימוש במזומן. המלצותיה של "ועדת לוקר"²⁶ התייחסו לשני היבטים משלימים: קביעת מגבלות על שימוש במזומן, על צ'קים פתוחים ועל הסבות צ'קים, היבט אשר טופל במסגרת החוק לצמצום השימוש במזומן²⁷, והיבט נוסף – נקיטת צעדים משמעותיים לקידום השימוש באמצעי תשלום דיגיטליים מתקדמים. הוראות חוק צמצום השימוש במזומן תשע"ח 2018 יושמו בשני שלבים: בשלב הראשון, בינואר 2019, נכנסו לתוקף סעיפי החוק המתייחסים להגבלות על שימוש במזומן ובצ'קים²⁸, והן חלות באופן גורף על כל אדם²⁹. בשלב השני, ביולי 2019, נכנסו לתוקף סעיפי החוק המתייחסים להגבלות על שימוש בצ'קים בכל הנוגע לפירעונם על ידי הבנקים.

ההגבלות הנוגעות לצ'קים נכנסו לתוקף בשתי פעימות: תחילה הן הוחלו על מושכי הצ'קים ומקבלי הצ'קים, ובהמשך, לאחר תקופת הסתגלות, נכנסו לתוקף גם חובות הבנקים. בכל הנוגע ליישום הוראות החוק ותהליכי ההסברה פעל בנק ישראל בשיתוף המערכת הבנקאית במסגרת ועדת מסלוקת הצ'קים ליישום סעיפי החוק המתייחסים לצ'קים, סעיפים שכאמור נכנסו לתוקף גם הם ביולי 2019.

הבנק נקט פעולות שונות שיקלו על הלקוחות בעת כניסת החוק לתוקף, ובכללן: מתן אפשרות ללקוחות להפקיד למשמרת, בבנק שלהם, צ'קים דחויים שנמשכו לפני יום ההחלה בעלות מופחתת של 2 ש"ח³⁰ (במקום 12 ש"ח עד 15 ש"ח בבנקים השונים) ללא תלות באופן ההפקדה, כלומר הן בדלפק והן בערוץ ישיר, בלי שמגבלות החוק יחולו על אותם צ'קים³¹; עדכון תקן הצ'ק האחיד באופן שיסייע ללקוחות ביישום הוראות החוק³²; הדרכה והסברה באמצעות ימי עיון³³, הרצאות ו"שולחנות עגולים" במסגרות הפתוחות לציבור הרחב, וכן במסגרות מקצועיות ייעודיות³⁴; הסברה באמצעות ראיונות בטלוויזיה, בעיתונות וברדיו, וכן השקת קמפיין בערוצי הטלוויזיה והעיתונות (הכלליים והמגזריים) ביולי 2019.

הקלה בתהליך הענקת רישיונות סולק

בשנים האחרונות נקטנו מספר צעדים במטרה לצמצם משמעותית את חסמי הכניסה לשוק הסליקה ולאפשר כניסה של שחקנים חדשים לשוק הסליקה בישראל נוסף על שלוש חברות כרטיסי האשראי הפועלות היום בשוק זה ("ישראלכרט", "כ.א.ל." ו"max"). במסגרת זו נקבע תהליך לקבלת רשיון סולק, שכלל: קיצור וייעול של תהליך הרישוי תוך מתן ודאות רגולטורית בדבר מתן הרשיון לפני ביצוע השקעות מהותיות, בעיקר בתחום הטכנולוגי ובתחום של גיוס עובדים; הקלה מהותית בדרישות ההון העצמי והקלות רגולטוריות משמעותיות לגופים פיננסיים שהשפעתם על יציבות המערכת הפיננסית ומערכת התשלומים מועטה. ההקלות ניתנו בתחום הממשל התאגידי, ניהול הסיכונים והוראות רגולטוריות אחרות. בהמשך תהליך זה התקבלו פניות רבות של חברות שמתעניינות ברשיון סולק, ולאחר בחינה מעמיקה, שכללה את בחינת התוכנית העסקית של החברה ותרומתה למשק הישראלי, ניתנו לשתיים מהן רישיונות סליקה – ב-2017 לחברת "טרנזילה בע"מ" ובשנת 2018 לחברת "קארדקום בע"מ"³⁵. מאז החברות האלה מנהלות תהליכי התארגנות ניהולית ותפעולית לקראת תחילת פעילותן כסולקות, וההערכה היא שפעילותן תביא בשורה לשוק הסליקה: תיצור חלופה לעסקים ותביא להפחתת עמלות הסליקה שמשלמים בתי העסק, לשיפור השירות, להעלאת רמת החדשנות בשוק הסליקה ובעיקר להגברת התחרות בשוק זה.

חוק שירותי תשלום

בשנים האחרונות מקדם בנק ישראל, יחד עם משרדי ממשלה, חוק למתן שירותי תשלום, המתבסס על חוק כרטיסי חיוב, וכן על ההנחיה המחייבת האירופית – PSD³⁶, הדירקטיבה האירופית לעניין שירותי תשלום, להלן חוק שירותי תשלום, התשע"ט-2019. שירותי התשלום שאליהם מתייחס החוק הם ניהול חשבון, הנפקת אמצעי תשלום, סליקת עסקות תשלום והפעלת כספומטים. העיקרון המרכזי הוא התאמת החקיקה לעולם המתפתח, תוך שמירה על נייטרליות טכנולוגית, באופן שיעודד התפתחויות עתידיות בתחום אמצעי התשלום וימנע היווצרות של ואקום משפטי בכל הנוגע להגנות הצרכניות על רקע ההתפתחויות הצפויות. אסדרת שירותי התשלום מקודמת בשני חלקים – חקיקה של הוראות הנוגעות לשירות עצמו וחקיקה בדבר הכללים הנוגעים לרשיון של נותני השירות למיניהם:

1

2

חוק שירותי תשלום, תשע"ט-2019 עוסק בחובות ובזכויות שבין נותני שירותי התשלום ללקוחותיהם ומסדיר נושאים, כגון כריתת חוזה, גילוי נאות, שימוש לרעה ויחסי הגומלין שבין שירותי התשלום לבין עסקת היסוד. החוק נועד ליצור הגנות צרכניות אחידות ולהחיל הגנות אלה גם על אמצעי התשלום החדשים ובאופן הצופה לעתיד. החוק חובר וקודם על ידי משרד המשפטים, נכנס לתוקף בחודש אוקטובר 2020, והוא פרי שיתוף פעולה של בנק ישראל עם משרד המשפטים, משרד האוצר ורשות התחרות.

תזכיר חוק המסדיר את שירותי התשלום (רישוי ופיקוח), שפורסם כתיקון לחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (שירותים פיננסיים מוסדרים), תשע"ו-2016 – התיקון לחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים צפוי להוסיף סוג חדש של רשיון למתן שירותי תשלום. תנאי הרשיון הם מבוססי-סיכון, ויאפשרו לגופים חוץ-בנקאיים להיכנס לתחום זה, תוך עמידה בדרישות אסדרה קלות מאלה הנסבות על רשיון של תאגיד בנקאי, אך זאת בתנאים המבטיחים רמת סיכון נמוכה יותר. רשיון זה יאפשר לנותני שירותי תשלום חוץ-בנקאיים להתחבר למערכות תשלומים, ובכך להיות שחקנים משמעותיים במערך התשלומים בישראל. תזכיר החוק פורסם לציבור לראשונה בחודש אוגוסט 2018, ותהליך החקיקה נמשך גם בימים אלו.

הרחבת השירותים הדיגיטליים המתקדמים מבחינת הלקוח

צעדים אלו של כניסת שחקנים חדשים מעמידים במרכז את הלקוח – מרחיבים את הצעות הערך ללקוחות בתחום השירותים הבנקאיים, מסייעים להגברת שליטתו של הלקוח במידע הבנקאי שלו ומאפשרים לבתי עסק ולגופים חדשים נוספים לספק ללקוחותיהם שירותים חדשניים ודיגיטליים בעולמות התשלומים.

הבנקאות הפתוחה

בשנים האחרונות התפתחה, בעיקר באירופה, רגולציה המסדירה את תחום הבנקאות הפתוחה, והיא מאפשרת ללקוחות הבנקים ולחברות כרטיסי האשראי לשתף במידע הפיננסי שלהם צדדים שלישיים – שחקנים חדשים, לאו דווקא בנקים; אלה יוכלו לגשת לחשבון הבנק של לקוח, בהסכמתו, ולהציע לו שירותים בנקאיים המותאמים לצרכיו³⁷. בנק ישראל פועל להנהגת הבנקאות הפתוחה בישראל מתוך הכרה בחשיבותה לכלל הלקוחות והשחקנים הפיננסיים, ולכן גיבש תקן אחיד, המבוסס על NextGenPSD2³⁸, עם ההתאמות הנדרשות למערכת הפיננסית בארץ. במסגרת זו פרסם הפיקוח על הבנקים בפברואר 2020 את הוראת ניהול בנקאית תקין 368 – "יישום תקן של בנקאות פתוחה בישראל"³⁹. מטרת ההוראה היא להניח את התשתית של בנקאות פתוחה בארץ ובכלל זה החובות, ההגנות-ללקוח והכלים של הבנקים וחברות כרטיסי האשראי לניהול הסיכונים. ההוראה קובעת את הדרישות מאותם גופים בתפקידם כמנהלי חשבון תשלום, כמקור מידע וכן כצרכני מידע ויוזמי תשלומים בעצמם. שלב א' של הבנקאות הפתוחה, המתמקד במידע פיננסי מחשבונות העו"ש של הלקוחות, הושק באפריל 2021. בשלבים המתקדמים תתאפשר צפייה במידע הפיננסי בתחומים נוספים, כגון כרטיסי אשראי, אשראי צרכני ופיקדונות. בהמשך תאפשר הבנקאות הפתוחה לגוף שלישי ליזום, בהסכמת הלקוח, דרישות תשלום לטובת מוטבים שונים. לכשיושלמו החקיקה והרגולציה בתחום זה יתאפשר לחברות פינטק ולגופים נוספים – בעלי רשיונות מרגולטורים נוספים – שלקוח אשר יבחר לשתף עמו את המידע לבצע פעולות תשלום בשמו.

נוסף על הטמעת חזון הבנקאות הפתוחה בישראל ננקטו צעדים משמעותיים המציבים במרכז את הלקוח, כך שיעמוד בפניו מיגוון של שירותים בנקאיים ושירותי תשלום דיגיטליים חדשניים – ביניהם הבנק הדיגיטלי.

הבנק הדיגיטלי

הבנק הדיגיטלי, שהחל לפעול במרץ 2021, מפלס את הדרך לבנקים דיגיטליים נוספים בעתיד. הבנק הוא חלופה מתקדמת לבנקאות המסורתית. בכך, הוא מגדיל את היצע השירותים הדיגיטליים ללקוח.

"ניידות בקליק"⁴⁰

לקוחות רבים בארץ ובעולם מנהלים ומשאירים את חשבונם בבנק אחד לאורך שנים רבות. אחד ההסברים לכך נעוץ בחשש של הלקוחות מהקושי הבירוקרטי הכרוך בהעברת חשבון הבנק שלהם לבנק אחר. חשש זה הוא בבחינת חסם אפקטיבי לתחרות בין הבנקים, שכן הלקוחות נמנעים מלעשות את השינוי ולכן בנסיבות מסוימות ממשיכים לצרוך שירותים בנקאיים בתנאים פחות טובים (הן מבחינת מחיר והן מבחינת שירות).

כדי להתמודד עם מצב לא רצוי זה, פעל בנק ישראל, יחד עם משרד האוצר, לקידום התחרות במערכת הבנקאית ולחיזוק כוחו של הצרכן הבנקאי. במסגרת עשייה זו הוכנס לחוק הבנקאות-שירות ללקוח, התשמ"א-1981⁴¹ תיקון, הקובע כי על הבנקים להקים מערכת מקוונת לניוד חשבונות בנק – להלן פרויקט מעבר מבנק לבנק בקליק – באופן שיאפשר ללקוח המעוניין בכך להעביר את פעילותו הפיננסית לבנק החדש באופן מקוון, נוח, בתוך שבעה ימי עסקים וללא עלות. החוק נכנס לתוקף בחודש ספטמבר 2021 ובהתאמה בתאריך 22.9.21 השיק בנק ישראל את הרפורמה.

הפעילות בחשבון העו"ש שתנויד באופן אוטומטי כוללת: יתרות זכות וחובה בשקלים ובמטבע חוץ; הרשאות לחיוב חשבון עובר ושב; הוראות קבע; צ'קים שניתנו מפנקסים שהנפיק הבנק הישן ויוצגו לאחר מועד המעבר – יוצגו ישירות לחשבון החדש; צ'קים שהופקדו למשמרת עם תאריך פירעון עתידי; ניירות ערך -ישראלים וזרים לרבות קרנות נאמנות הניתנות להעברה; הרשאות לחיוב בכרטיס חיוב חוץ-בנקאי; הרשאות לחיוב בכרטיס חיוב בנקאי.

מעבר לכך, אחת התועלות ברפורמה של מעבר מבנק לבנק בקליק, הנה העובדה שהעברת הפעילות בצורה מקוונת משלבת אוטומטית גם שירות "עקוב אחרי" למשך שנתיים. משמע, כל החיובים והזיכויים שיגיעו לחשבון הישן לאחר סגירתו והעברת הפעילות בו לחשבון החדש ינותבו אוטומטית גם לחשבון החדש.

ב-22 בספטמבר השיק בנק ישראל את המערכת למעבר מהיר ומקוון בין הבנקים. במסגרת המערכת החדשה יתאפשר ללקוחות בנקים להעביר את חשבון הבנק שלהם בין בנקים באופן מקוון וללא עלות. המעבר עצמו יתבצע בתוך 7 ימי עסקים, כשלאחר העברת הפעילות ייסגר אוטומטית חשבון הבנק הישן של הלקוח וכל שירותי החיובים והזיכויים בו יעברו לחשבון החדש בשירות של "עקוב אחרי". מערכת המעבר בין בנקים, אשר פותחה על ידי המערכת הבנקאית ועל ידי חברת מס"ב, המפעילה המרכזית של מערכת החיובים והזיכויים במערכת הבנקאית, במהלך שלוש השנים האחרונות מסירה את חסם המעבר העיקרי שמנע מהתחרות להתפתח – העברת החיוביים והזיכויים של הלקוח מחשבון בנק אחד לשני בלחיצת כפתור.

ניידות בקליק

עדכון משנת 2021

תקינה בתחום התשלומים והסליקה

ISO20022 – יישור קו עם העולם להטמעת התקן הבין-לאומי ולשימוש בו

שימוש בתקן אחיד, בין-לאומי לפורמט של הודעות המועברות בין גופים פיננסיים ולשירותי תשלום במערכות התשלומים יאפשר לכל הגופים הפועלים היום בתחום הסליקה, ולאילו שירצו להיכנס לתחום זה בעתיד, לתקשר בשפה אחידה זה עם זה, עם בתי העסק ועם מערכות התשלומים⁴². יתרונותיו העיקריים של השימוש בתקן ISO20022 הם: ייעול תהליכי הסליקה הקיימים באמצעות הגדלת היכולת להעביר אינפורמציה בתוך מסר התשלום, יכולת הכללה של מידע רב בכל תנועת תשלום; חיזוק היכולת לאכוף את החוק לאיסור הלבנת הון ומימון טרור; סיוע בחיזוק ההמשכיות העסקית, צמצום סיכונים וקידום התחרות; התאמה של המערכת הבנקאית בישראל לתקנים הבין-לאומיים המחייבים שהציבה האגודה העולמית לתקשורת פיננסית בין-בנקאית, להלן SWIFT⁴³. לפיכך, וכדי להשיג חדשנות טכנולוגית ופיננסית, להוסיף כלים מתקדמים ויכולות חדשות למערכות התשלומים, לעמוד בתקנים בין-לאומיים, ולייצר פלטפורמה מתקדמת למערכת הבנקאית בישראל, פועלת מחלקת מערכות התשלומים והסליקה בימים אלו לקידום הטמעתו של התקן החדש בשיתוף פעולה עם המערכת הבנקאית.

תשלום ב-QR כחלק ממיגוון תשלומים ללא מגע

השימוש בקוד QR⁴⁴ בעולם בתחומים רבים ושונים, כגון תעשייה, שיווק ורפואה וגם בביצוע תשלומים, הוא נרחב ונפוץ. תשלום באמצעות קוד QR הוא חלופה לטכנולוגיות אחרות של ביצוע תשלומים, כגון תקשורת שדה-קרבה – NFC- Near Field Communication.

ביולי 2020 פורסם מסמך מדיניות⁴⁵, לאחר תהליך של בחינת נושא השימוש בקודי QR לצורך ביצוע תשלומים. בין היתר נבחנה האפשרות של יישום תקינה בתחום זה בישראל. היתרונות המרכזיים בהוספת אפשרות לביצוע תשלומים באמצעות קוד QR הם נוחות, בטיחות והעדר צורך בהתקנת ציוד משוכלל. כנגד זאת יש לכך חסרונות – מבחינת העלויות של בתי העסק המציעים דרך תשלום זו כאפשרות נוספת ומבחינת מהירות הביצוע.

בעולם יש תקנים רבים לתשלום ב-QR, והעיקרי שבהם הוא של חברת EMVCo, שפרסמה תקן בין-לאומי לכך. התקן קובע תנאים בסיסיים לשימוש ב-QR כדי להתאימם למגוון של מדינות וגורמים, אך הוא אינו מחייב. בישראל תשלומים באמצעות קוד QR אינם נפוצים, יחסית לשימוש באמצעי תשלום אחרים. במסגרת בחינה שערכה מחלקת מערכות תשלומים וסליקה בבנק ישראל בנושא הוחלט כי בשלב זה לא יינתנו הוראות אסדרה מחייבות לשימוש בתקן QR על ידי גורמים שלא פועלים בפעילות צולבת (three party model) אלא בפעילות פנימית.

עם זאת, בנק ישראל ממליץ גם לגורמים אלו לפעול על פי התקן שפרסמה EMVCo בבצעם תשלום באמצעות QR.

פעילות מערך התשלומים והסליקה במהלך משבר הקורונה

במהלך תקופת הקורונה הגופים המתפעלים את מערכות התשלומים במשק הוחרגו מהתקנות לשעת חירום. ככלל, מערכות התשלומים המבוקרות והמשתתפים בהן מפוקחים על ידי בנק ישראל. אמות המידה הפיקוחיות שהוחלו במשך השנים על מערכות התשלומים ועל המשתתפים בהן וכן ההיערכות לשעת חירום עמדו במבחן בתקופת הקורונה. מערכות התשלומים המבוקרות והמשתתפים בהן נקטו צעדים תפעוליים להפרדה בין העובדים ולהבטחת המשכיות הפעילות במערכת זה"ב, במסלוקת הצ'קים, במס"ב ובשב"א.

תשתיות השוק הפיננסי פעלו ועודן פועלות באופן יציב ומספקות את מלוא השירותים בצורה תקינה ומלאה. המערכות והמשתתפים בהן נערכו באופן מקיף להתמודדות עם המשבר ונקטו צעדים תפעוליים להפרדה בין העובדים ולהבטחת המשכיות של הפעילות.

בנק ישראל נקט בחודשים שלפני המשבר צעדים לקידום התשתית לביצוע תשלומים מרחוק ותשלומים ללא מגע. צעדים אלה ואחרים יימשכו, והם מסייעים בביצוע תשלומים בקלות ובבטחה גם בימים אלה. אשר **לאמצעי התשלום ולשירותי התשלומים** השונים הקיימים – המעבר החד לתשלומים באמצעים דיגיטליים היה קל יחסית וללא בעיות משמעותיות, וזאת, בין היתר, משום שלפני פרוץ המשבר הוביל בנק ישראל מהלכים לקידום התשתית לביצוע תשלומים מרחוק, תשלומים ללא מגע, ותשלומים באמצעות כרטיס לא נוכח. הציבור המשיך להשתמש באמצעי התשלום ובשירותי התשלום הדיגיטליים וגם באמצעי התשלום מבוססי הנייר, אך השימוש בשירותים ובאמצעים הדיגיטליים קיבל חשיבות רבה יותר, כי רוב הציבור היה מנוע מללכת לסניפי הבנק לצורך הפקדות צ'קים, משיכות, הוצאת מזומן מהכספומטים, תשלומי שוברים בסניפי הדואר ועוד, ופעל באמצעים הדיגיטליים המוצעים לו.

מערכות התשלומים

מערכת זה"ב

מערכת זה"ב הופעלה במתכונת חירום בתחילת תקופת הקורונה. מצב הנזילות של משתתפי המערכת היה תקין כבשגרה והיה נמצא במעקב צמוד, ונוסף על כך קיימה ועדת זה"ב דיונים לצורך טיפול בכל הנוגע לאירועים השונים. לאחר סיום הסגר הראשון חזרה הפעלתה של מערכת זה"ב לשגרה, והמשיכה כך במהלך הסגרים הנוספים. בתקופת הקורונה המערכת אף שודרגה, ופעילות עובדיה הועברה למתכונת של עבודה מהבית, ללא השפעה על תפקודה.

מסלקת הצ'קים

מסלקת הצ'קים הופעלה גם היא במתכונת חירום בתחילת תקופת הקורונה, וועדת מסלקת הצ'קים קיימה דיונים לצורך טיפול באירועים השונים. עם תחילתה של מגיפת הקורונה בישראל, בשנת 2020, ננקטו מספר צעדים:

אוסר תהליך תשלום מרחוק של שוברי קבלן בגין רכישת דירה חדשה. תהליך זה הוסדר בשיתוף עם הממונה על חוק המכר והפיקוח על הבנקים. במסלקת הצ'קים הוסדר שהוראת התשלום תבוצע במסגרת הסליקה של שוברי הגבייה.

סכום ההפקדה של צ'ק בטלפון הסלולרי באמצעות היישומון הבנקאי הוגדל, החל מ-24 במרץ, מ-20,000 ש"ח ל-50,000 ש"ח⁴⁶, וזאת כדי לסייע לציבור לבצע פעולות בנקאיות מרחוק בתקופה של הגבלות ניידות רבות.

בהשפעת צעדים אלו עלה בתקופת הקורונה שיעור ההפקדות של צ'קים באמצעות הטלפון החכם עלייה ניכרת, וזאת על אף הירידה של השימוש בצ'קים בשנת 2020⁴⁷. היקף העסקאות הסתכם בכ-784 מיליארד ש"ח, ירידה של כ-15.7% בהשוואה לשנת 2019 ו-23% בהשוואה לשנת 2015. ניתן להבחין כי במקביל לירידה הכמותית של התשלום בצ'קים ערכו הממוצע של הצ'ק עלה.

הסכום הממוצע של התשלום בצ'ק לאורך שנת 2019 היה כ-8,550 ש"ח – גידול של כ-4.9%, לעומת כ-8,150 ש"ח לאורך שנת 2018. בשנת 2020 סכום הצ'ק הממוצע היה 9,350 ש"ח, עלייה של כ-9.3% לעומת שנת 2019. מגמה זו עדיין נמשכת, שכן שיעור הירידה של סכום הצ'קים השנתי – כ-15.7% בין השנים 2019 ו-2020 – נמוך משמעותית משיעור הירידה של מספרם, כ-22.8% בין 2019 ל-2020.

הנוחות והזמינות של הפקדות הצ'קים בסלולר העלו משמעותית את השימוש בדרך הפקדה זו מאז פתיחתו של השירות לשימוש הציבור הרחב בשנת 2016. ההפקדות בסלולר נגסו בנתח ההפקדות במערכות הבנק, ושיעורן ירד מכ-94% מתוך כלל ההפקדות בשנת 2018 ל-89% בשנת 2019. בשנת 2020 ירד שיעור זה ל-79%. העלייה העקבית של ההפקדה באמצעות הטלפון הסלולרי נובעת בעיקר מכמה הסיבות: רצון הציבור לפעול מרחוק, ככל הניתן; הגדלת סכום ההצגה של צ'ק בסלולר מ-20,000 ש"ח ל-50,000 ש"ח – כדי לסייע לציבור לבצע פעולות בנקאיות מרחוק בתקופת המגיפה; זמינות נמוכה יותר של סניפים עקב סגירת חלק מסניפי הבנקים הפתוחים לציבור הרחב בתקופה זו; כניסתן של תקנות לשעת חירום, הנוגעות להגבלות הניידות בתקופות שונות, ביניהן צמצום השירות בתחבורה הציבורית, וכן הנחיה כי הגעה לבנק מותרת רק למטרות חיונית כגון קבלת קצבה וקבלת פנקס צ'קים.

לוח 1: שיעור השינוי בפעילות בצ'קים ובסכום הצ'ק הממוצע, 2019-2020 ו-2015-2020

סכום הצ'קים* השנתי	מספר הצ'קים* השנתי	סכום הצ'ק הממוצע	
הערך בשנת 2020	784 מיליארד ש"ח	84 מיליון	9,350 ש"ח
הערך בשנת 2019	930 מיליארד ש"ח	109 מיליון	8,555 ש"ח
שיעור השינוי 2019-2020	(-15.7%)	(-22.8%)	9.3%
שיעור השינוי 2015-2020	(-23.0%)	(-39.1%)	26.5%
שיעור השינוי 2010-2020	(-13.5%)	(-44.4%)	55.7%

*צ'קים תוך-בנקאיים ובין-בנקאיים.

המקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

בהסתכלות על נתוני החזרות הצ'קים, כפי שמשתקף בלוח 2, ניתן לראות שהסכומים השנתיים המשמעותיים של החזרות, כ-37.3 מיליארד ש"ח בשנת 2019 וכ-34.2 מיליארד ש"ח בשנת 2020, עיקרם החזרות טכניות – בשל טעות בתאריך, חוסר חתימה, הפקדה לאחר תפוגת התוקף, אי התאמה בין הסכום בספרות לבין הסכום במילים וכדומה.

לוח 2: שיעור החזרות הצ'קים, 2018-2020

מספר הצ'קים* החוזרים מסיבות טכניות	מספר הצ'קים* החוזרים	סכום הצ'קים* החוזרים מסיבות טכניות	סכום הצ'קים* החוזרים	
1.79 מיליון	2.69 מיליון	26.7 מיליארד ש"ח	34.2 מיליארד ש"ח	הערך לשנת 2020
2.13%	3.2%	3.39%	4.36%	שיעור החוזרים מתוך כלל הצ'קים ב-2020
2.16 מיליון	3.47 מיליון	29.7 מיליארד ש"ח	37.3 מיליארד ש"ח	הערך בשנת 2019
1.99%	3.2%	3.2%	4.0%	שיעור החוזרים מתוך כלל הצ'קים ב-2019
2.12 מיליון	3.5 מיליון	32 מיליארד ש"ח	39.4 מיליארד ש"ח	הערך בשנת 2018
1.8%	3.0%	3.3%	4.1%	שיעור החוזרים מתוך כלל הצ'קים ב-2018

*צ'קים תוך-בנקאיים ובין-בנקאיים.

המקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

מגמת הירידה של מספר הצ'קים הממוצע לחודש: מכ-9.8 מיליון צ'קים מוצגים בחודש בשנת 2018 ירד מספרם לכ-9.1 מיליון בחודש במחצית הראשונה של 2019, עד להחלת ההגבלות הנוגעות לפירעון צ'קים על ידי הבנקים מתוקף החוק לצמצום השימוש במזומן, ולכ-8.9 מיליון בחודש במחציתה השנייה, לאחר החלת ההגבלות האמורות. מספרם החודשי הממוצע של הצ'קים המוצגים הושפע במידה ניכרת ממגיפת הקורונה, ובמהלך 2020 הוא ירד לכ-6.9 מיליון.

בד בבד עם מגמת הירידה של מספר הצ'קים וסכומם המצטבר נראית עלייה של הסכום הממוצע לצ'ק. נראה כי עיקר השימוש בצ'קים, על אף הגבלות הניידות שצמצמו את השימוש בו, התמקד בתשלומים בסכומים גבוהים, משום ייחודיותו של אמצעי התשלום והאפשרות שלא לנצל את מסגרת האשראי הבנקאית בהצגתו.

שיעור הפקדות הצ'קים באמצעות הטלפון החכם מתוך סך הצגות הצ'קים, 2016-2019

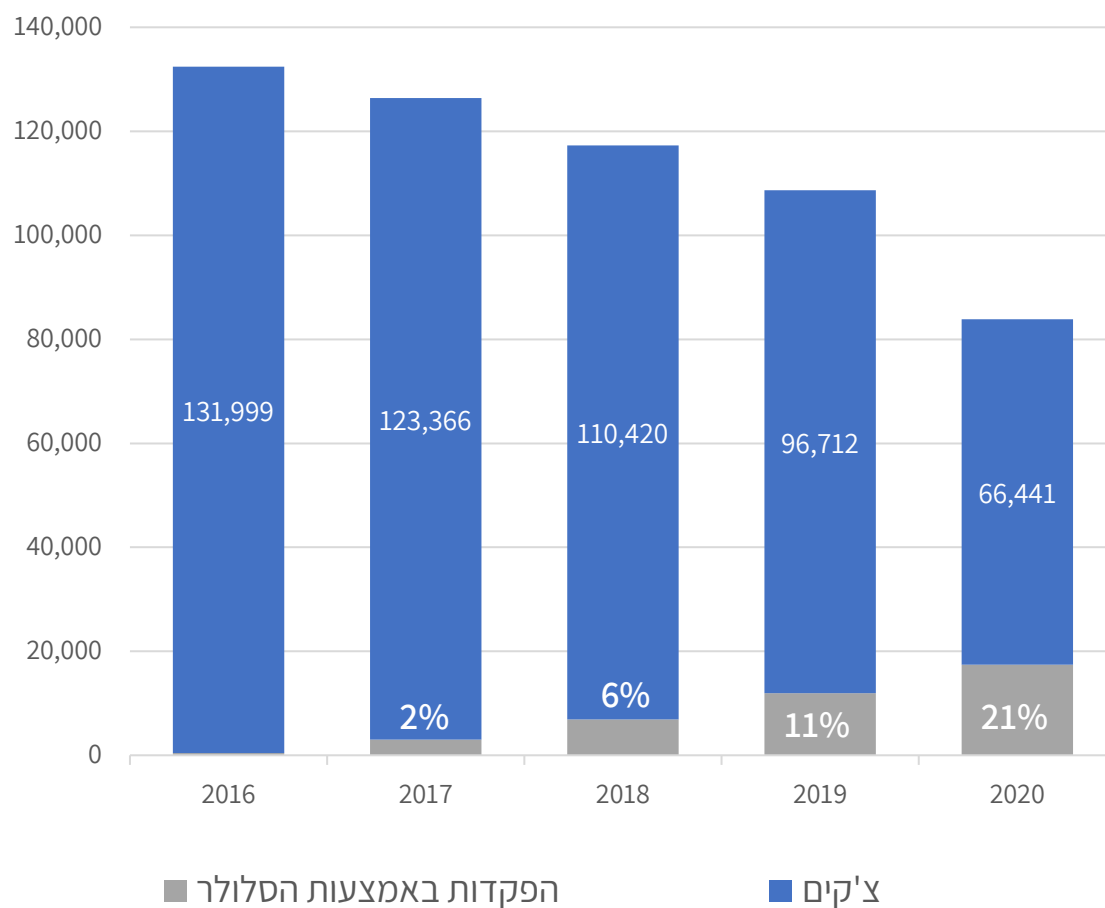
שיעור השינוי מ-2018 ל-2019	2019	2018	2017	2016	מספר ההצגות (יחידות)
69.6%	10,288,883	6,066,714	2,689,131	405,473	הפקדת צ'ק בסלולר בסכום: מ-0 עד 5 אלפי ש"ח (כולל)
72.4%	1,241,855	720,257	325,209	54,157	הפקדת צ'ק בסלולר בסכום: מעל 5 עד 10 אלפי ש"ח (כולל)
394.9%	270,695	54,698	9,004	1,725	הפקדת צ'ק בסלולר בסכום: מעל 10 עד 15 אלפי ש"ח (כולל)
390.2%	139,515	28,458	-	-	הפקדת צ'ק בסלולר בסכום: מעל 15 עד 20 אלפי ש"ח (כולל) *
73.8%	11,940,948	6,870,127	3,023,344	461,355	סה"כ הפקדות הצ'קים בסלולר
(-7.7%)	108,253,075	117,290,302	126,389,317	132,460,275	סה"כ הצגות הצ'קים
	11.03%	5.86%	2.39%	0.35%	אחוז הפקדות הצ'קים בסלולר מתוך סך הצגות הצ'קים

* במהלך 2018 הועלה הסכום המותר להפקדה בסלולר ל-20 אלפי ש"ח.

המקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

איור 2: מספר הפקדות צ'קים ושיעור ההפקדות באמצעות הסלולר, 2016-2020 (אלפי יחידות)

אלפי תנועות

* שיעור ההפקדות באמצעות הסלולר בשנת 2020 מבוסס על נתוני שנה חלקיים.

המקור: בנק ישראל

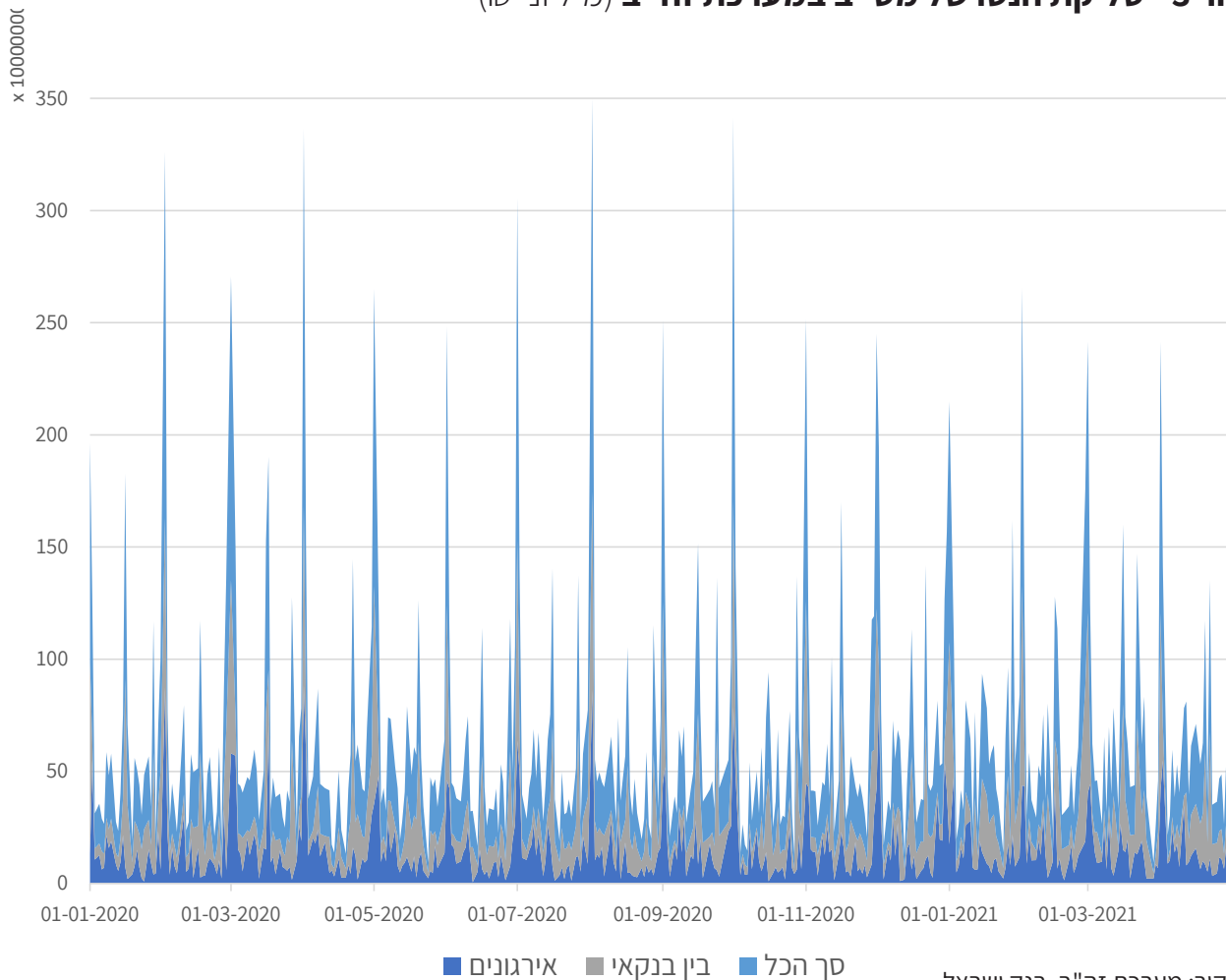
במהלך 2018 הועלה סכום מגבלת ההפקדה בסלולר ל-20 אש"ח;
במרץ 2020 הועלה סכום זה ל-50 אש"ח.

מערכות התשלומים המבוקרות שאינן מופעלות בידי בנק ישראל

בתחילת תקופת הקורונה מערכות התשלומים המבוקרות שאינן מופעלות על ידי בנק ישראל פעלו במתכונת חירום, ונערכו להתמודדות עם המשבר ברמה הארגונית והטכנולוגית.

מס"ב

איור 3 - סליקת הנטו של מס"ב במערכת זה"ב (מיליוני ₪)

בסליקת מס"ב בתקופה שבין תחילת 2020 ליוני 2021 ניתן לראות כי לא היו שינויים משמעותיים בהיקפי הפעילות.

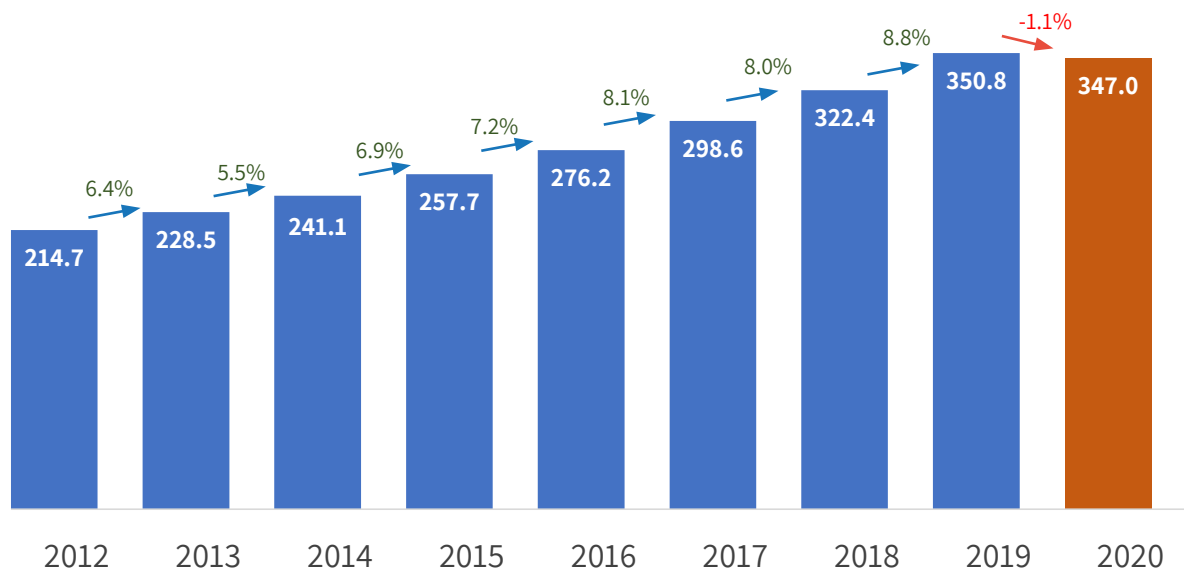
שב"א

- בחודש אפריל 2020, שיאו של הסגר הראשון, נצפתה הירידה הגבוהה ביותר בפעילות, ובהשוואה לחודשי אפריל של שנים קודמות רמת העסקאות בחודש זה הייתה דומה לזו שנצפתה בחודש אפריל 2015.
- בין הסגרים ניכרת התאוששות ברמת העסקאות בכל המחוזות בהשוואה לרמת העסקאות בחודשים המקבילים בשנת 2019.
- במחוזות תל אביב, ירושלים והמרכז, המאופיינים גם בשגרה בשיעור גבוה של עסקאות מרחוק באופן מקוון או טלפוני, עלה במידה ניכרת מספר העסקאות האלה בתקופת הסגרים. עלייה מתונה יותר הייתה בכל יתר המחוזות.

ניתוח הפעילות בכרטיסי חיוב

העסקאות בכרטיסי חיוב ישראלים בשנת 2020 הסתכמו ב-347 מיליארד ש"ח, וביחס לשנת 2019 הייתה ירידה של 1.1%. זאת לאחר שקצב הגידול הממוצע בשלוש השנים 2017-2019 היה מעל 8% – איור 4.

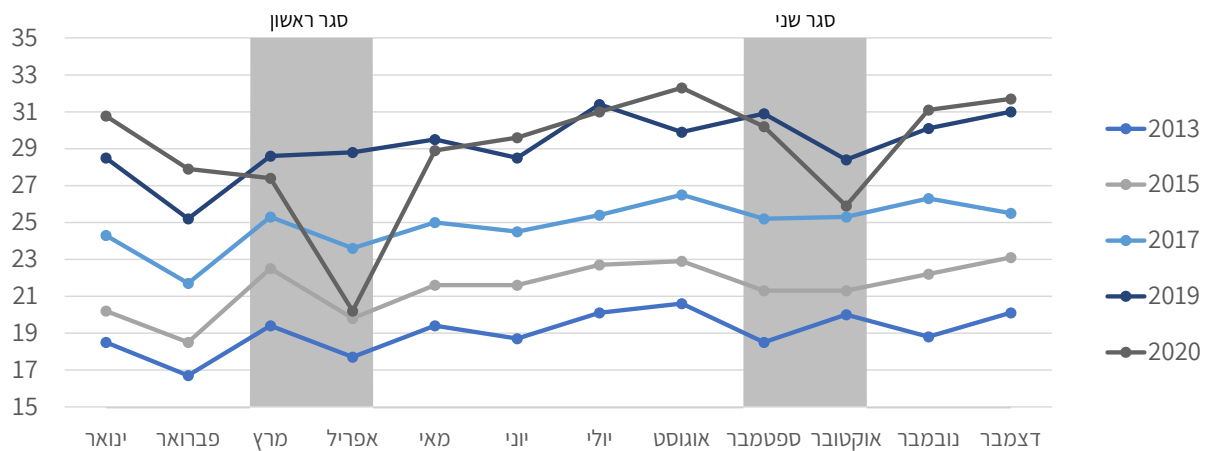
איור 4 – סך העסקאות בכרטיסי חיוב ושיעור השינוי השנתי, 2012-2020 (מיליארדי ₪)

המקור: שירותי בנק אוטומטיים (שב"א) ועיבודי בנק ישראל כולל עסקאות בישראל ובחו"ל.

בבחינת סך העסקאות בכרטיסי חיוב לפי חודשים משנת 2013 עד שנת 2020 עולה כי בשיאו של הסגר הראשון, אפריל 2020, נצפתה הירידה התלולה ביותר של הפעילות בכל שנת 2020, ובהשוואה לחודשי אפריל משנים קודמות רמת העסקאות באותו חודש דמתה לרמתן באפריל 2015. בתקופת הסגר השני, ספטמבר ואוקטובר 2020, נצפתה בפעילות ירידה מתונה יותר מאשר בסגר הראשון. רמת העסקאות בשיא הסגר השני, בחודש אוקטובר 2020, דמתה לרמתן באוקטובר 2017⁴⁸ – ראה איור 5. ייתכן שתוצאות אלו מעידות על התאמות שהמשק הישראלי הצליח לעשות כדי להמשיך ולפעול בצל מגיפת הקורונה ומגבלותיה.

איור 5 - סך העסקאות בכרטיסי חיוב לפי חודשים בשנים נבחרות (מיליארדי ₪)

המקור: שירותי בנק אוטומטיים (שב"א) ועיבודי בנק ישראל

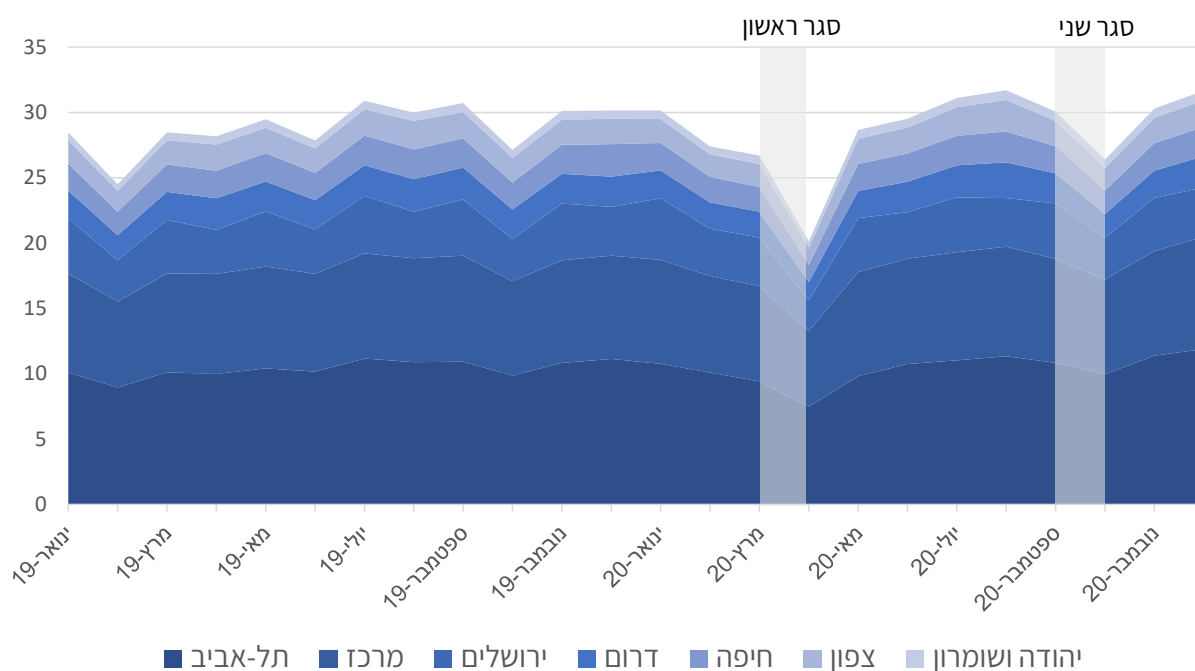
העסקאות בכרטיסי חיוב בישראל לפי המחוזות

מבחינת סך העסקאות החודשי בכרטיסי חיוב בישראל בחלוקה למחוזות עולה כי הירידות הגבוהות ביותר של פעילות זו בסגר הראשון נצפו בקבוצת היישובים השייכים למחוז ירושלים (כ-37%) ובקבוצת היישובים השייכת למחוז חיפה (כ-30%). במחוז תל אביב והמרכז נצפו ירידות נמוכות יותר (כ-20%).

בסגר השני הירידות הגבוהות ביותר של הפעילות בכרטיסי חיוב נצפו במחוז ירושלים (כ-25%), בדומה לסגר הראשון, ובמחוז הדרום (כ-20%). ירידות נמוכות יותר נצפו במחוז תל אביב (כ-8%) ובמחוז יהודה ושומרון (כ-9%).

במצטבר, בקבוצת היישובים השייכת למחוז ירושלים הייתה הירידה הגדולה ביותר של הפעילות בכרטיסי חיוב כתוצאה מהסגרים. בתקופה שבין הסגרים⁴⁹ ניכרה התאוששות של רמת העסקאות בכל המחוזות בהשוואה לרמתן בחודשים המקבילים בשנת 2019 (איור 6).

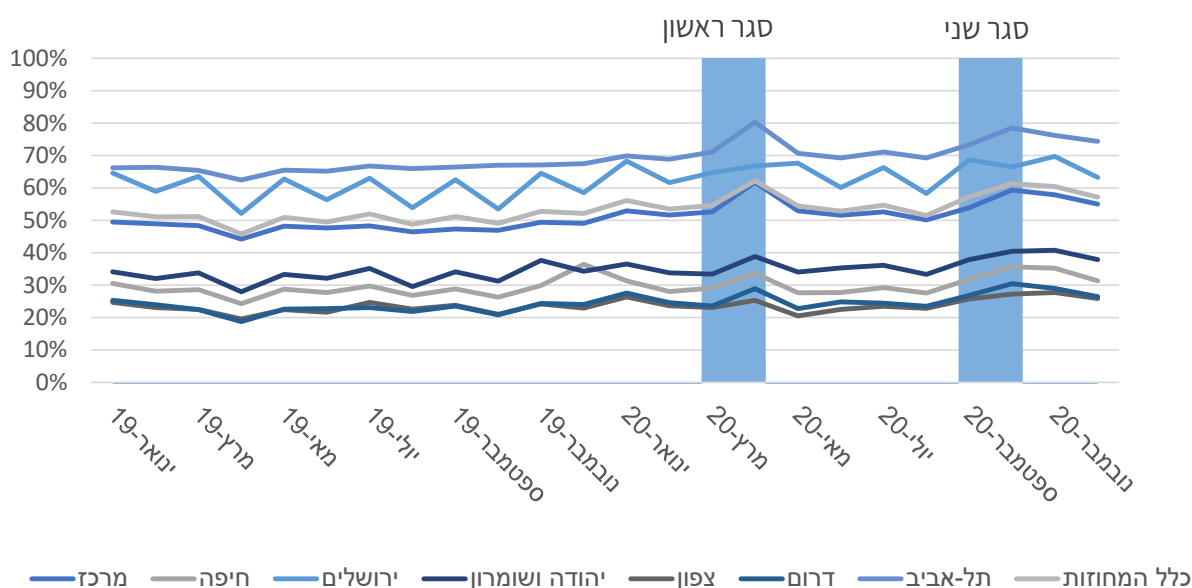
איור 6 - סך העסקאות החודשי בכרטיסי חיוב לפי מחוזות בישראל, 2019-2020 (מיליארדי ₪)

המקור: שירותי בנק אוטומטיים (שב"א) ועיבודי בנק ישראל

נתון נוסף שיכול להעיד על הסתגלות המשק לנוכח מגבלות התנועה הוא העלייה של שיעור העסקאות בכרטיס לא-נוכח⁵⁰ בתקופות הסגרים – איור 7. ניתוח לפי המחוזות מראה ששיעור העסקאות בכרטיס לא נוכח עלה בתקופת הסגרים בכל המחוזות, ובקבוצות היישובים השייכים למחוזות המאופיינים בשגרה בשיעור גבוה של עסקאות מרחוק (תל אביב, ירושלים והמרכז) עסקאות אלו עלו אף יותר (כ-10%). עלייה מתונה יותר הייתה ביתר המחוזות (כ-5%). נוסף על כך ניתן להבחין במגמת עלייה של שיעור העסקאות בכרטיס לא-נוכח במחוזות תל אביב, ירושלים והמרכז.

איור 7 - שיעור העסקאות בכרטיס לא נוכח בישראל לפי מחוזות בישראל, 2019-2020

מקור: שירותי בנק אוטומטיים (שב"א) ועיבודי בנק ישראל

אתגרים לעתיד

תחום התשלומים והסליקה בעולם משתנה ומתפתח בשנים האחרונות בקצב מהיר, ומאופיין בחדשנות, המקיפה מיגוון תחומים. בנק ישראל בוחן את השינויים הללו וכן צעדים נוספים לשם קידום יעילותו של מערך התשלומים והסליקה בישראל – לרבות קידום תשתיות פיננסיות ואמצעי תשלום דיגיטליים במשק הישראלי ועידוד התחרות והחדשנות במערכת הפיננסית. צעדים אלו הם חלק מהטמעת תהליך המעצב את הכלכלה החדשה כחלק מהעולם הפיננסי החדש, בהם: כלכלה המבוססת על שירותים דיגיטליים; כלכלה שיתופית; שינויים דמוגרפיים; חינוך פיננסי והסברה; תקינה; אסדרה וחקיקה בתחום התשלומים; סייבר ואבטחת מידע.

לאור האמור, ולשם המשך הקידום של תחום התשלומים והתאמתו לשינויים המתרחשים במדינות מתקדמות בעולם יש להמשיך בפיתוח ובבחינה של הנושאים הבאים:

עידוד החדשנות באמצעות טכנולוגיה פיננסית

הטמעת טכנולוגיות חדשניות במערכות התשלומים הקיימות ועידוד חדשנות במערכות תשלומים עתידיות.

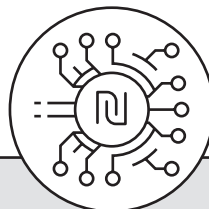
תשלומים חוצי גבולות – Cross-border payments

קידום החדשנות, התקינה, הטכנולוגיה הפיננסית והגישה הפתוחה באמצעות הרפורמות שבוצעו ובאמצעות פרויקטים עתידיים במערך התשלומים, אשר יסייעו לביצוע תשלומים גלובליים.

המשך ביצוע פעולות וקבלת החלטות לשם שימור היציבות של מערכות התשלומים ויעילותן

יציבות, יעילות ושלמות תקינות של מערכות תשלומים הכרחיות כדי לשמור על אמון הציבור בהן וכדי לאפשר המשך ביצוע של עסקאות במערכות, במיוחד בתקופות מאתגרות כתקופות משבר הקורונה.

בחינה של הנפקה אפשרית של מטבע ה-CBDC על ידי הבנק המרכזי⁵¹ CENTRAL BANK DIGITAL CURRENCY

ראו תיבה 1

בשנים האחרונות בנק ישראל בוחן את נושא המטבעות הדיגיטליים בהנפקת בנק מרכזי CDBC- Central Bank Digital Currency. לנוכח העיסוק של בנקים מרכזיים מובילים בבחינת הנושא מאיץ גם בנק ישראל את המחקר וההכנה הכרוכים בהנפקה אפשרית של שקל דיגיטלי – "שק"ד". בדוח שפירסם הבנק בנובמבר 2018⁵², צוין כי יש להמשיך את בחינת הנושא ולעקוב אחר ההתפתחויות בו.

כעבודת המשך, ולנוכח העיסוק הרב בנושא בבנקים מרכזיים בעולם, בנובמבר 2020 הוקמה בבנק ועדת היגוי בראשות המשנה לנגיד. הוועדה פרסמה במאי 2021 מסמך⁵³ מתווה, בשם "שקל דיגיטלי של בנק ישראל – תועלות אפשריות, טיוטת מודל וסוגיות לבחינה". המסמך פירט את המוטיבציות האפשריות להנפקה אפשרית של שקל דיגיטלי, והציג טיוטת מודל למטבע דיגיטלי של בנק ישראל. בצמוד למסמך פורסם "קול קורא", שמטרתו הייתה לקבל מהציבור התייחסויות להיבטים רלוונטיים של הנפקת מטבע דיגיטלי על ידי בנק ישראל בעתיד, ולהשפעתו האפשרית של מטבע כזה על המשק הישראלי. נכון לשנת 2021 בנק ישראל טרם החליט אם להנפיק מטבע כזה, בדומה לבנקים המרכזיים של המדינות המפותחות בעולם.

תיבה 1 - בחינה של הנפקת שקל דיגיטלי

מערכות התשלומים האיתנות בשילוב עם ריבוי אמצעי תשלום פעילים בישראל הולידו מחזורים גבוהים הן ברמה המקומית והן ברמה הבין-לאומית מול מדינות אחרות. למרות מחזורים גבוהים אלו, מערך התשלומים בישראל ממשיך לגדול משנה לשנה, ואף בתקופת משבר הקורונה הוא לא הצטמצם. מערך התשלומים מחדיר בכל שנה תשלומים דיגיטליים מתקדמים בקצב מוגבר ומהיר בראייה הצופה פני עתיד. בהנחה שהמגמות השוררות בשנים האחרונות יימשכו וגם יקודמו על ידי בנק ישראל גם בשנים הבאות ימשיך מערך התשלומים והסליקה הישראלי להגיש ולהרחיב סוגים שונים של אמצעי תשלום בעלי אפיונים נוספים, אשר נותנים מענה לכל צורך ולכל לקוח.

פרק
ב

מגמות
במערכות התשלומים
ובאמצעי תשלום

נח

סקר צרכנים אינטרנטי
900 משיבים
גילאי 18-74

דצמבר 2020

שימוש באמצעי התשלום
בתדירות של לפחות
פעם בשבוע

כרטיס חיוב מיידי

פיזי	2016	2018	2020
	8%	12%	15%
מקוון	2016	2018	2020
	5%	6%	10%

כרטיס חיוב נדחה

פיזי	2016	2018	2020
	69%	68%	64%
מקוון	2016	2018	2020
	26%	26%	38%
אפליקציות תשלומים בטלפון החכם			
		5%	24%
	2018	2020	

סקר צרכנים אינטרנטי
900 משיבים
גילאי 18-74

דצמבר 2020

העדפות אמצעי התשלום

הכי פחות נוח

54%
צ'ק בנקאי

37%
צ'ק רגיל

32%
כרטיס נטען

הכי נוח

61%
שימוש פיזי בכרטיס חיוב בבית העסק

58%
כסף מזומן

44%
תשלום מקוון באינטרנט

43%
אפליקציות להעברת כספים בטלפון החכם

סקר צרכנים אינטרנטי
900 משיבים
גילאי 18-74

דצמבר
2020

שימוש באפליקציות תשלום

משתמשים בכל חודש
לפחות באפליקציה אחת
להעברת תשלומים

65%

עושים שימוש חודשי
לפחות בשתי אפליקציות

25%

מערכות התשלומים והסליקה הן חלק מהותי מהתשתית הכלכלית והפיננסית של המשק, וככל שתפקודן יעיל, אמין ובטוח יותר תרומתן ליציבות המשק ולהפחתת הסיכונים הכרוכים בפעילות התשלומים גדולה יותר.

בשנים 2018–2020 נקט בנק ישראל פעולות לעידוד השימוש באמצעי תשלום דיגיטליים מתקדמים ומופחתי סיכונים, ובהן פעולות שנועדו להגדלת הסכומים הנסלקים ישירות במערכת זה"ב.

סקר צרכנים על השימוש באמצעי התשלום השונים

החל משנת 2016 נערך אחת לשנתיים סקר צרכנים על השימוש באמצעי התשלום השונים, והמשובים המתקבלים מהסקר מסייעים בזיהוי דפוסי ההתנהגות וההעדפות של הציבור. חזרה על שאלות הסקרים הקודמים ועמה שאלות הבנה מאפשרות לעמוד על ההתפתחות בתפיסת הציבור ביחס לאמצעי התשלום הדיגיטליים והשימוש בהם. בסקר האחרון נכללה גם התייחסות להוראת חיוב דיגיטלית, וזאת כדי לזקק את הצרכים של הציבור ולתת להם מענה מיטבי במהלך הגדרת המודל העסקי של אמצעי תשלום חדש זה.

הסקרים מסייעים לפלח את האוכלוסייה לפי רכיביה השונים – המגזר, הדת, המין, הגיל וכדומה – וכך להבין את הצרכים, המניעים והחסמים של כל אחד מהרכיבים ושל כלל האוכלוסייה כמקשה אחת. אשר לשיטת הסקירה: הסקר האחרון, שנערך במהלך דצמבר 2020, היה סקר אינטרנטי, שדגם 900 משיבים – מדגם אקראי ארצי מייצג של האוכלוסייה הישראלית בגילים 18–74 המחוברת לאינטרנט, תוך הקפדה על דגימת מגזרי האוכלוסייה השונים, בהתאם לחלוקה שעליה מדווח בלמ"ס, וכן על ייצוג של המחוזות הגיאוגרפיים השונים. חשוב לחדד כי הדגימה לצורך הסקר התקיימה בסוף שנת 2020, כ-9 חודשים לאחר פרוץ מגיפת הקורונה, שנה שאופיינה בריחוק פיזי, אשר ודאי השפיע על יכולת השימוש של האזרחים באמצעי התשלום השונים ועל העדפותיהם בתחום זה.

השימוש באמצעי התשלום – מבין כלל אמצעי התשלום הזמינים לשימוש הציבור, אמצעי

התשלום שהמשיבים ציינו כי הרבו ביותר להשתמש בהם הם מזומן וכרטיס חיוב פיזי בבית העסק; אולם בהשוואה לדיווח בסקרים לשנים הקודמות השימוש בשני אמצעי תשלום אלו

פחת. נתון מעניין נוסף שגילו התשובות על שאלת השימוש באמצעי התשלום הוא השימוש ההולך וגובר בכרטיס חיוב מיידי, הן פיזית בבית העסק והן באינטרנט. בסקר האחרון ציינו 15% מהמשיבים שהם עושים בבית העסק שימוש שבועי פיזי בכרטיס חיוב מיידי (לעומת 8% בלבד בסקר של 2016 ו-12% בסקר של 2018) ו-10% מהמשיבים ציינו שהם עושים שימוש שבועי בתשלום מקוון באמצעות כרטיס חיוב מיידי (לעומת 5% בלבד בסקר של 2016 ו-6% בסקר של 2018). כאמור, תקופת הקורונה התאפיינה בריחוק פיזי, שהשתקף גם בדרך השימוש השבועי באמצעי התשלום השונים: גדל השימוש המקוון בכרטיסי החיוב, כפי שראינו לגבי כרטיס החיוב המיידי, אך גדל גם השימוש המקוון בכרטיס חיוב נדחה, וזאת מ-26% בשנת 2018 ל-38% בשנת 2020. הגידול המשמעותי ביותר היה באפליקציות להעברת תשלומים בטלפון החכם: בשנת 2018 דיווחו רק 5% על שימוש שבועי בהן, ואילו בשנת 2020 הגיע שיעור המדווחים על כך ל-24%.

ההעדפות לפי סוג אמצעי התשלום, יתרונות וחסרונות – לשאלה מהו אמצעי התשלום

שהכי פחות נוח לך להשתמש בו השיבו 54% מהמשיבים צ'ק בנקאי, 37% השיבו צ'ק רגיל ו-32% – כרטיס נטען. הסיבות העיקריות שציינו לאי הנוחות הן סרבול בשימוש, איטיות בביצוע

התשלום, העובדה שלא כל החנויות מכבדות אותו והדרישה להוסיף עמלה בעת השימוש בו. מהצד השני, בתשובות לשאלה "מהו אמצעי התשלום שהכי נוח לך להשתמש בו?" בלט השימוש הפיזי בכרטיס חיוב פיזי בבית העסק: 61% מהמשיבים ציינו שהוא הנוח ביותר; אחריו כסף מזומן: 58% מהמשיבים ציינו שהוא הנוח ביותר לשימוש; כרטיס חיוב בתשלום מקוון באינטרנט: 44% מהמשיבים ציינו שהוא הנוח ביותר לשימוש; ואפליקציות להעברות כספים בטלפון החכם: 43% מהמשיבים העדיפו את התשלום באמצעותו.

השימוש באפליקציות תשלום – 65% מהמשיבים ציינו שהם משתמשים בכל חודש לפחות

באפליקציה אחת להעברת תשלומים, ו-25% מהמשיבים ציינו שהם עושים שימוש חודשי לפחות בשתי אפליקציות.

מערכת זה"ב

מפאת חשיבותה המשקית של מערכת זה"ב יציבותה נבחנת בקפידה. זאת באמצעות מדדים שונים – ביניהם עודפי הנזילות במערכת, זמינותה והריכוזיות של המשתתפים בה.

עודפי הנזילות במערכת זה"ב נמדדים כהפרש שבין הממוצע היומי בחשבונות הסליקה לבין סך החיובים במערכת. הממוצע היומי של עודפי הנזילות במערכת היה כ-134,536 מיליוני ש"ח בשנת 2019 ו-177,129 מיליוני ש"ח בשנת 2020. בחודש דצמבר 2020 עמד ממוצע עודפי הנזילות היומי על 198,670 מיליוני ש"ח – בכ-47.5% גבוה יותר מאשר בחודש דצמבר 2019. עיקר השינוי נובע מעלייה של כ-52% בחשבון הבטוחות ומעלייה של כ-22% בעו"ש של הבנקים. רמת הריכוזיות במערכת זה"ב⁵⁴, במונחי ערך התנועות, עמדה על כ-83.88% בשנת 2019 ועל כ-84.45% ב-2020. זמינותה של מערכת זה"ב⁵⁵ נשמרה מאז תחילת פעילותה בשנת 2007 ברמה גבוהה – רמה המעידה על יציבות ועל יכולת לקיים המשכיות עסקית. בשנת 2019 זמינות⁵⁶ המערכת הייתה 99.99%, ובשנת 2020 – 99.978%; זאת בדומה לשיעורים המקובלים בעולם במערכות RTGS. בשנת 2020 נסלקו במערכת זה"ב כ-1,358 אלף תנועות בסכום כולל של כ-240,000 מיליארדי ש"ח; זאת לעומת כ-1,344 אלף תנועות בסכום כולל של כ-137,477 מיליארדי ש"ח בשנת 2019 – גידול של 1% במספר התנועות ושל 75% בסכומן.

לוח 4 - הפעילות במערכת זה"ב לפי סוג פעילות, 2008 עד 2020

בין בנקאית ⁵⁷						
2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
2015	2016	2017	2018	2019	2020	השינוי השנתי (אחוזים)
ללא CLS	CLS בלבד	סה"כ	המסלקות	בנק ישראל	סה"כ	
5,894	508	6,402	7,506	7,966	21,874	
3,809	933	4,742	4,831	52,731	62,304	
4,575	1,097	5,672	4,294	65,818	75,784	
5,897	1,408	7,305	4,066	77,573	88,944	
5,109	1,606	6,715	3,515	69,637	79,867	
3,746	1,145	4,890	3,069	63,723	71,682	
3,675	1,119	4,794	3,012	71,527	79,333	
3,745	1,037	4,782	2,870	88,779	96,431	
3,615	1,006	4,621	2,835	108,919	116,375	
3,597	955	4,552	2,935	140,460	147,947	
4,300	1,102	5,402	2,818	145,199	153,419	
4,084	1,051	5,135	2,638	129,698	137,471	
5,071	1,228	6,299	4,828	228,875	240,002	
24.17	16.86	22.68	83.02	76.47	74.58	

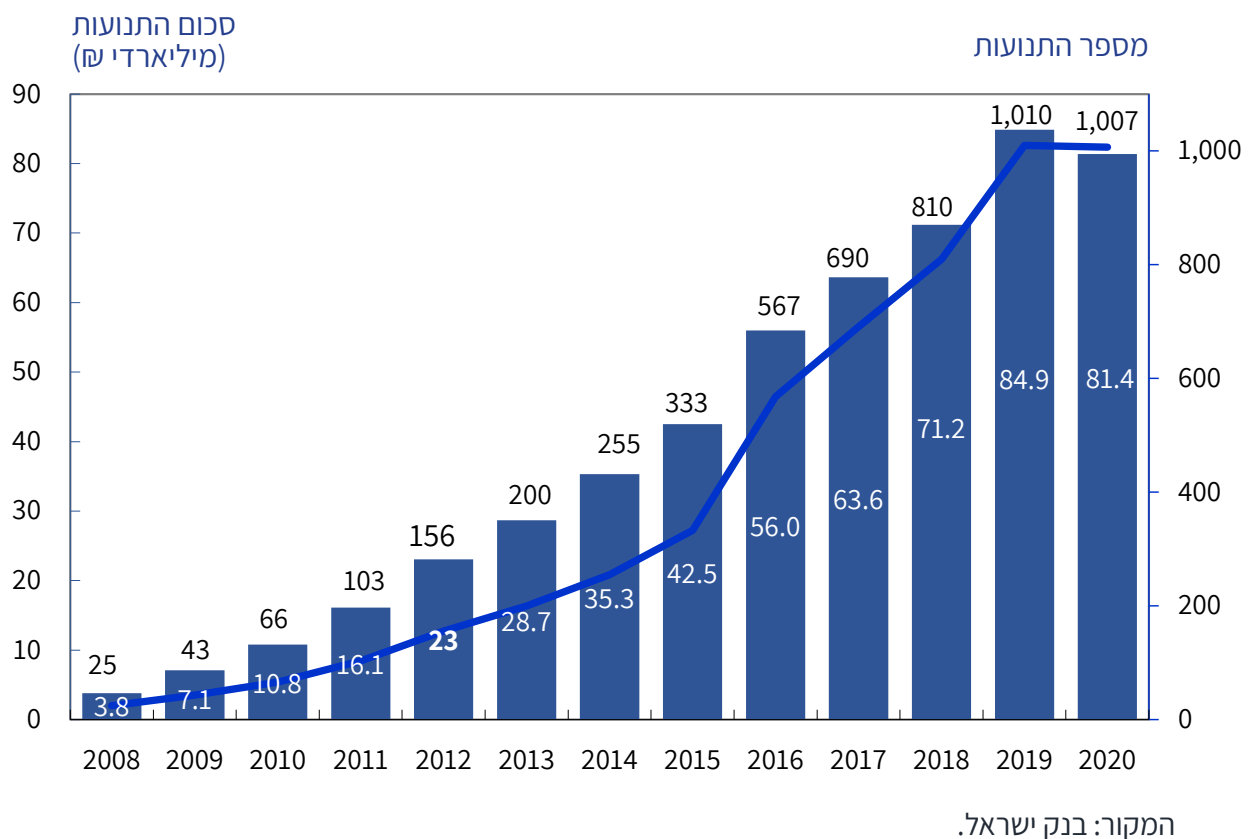
הסכומים (מיליארדי ש"ח)

התנועות (יחידות)						
216,404	13,959	8,948	193,497	7,913	185,584	2008
197,649	21,394	9,398	166,857	10,427	156,430	2009
261,217	21,864	10,707	228,646	10,774	217,872	2010
349,610	22,591	11,068	315,951	10,813	305,138	2011
400,330	21,693	12,184	366,453	10,632	355,821	2012
448,868	20,602	10,768	417,498	10,871	406,627	2013
514,253	20,690	10,206	483,357	11,765	471,592	2014
603,298	20,423	8,668	574,207	12,002	562,205	2015
867,510	19,359	8,516	839,635	13,070	826,565	2016
1,005,930	19,528	8,449	977,953	12,211	965,742	2017
1,133,398	19,389	8,203	1,105,806	13,324	1,092,482	2018
1,344,164	18,133	8,589	1,317,442	13,166	1,304,276	2019
1,358,296	17,895	10,939	1,329,462	13,516	1,315,946	2020
1.05	-1.31	27.36	0.91	2.66	0.89	השינוי השנתי (אחוזים)

מלוח 4 עולה כי מספר התנועות הבין-בנקאיות בשנת 2020 גדל בשיעור של כ-1% בהשוואה לשנת 2019, והסכומים עלו בכ-23%.

פעילות הלקוחות במערכת זה"ב עלתה במידה ניכרת ב-5 השנים האחרונות, בין היתר משום שבינואר 2015 פורסם תיקון לכללי הבנקאות (שירות ללקוח) (עמלות) התשס"ח-2008, הקובע כי סכום העמלה שהבנק רשאי לגבות על העברת סכומים של עד 1 מיליון ש"ח באמצעות מערכת זה"ב לא יעלה על מחיר עמלת פעולה אחת על ידי פקיד (כלומר על כ-6 ש"ח)⁵⁸. התיקון נכנס לתוקף ב-1 בפברואר 2015. ניכר כי הפחתת העמלה בגין שירות זה הנגישה את מערכת זה"ב לציבור הרחב לביצוע פעולות שבהן יש חשיבות למיידיות ולסופיות, גם כאשר מדובר בסכומים נמוכים. בשנת 2020 נראית יציבות (עם ירידה קלה) בפעילות הלקוחות בהשוואה לשנת 2019.

איור 8 – פעילות לקוחות בזה"ב – תנועות שסכומן עד מיליון ש"ח, 2008–2020

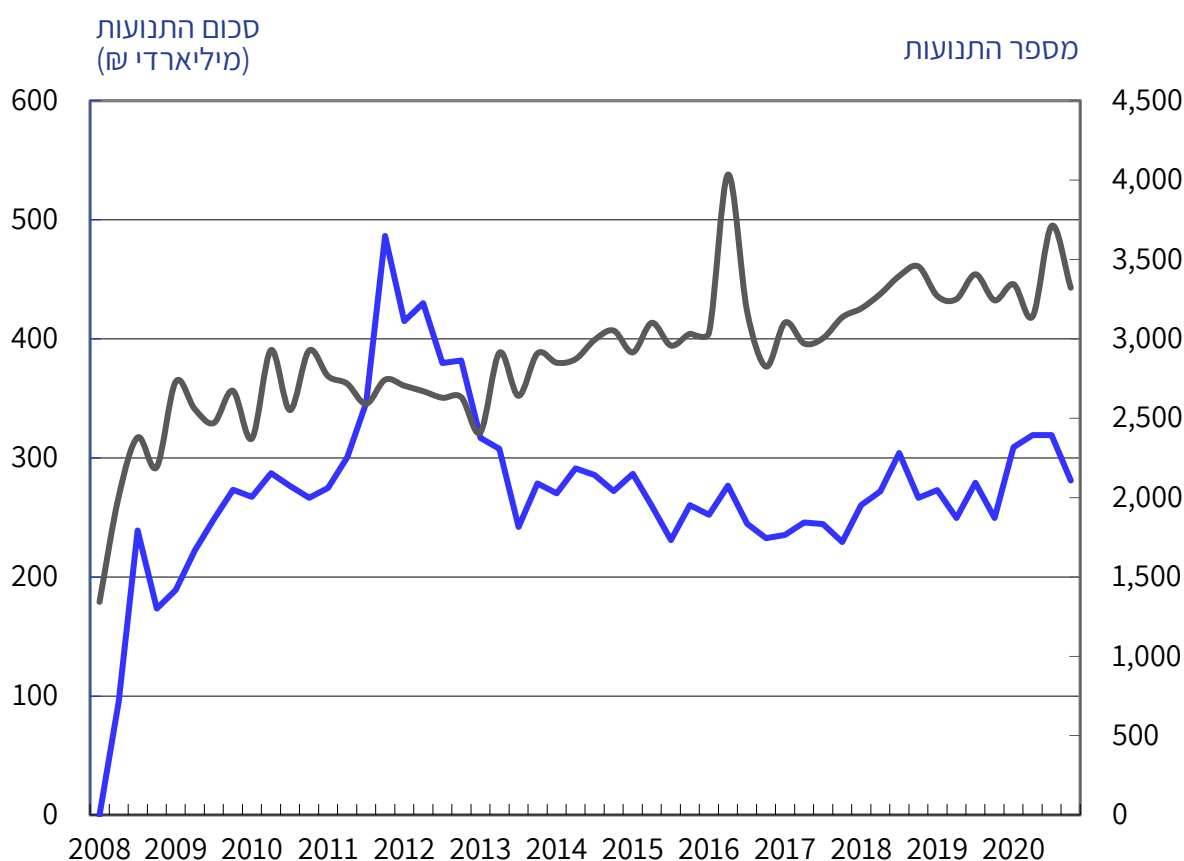

סך הפעילות הכספית של מסלקת הצ'קים במערכת זה"ב ירד בין השנים 2019 ו-2020 בשיעור של כ-14.3%. סך הפעילות הכספית של מס"ב במערכת זה"ב גדל בכ-12.6%. פעילויות אלו מתוארות בהרחבה בתת-הפרק המתייחס לפעילות בתקופת משבר הקורונה.

מסלקת מטבע חוץ בין-לאומית - CLS

המסלקה הבין-לאומית לעסקות המרה - CLS מפעילה את מערכת הסליקה הכספית הרב-מטבעית הגדולה ביותר, וזאת כדי לצמצם את סיכון הסליקה בעסקות המרה של מט"ח. המסלקה מספקת שירותי סליקה ב-19 מטבעות⁵⁹, ביניהם השקל, ומבצעת את עיקר הפעילות של המרות ש"ח כנגד מטבעות זרים בישראל. בשנת 2020 הסתכמו עסקאות ההמרה השקליות (עסקאות שמטבע השקל הוא צד בהן) שבוצעו במסלקת CLS בכ-1,228 מיליארדי ש"ח – עלייה של כ-16.86% ביחס לשנה הקודמת. מספר הפעולות שנשלחו ב-CLS עלה השנה בכ-2.66% (איור 9).

איור 9 – פעילות CLS במטבע השקל במערכת זה"ב, 2008–2020

¹ נתונים רבעוניים. המקור: בנק ישראל.

מסלקת הצ'קים

במסלקת הנייר נסלקים צ'קים ושוברי גבייה⁶⁰. בהסתכלות על הנתונים של אמצעי תשלום אלו ניתן לראות כי בשנת 2020 עמד סך הפעילות הבין-בנקאית בה על כ-721 מיליארדי ש"ח, לעומת 839 מיליארדים בשנת 2019, ירידה של כ-14%. מספר התנועות ירד מכ-90 אלף לכ-71 אלף – ירידה של כ-21%.

לוח 5 - מסלקת הנייר לפי סוג פעילות, 2007 עד 2020

סה"כ במסלקת הנייר	צ'קים			ממסרים ידניים			
	סה"כ	החזרות	הצגות ⁶¹	סה"כ	זיכויים	חיובים	
879	773	24	749	106	51	55	2007
826	800	24	776	26	5	21	2008
787	749	22	727	38	9	29	2009
858	807	23	784	51	12	39	2010
877	846	24	822	30	1	29	2011
888	860	25	835	28	0.5	27	2012
934	902	26	876	32	0.8	31	2013
941	907	26	881	34	0.5	34	2014
986	936	27	910	50	0.5	49	2015
945	888	30	858	57	0.4	57	2016
886	885	31	854	1	0.2	1	2017
860	860	33	827	0	0	0	2018
839	839	32	808	0	0	0	2019
721	721	30	692	0	0	0	2020
-14.05	-14.05	-6.10	-14.36				השינוי השנתי (אחוזים)

הסכומים (מיליארדי ש"ח)

המקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

התנועות (אלפים)							
151,762	151,762	3,508	148,254				2007
135,833	135,348	3,609	131,739	485	233	252	2008
125,006	124,507	3,249	121,258	499	270	229	2009
125,039	124,608	2,963	121,645	431	241	190	2010
123,683	123,466	2,883	120,583	217	37	180	2011
122,148	121,898	2,804	119,094	250	57	193	2012
120,555	120,366	2,647	117,720	189	20	169	2013
117,823	117,647	2,499	115,148	176	16	161	2014
115,258	115,036	2,441	112,594	223	18	205	2015
109,605	109,390	2,562	106,828	215	14	201	2016
104,267	104,188	2,583	101,605	79	6	72	2017
97,780	97,780	2,564	95,216	0	0	0	2018
90,259	90,259	2,590	87,669	0	0	0	2019
71,049	71,049	2,426	68,623	0	0	0	2020
-21.28	-21.28	-6.34	-21.73				השינוי השנתי (אחוזים)

המקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

הסליקה הידנית עברה לסליקה דיגיטלית באמצעות מערכת זה"ב במהלך 2017⁶². הפעילות במסלקת הצ'קים הולכת ויורדת בשנים האחרונות כמותית וכספית, תוך עלייה של מספר הצ'קים המופקדים באמצעות הטלפונים החכמים. פירוט נוסף מובא בפרק ג להלן.

מס"ב

במס"ב מתבצעים זיכויים וחייבים דיגיטליים⁶³. מלוח 6 עולה כי רכיב הזיכויים מגיע לכ-82% מסך התשלומים הנשלקים במס"ב. גידול הפעילות במס"ב נבע מרכיב הזיכויים ומרכיב החייבים גם יחד: הן סכומי החייבים והן סכומי הזיכויים גדלו בשנה הנסקרת בשיעורים של כ-2% ו-7% בהתאמה. (בשנה הקודמת גדלו סכומי הזיכויים בשיעור של 8%, וסכומי החייבים גדלו בשיעור של כ-11%). נכון לסוף שנת 2021 פועלים במס"ב 31,941 ארגונים, משרדי הממשלה ומוסדות ציבור, וכן ארגוני סליקה אחרים כדוגמת החברות לכרטיסי אשראי. כל המשתתפים במס"ב הם משתתפים ישירים, כלומר מייצגים את עצמם⁶⁴.

לוח 6 - מס"ב לפי סוג פעילות, 2007 עד 2020

זיכויים	חייבים	החזרות זיכויים ⁶⁵	החזרות חייבים	סה"כ	
2007	5,940	235	-	3.9	6,179
2008	1,473	261	-	4.9	1,739
2009	1,503	271	-	5.5	1,779
2010	1,635	317	1.0	4.6	1,958
2011	1,752	342	1.0	4.7	2,100
2012	1,911	364	0.8	4.7	2,280
2013	1,998	392	0.9	4.6	2,395
2014	2,067	440	1.1	4.7	2,513
2015	2,169	465	1.3	4.6	2,640
2016	2,345	517	1.5	5.5	2,869
2017	2,573	568	1.6	6.1	3,149
2018	2,712	658	1.9	7.0	3,380
2019	2,969	690	2.4	7.2	3,669
2020	3,179	703.5	2.8	8.7	3,894
השינוי השנתי (אחוזים)	7.06	2.01	17.86	21.94	6.15

הסכומים (מיליארדי ש"ח)

המקור: מס"ב

לוח 6 - מס"ב לפי סוג פעילות, 2007 עד 2020

זיכויים	חובים	החזרות זיכויים ⁶⁵	החזרות חובים	סה"כ	
2007	92,955	146,116	-	4,535	243,606
2008	96,316	152,892	-	5,003	254,211
2009	97,478	157,749	-	5,395	260,622
2010	103,326	168,186	104	4,926	276,541
2011	111,055	174,125	108	4,446	289,734
2012	119,100	180,180	109	4,295	303,684
2013	125,651	187,204	136	4,188	317,179
2014	130,976	190,645	162	4,221	326,003
2015	138,557	193,950	183	3,801	336,491
2016	150,822	200,092	217	4,043	355,173
2017	159,527	207,247	253	4,364	371,391
2018	174,125	218,504	299	4,739	397,666
2019	194,576	230,169	362	4,997	430,104
2020	239,037	232,573	386	4,671	476,667
השינוי השנתי (אחוזים)	22.85	1.04	6.79	-6.53	10.83

התנועות (אלפים)

המקור: מס"ב

מסלקות הבורסה

סליקת עסקאות בניירות ערך מבוצעת במסלקת הבורסה במנגנון של מסירה כנגד תשלום (Delivery Versus Payment - DVP) ולהיפך, כך שזיכוי הצד הקונה בנייר הערך וחייבו בתשלום מתבצעת בד בבד עם החיוב של הצד המוכר בנייר הערך וזיכוי חשבונו הכספי בתמורת המכירה.

בהשפעת משבר הקורונה העולמי נרשמה תנודתיות במסחר: שנת 2019 אופיינה בירידה, ואילו שנת 2020 אופיינה בעלייה משמעותית ובמחזורי מסחר גבוהים – בהשפעת הפעולות שננקטו במסגרת המאבק בנגיף הקורונה והניסיונות להבראת המשק. עם זאת גם הפעילות המוגברת מאופיינת בתנודתיות רבה.

לוח 7 להלן מראה כי מחזור המסחר השנתי בניירות ערך בבורסה הסתכם בשנת 2020 בכ-1,623 מיליארדי ש"ח; זאת לעומת כ-1,266 מיליארדים בשנה הקודמת – עלייה של כ-28.3%.

לוח 7 - מחזורי המסחר בניירות ערך, 2006 עד 2020

		איגרות חוב				
מניות ובני המרה	ממשלתיות	אחרות	סה"כ	מלווה קצר מועד	סה"כ	
2006	360	356	68	424	198	982
2007	506	636	165	801	207	1,514
2008	481	761	224	985	192	1,658
2009	423	789	223	1,012	160	1,595
2010	498	579	218	797	291	1,586
2011	422	703	217	920	287	1,629
2012	264	748	247	995	155	1,414
2013	286	810	249	1,059	141	1,486
2014	297	774	249	1,023	157	1,477
2015	355	751	255	1,006	125	1,485
2016	311	670	252	922	85	1,317
2017	344	641	250	892	52	1,288
2018	371	641	269	910	103	1,387
2019	315	636	215	851	100	1,266
2020	460	757	263	1,020	143	1,623
השינוי השנתי (אחוזים)	46.12	19.10	22.48	19.95	42.96	28.28

הסכום (מיליארדי ש"ח)

המקור: הבורסה לניירות ערך.

פרק
ג

אמצעי
התשלום
לשימוש הציבור

השינוי הכספי בשימוש באמצעי תשלום ב- 10 שנים האחרונות

94%

זיכוי ישיר

העברות מחשבון לחשבון

122%

חיוב ישיר

הרשאה לחיוב חשבון

11%

זה"ב

זיכויים והעברות בזמן אמת

86%

כרטיסי חיוב

כרטיסי אשראי

-13%

צ'קים

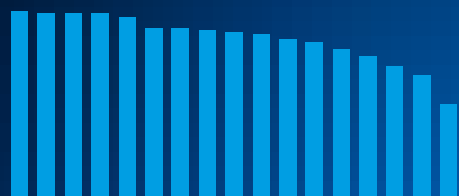
22%

משיכת מזומן

כספומטים ובנקים

2004

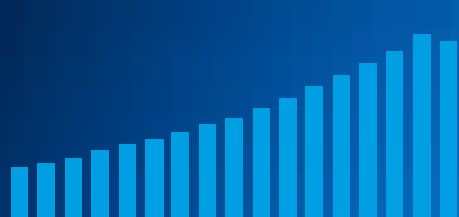
2020

3.86%

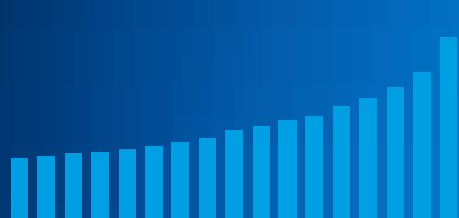
צ'קים

69.67%

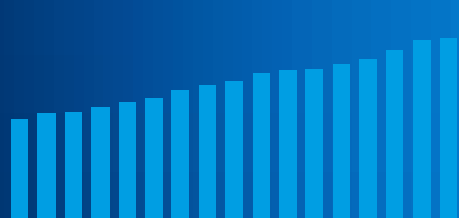
כרטיסי חיוב

11.01%

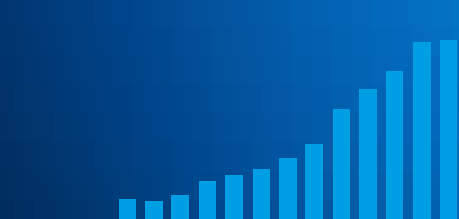
זיכוי ישיר

10.71%

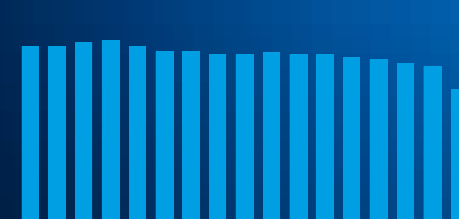
חיוב ישיר

0.06%

זה"ב

4.68%

משיכת מזומן

2004

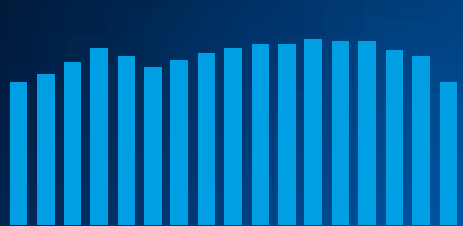
2020

■ % מכלל אמצעי התשלום 2020

■ כמות התנועות לפי שנה - אלפי תנועות

2004

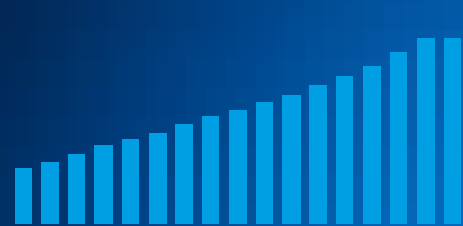
2020

6.81%

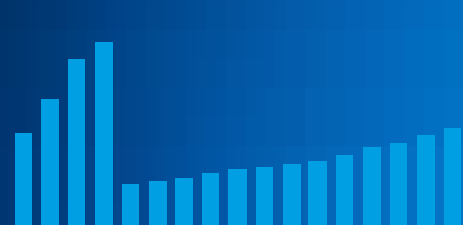
צ'קים

2.84%

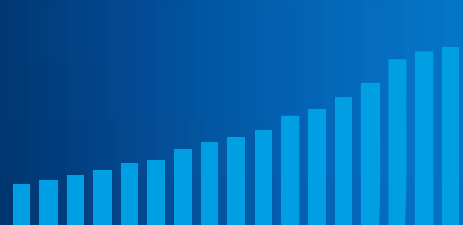
כרטיסי חיוב

27.6%

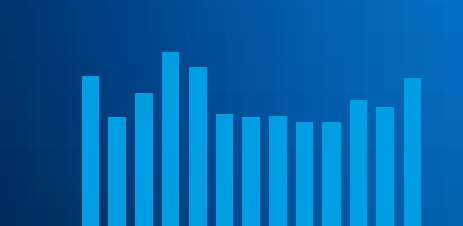
זיכוי ישיר

6.11%

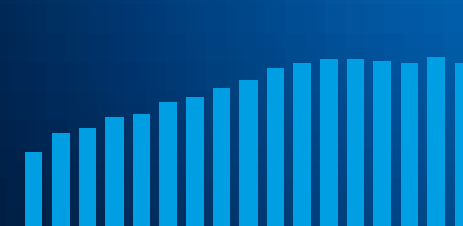
חיוב ישיר

54.7%

זה"ב

1.94%

משיכת מזומן

2004

2020

■ % מכלל אמצעי התשלום 2020

■ כמות התנועות לפי שנה - אלפי תנועות

עם אמצעי התשלום העיקריים הזמינים לציבור הרחב בישראל נמנים כסף מזומן, תשלומים מבוססי נייר – צ'קים ושוברים – חיוב ישיר במס"ב, זיכוי ישיר בזה"ב ובמס"ב, כרטיסי חיוב ואפליקציות המבוססות על כרטיסי חיוב.

בבחירת אמצעי התשלום הצדדים מביאים בחשבון בעיקר את התכונות הבאות: נוחות – באיזו מידה נוח למחויב ולמוטב להשתמש באמצעי; זמינות – באילו תנאים ומתי התקבול/התשלום יהיה נגיש; ביטחון – באיזו מידה אפשר לאמת את נתוניו של המחויב או המוטב ולהבטיח את קבלת התשלום, לשמור על סודיות, לסמוך על האמצעי מבחינת אמינות, ולהוכיח כי התשלום בוצע; עלות – אילו עמלות נגבות מהמוטב ו/או מהמחויב, ומהן עלויות הנזילות.

איור 10 (מופיע בראשית הפרק) מראה את התפתחות השימוש באמצעי התשלום הנפוצים בישראל בשנים האחרונות לפי הסכומים ששולמו באמצעותם. האיור מגלה כי ערך הזיכויים הישירים ירד מרגע שמערכת זה"ב נכנסה לשימוש (בסוף 2007), וכן כי השימוש בכרטיסי חיוב עלה בהדרגה בין 2004 ל-2020 (עלייה של כ-223%, מכ-100 מיליארד ש"ח בשנה לכ-324 מיליארד ועלייה של כ-241% מכ-442 מיליון תנועות בשנה לכ-1,510 מיליון). כן ניתן לזהות כי השימוש בצ'קים רווח בקרב הציבור בישראל, וסכומם השנתי עומד על כ-780 מיליארד ש"ח בשנה.

אמצעי תשלום מבוססי נייר

אמצעי התשלום מבוססי הנייר הם כסף מזומן, צ'קים ושוברים ממוגנטים.

משיכות מזומן

4.7% מתוך סך התנועות

1.9% מתוך סך הסכומים

שטרות כסף ומטבעות הם אמצעי התשלום הנזיל ביותר. בנק ישראל מנפיק שטרות בערכים 20, 50, 100 ו-200 ש"ח ומעות בערכים 1/2, 1, 2, 5 ו-10 ש"ח ו-10 אגורות.

סך כל השטרות והמעות במחזור גדל ב-2020, על רקע התרחבות הפעילות הכלכלית והריבית הנמוכה השוררת בשנים האחרונות: בסוף 2020 הסתכם מחזור המטבע בכ-105.8 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-87.2 מיליארדים בסוף 2019 (גידול של 21% בין השנים 2019 ו-2020, לעומת גידול של 2% בין השנים 2018 ו-2019)⁶⁶.

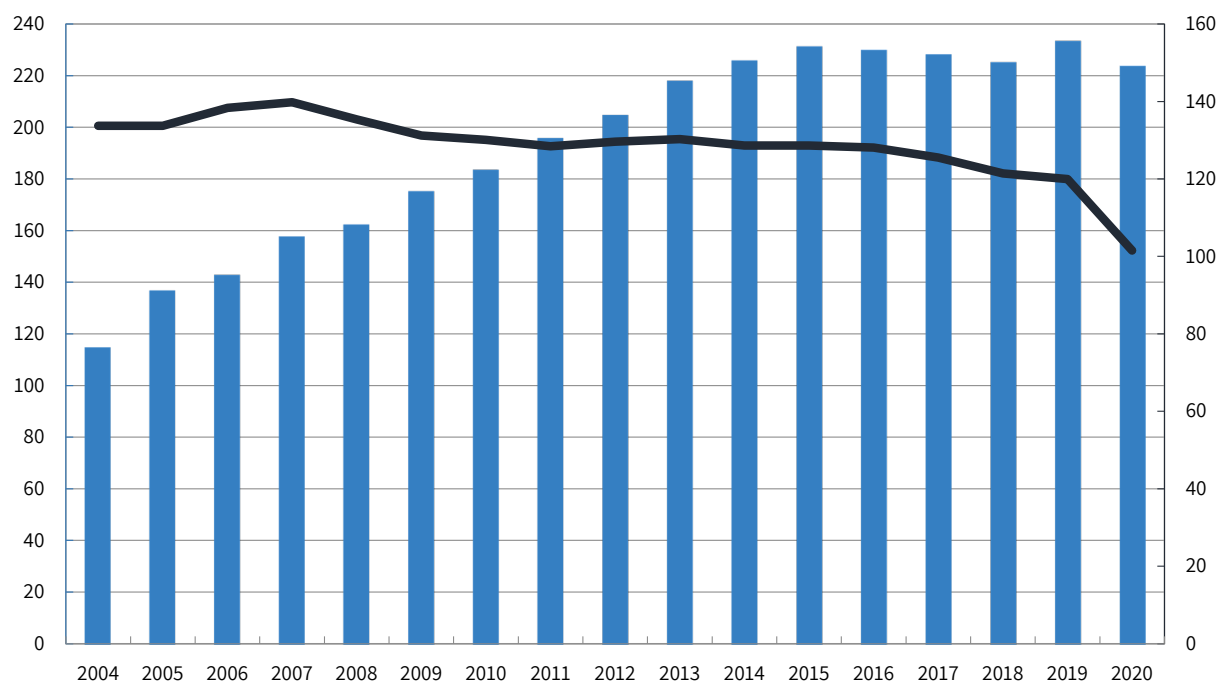
במהלך משבר הקורונה גדל מחזור המזומן משמעותית. הפעם האחרונה שבה נצפה שיעור גידול דומה בפרק זמן כה קצר הייתה בשנת 2009 – אז גדל מחזור המזומן ב-20.75%, על רקע המשבר הכלכלי העולמי ותהליך הורדת הריבית של בנק ישראל באותה עת. מגמת גידול זו אינה ייחודית לישראל; במדינות נוספות בעולם עלה הביקוש למזומן במהלך משבר הקורונה עלייה חדה. זאת, ככל הנראה, משום שהחזקת מזומן מקנה תחושת ביטחון, ומשום שהמזומן מסייע לשליטה בהוצאות.

מספרן של משיכות המזומן מהמכונות למשיכת מזומנים ומקופות הבנקים בשנת 2020 הוא כ-102 מיליון, ירידה של כ-15.4% לעומת שנת 2019 (כ-120 מיליון משיכות). סכום המשיכות השנתי ירד בין השנים 2019 ו-2020 בכ-4.2% (ירידה של 9.7 מיליארד ש"ח), ולעומת השנים 2018 ו-2017 הגיעה ירידתו ל-1.4% ו-0.7%, בהתאמה.

איור 11 – משיכות המזומן ממכשירי בנק אוטומטיים ומקופות הבנקים – המספר והסכום המצטבר, 2004-2020

סכום התנועות
(מיליארדי ₪)

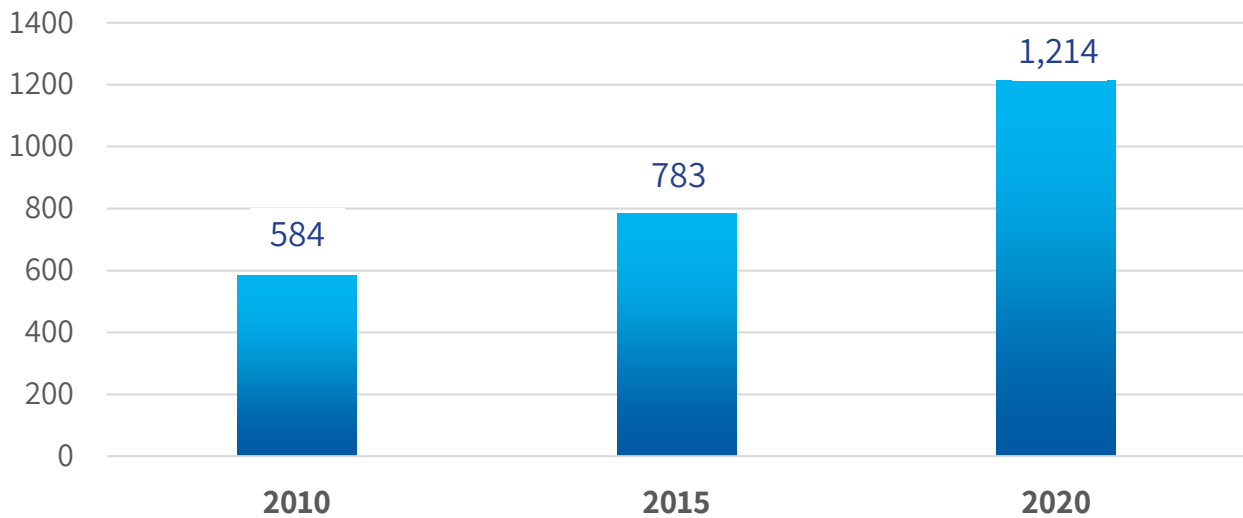
מספר התנועות
(מיליונים)

המקור: בנק ישראל

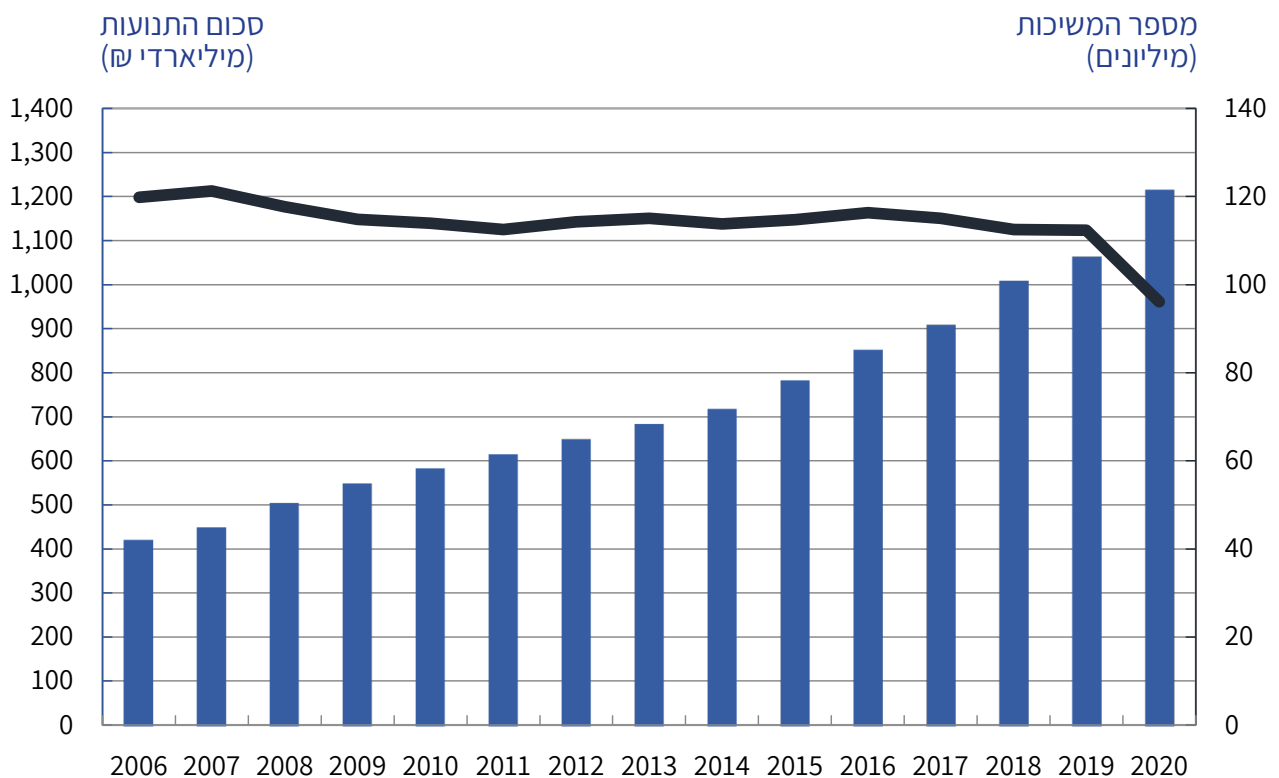
בסכום המשיכה הממוצע ממכשירי הבנק האוטומטיים נמשכה מגמת הגידול: בין 2019 ל-2020 הוא עלה ב-14.3% והגיע לכ-1,200 ש"ח. (שיעור הגידול מאז שנת 2010 הוא כ-107.7%).

סכום המשיכה הממוצע, ש"ח

מקור: בנק ישראל

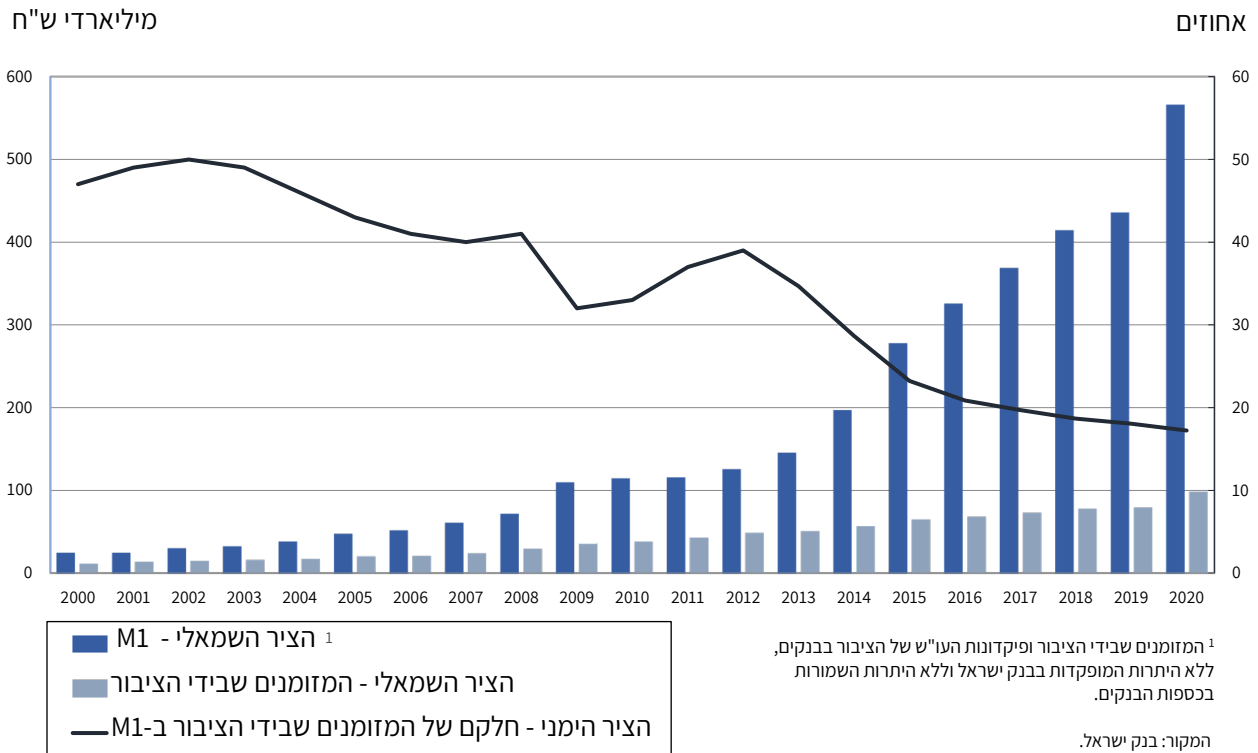
איור 12 – משיכות המזומן ממכשירי הבנק האוטומטיים: המספר והסכום הממוצע, 2004–2020

המקור: בנק ישראל

אף שסכום המזומנים שבידי הציבור עולה בהתמדה (מ-25 מיליארדי ש"ח ב-2007 עד 98 מיליארדים ב-2020), שיעור המזומנים שבידי הציבור בכלל הכסף הולך ויורד, בעיקר משום שחשבונות העו"ש גדלו משמעותית, על רקע הריבית הנמוכה.

איור 13 - מגמת המזומנים, בשנים 2000 עד 2020

צ'קים

3.9% מתוך סך התנועות

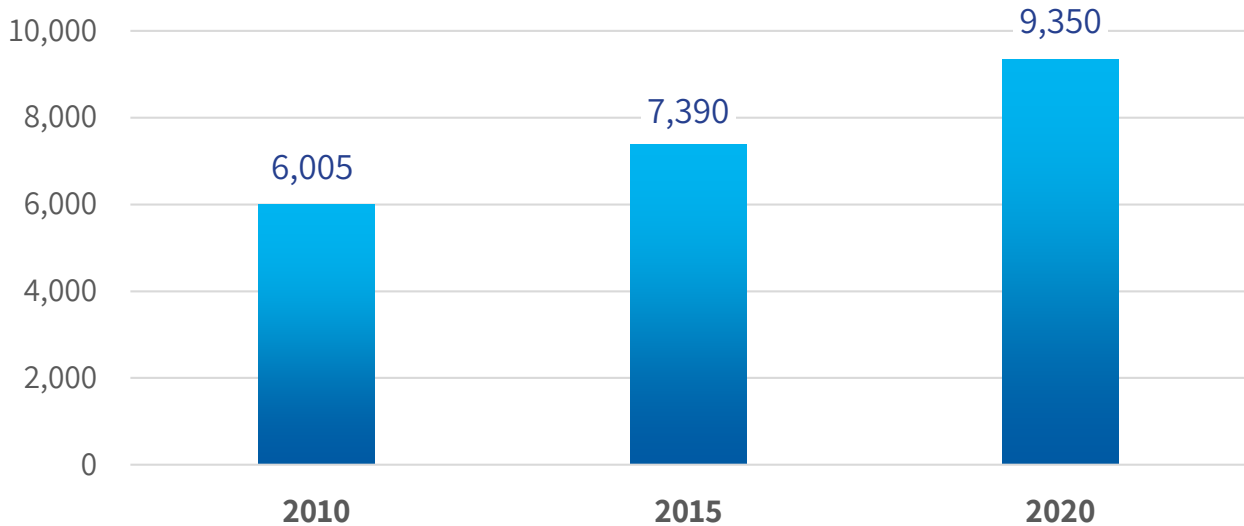
6.8% מתוך סך הסכומים

הצ'קים מקובלים ונפוצים בישראל, ולהם שימושים רבים ומגוונים, ביניהם תשלומים למוטבים פרטיים (לנותני שירותים, למוסדות חינוך, שכר דירה, מתנות וכו'); תשלומים למוטבים עסקיים, ותשלומים לגופים ציבוריים (לרשות המסים, למוסדות חינוך, לקופות גמל ופנסיה).

על פי הנתונים על כלל הצ'קים (התוך-בנקאיים והבין-בנקאיים⁶⁷) בישראל השימוש באמצעי תשלום זה פחת בין 2019 ל-2020 בשיעור של כ-22.8% והגיע לכ-84 מיליוני צ'קים, וסכומם המצטבר של הצ'קים ירד בשיעור של 15.6%. החל מ-2007 מספר הצ'קים פוחת בהדרגה, ועד 2020 הסתכמה הירידה ב-49%. להצטמצמות השימוש בצ'קים שתי סיבות עיקריות: ראשית, הציבור הרחב את השימוש באמצעי תשלום דיגיטליים, בעיקר כרטיסי חיוב והעברות דיגיטליות; שנית, חלק מבתי העסק אינם מכבדים צ'קים בשל הסיכונים והעלויות הכרוכים בקבלתם.

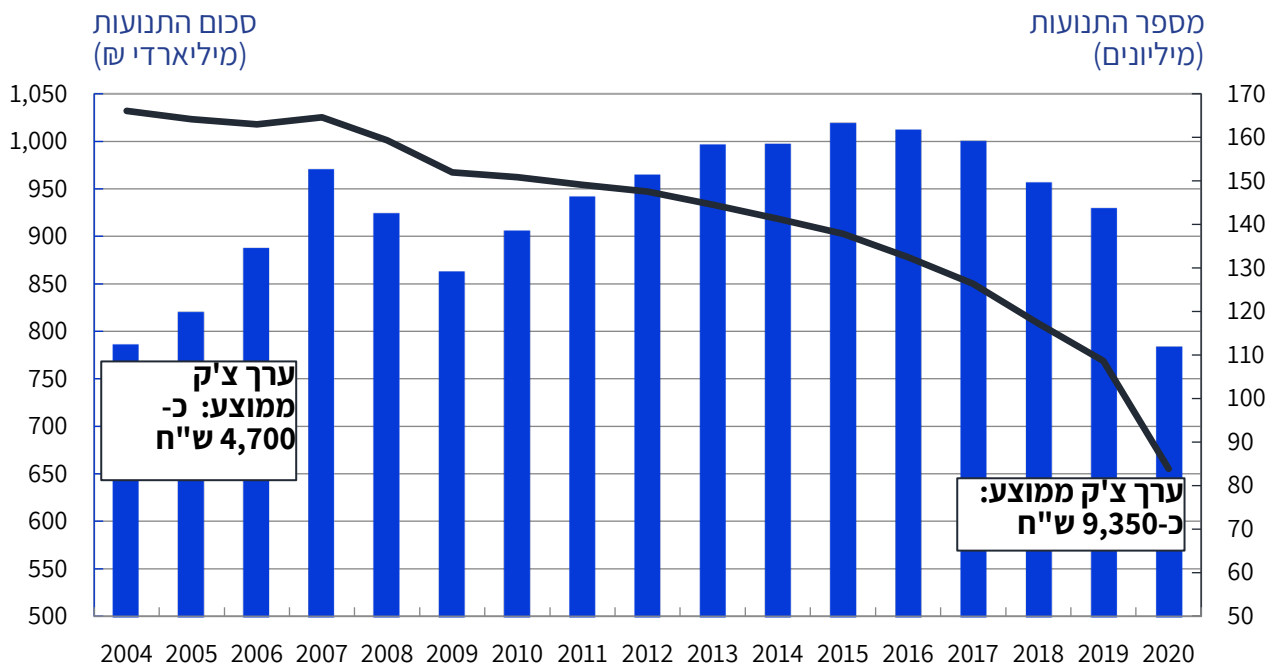
הסכום הממוצע של צ'ק עלה – מ-5,800 ש"ח ב-2008 ל-9,350 ש"ח ב-2020, עלייה של כ-61%. מכאן שהמגזר העסקי בישראל עושה בצ'קים שימוש נרחב כאמצעי לתשלומים בסכומים גבוהים, בין היתר לביצוע עסקאות מחוץ למסגרת האשראי הבנקאית ולתשלומי מס.

סכום צ'ק ממוצע, ש"ח

מקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

איור 14 – צ'קים בין-בנקאיים ותוך-בנקאיים: המספר והסכום המצטבר, 2004–2020

מקור: מסלקת הצ'קים, בנק ישראל

מספר הצ'קים החוזרים, בנקאיים וחוף-בנקאיים, ירד ב-2020 בהשוואה לשנת 2019 בכ-22% (ירידה של 30.4% מסיבות נזילות ו-17.3% מסיבות טכניות), וסכומם ירד ב-8.2% (עלייה של 3% מסיבות נזילות וירידה של 10.2% מסיבות טכניות). שיעור הצ'קים החוזרים עמד ב-2020 על 2.7% ממספרם (2.3% בשנת 2016) ועל כ-3.7% מסכומם (3.4% בשנת 2016).⁶⁸ הערך הממוצע של צ'ק חוזר עלה מכ-10,700 ש"ח בשנת 2019 לכ-12,700 ש"ח בשנת 2020, עלייה של 18% (עלייה של 48% בערך הממוצע של צ'ק שחזר מסיבת נזילות, ושל 8.6% בערך הממוצע של צ'ק שחזר מסיבה טכנית).

עיקר העלייה בצ'קים החוזרים מקורה בצ'קים שחזרו מסיבות טכניות (חתימה חסרה, תאריך שגוי, חוסר התאמה בין המילים לספרות וכיו"ב): שיעור הצ'קים החוזרים מסיבת נזילות מתוך כלל הצ'קים היה כ-1.6% בשנת 2019 ו-1.1% בשנת 2020, והשיעור של מספר ההחזרות מסיבות טכניות היה כ-2.6% בשנת 2019 ו-2.1% בשנת 2020. סכום הצ'קים החוזרים מסיבת נזילות מתוך סכומם של כלל הצ'קים (תוך-בנקאיים וחוף-בנקאיים) יציב: כ-1% בשנים 2019 ו-2020. השיעור של סכום הצ'קים החוזרים מסיבות טכניות היה כ-3.8% בשנת 2019 וכ-3.4% בשנת 2020.

כשמפקידים צ'ק בבנק מסחרי עד סוף יום העסקים (18:30) חשבון המפקיד מזוכה בו ביום (יום T). זהו זיכוי על תנאי, שכן על פי כללי המסלוקה הבנק המחויב רשאי להחזיר את הצ'ק ביום שלמחרת יום הצגתו. מנקודת מבטו של הלקוח הזיכוי ייחשב לארעי, והוא יהפוך לסופי בחלוף עוד שלושה ימי עסקים בנקאיים מיום הסליקה – אלא אם כן במהלכם ביטל הבנק את הזיכוי הארעי, משום שהבנק הנמשך סירב לכבד את הצ'ק.⁶⁹

בישראל ניתן להסב צ'ק⁷⁰. באוקטובר 2011 נכנס לתוקף תיקון בחוק הבנקאות (שירות ללקוח)⁷¹, הקובע כי על הבנקים להנפיק, כברירת מחדל, צ'קים שהסבתם הוגבלה ("למוטב בלבד"), אלא אם כן הלקוח ביקש אחרת. ביסוד התיקון ניצבת ההנחה שהדבר יצמצם את מספר הצ'קים המוסבים במערכת, אף כי לא ימנע את ההסבות לחלוטין.

בישראל נעשה שימוש נרחב יחסית בצ'קים דחויים, הן במגזר העסקי והן בקרב משקי הבית. לקוחות הבנקים משתמשים בהם כדי לתת ביטחונות כנגד האשראי הנחוץ להם לשם פעילותם העסקית, לשלם מסים תקופתיים ולפרוס תשלומים לספקים. השימוש בצ'קים דחויים הניע מוטבים לפנות לניכיון צ'קים, שירות שמאפשר לקבל תמורה כספית מיידית של צ'ק בעל תאריך פירעון עתידי. זוהי למעשה שיטת מימון שבה המוטבים מקבלים את שווי הכספי של הצ'ק תמורת עמלת ניכיון. בישראל עוסקים בניכיון צ'קים נותני שירותי המטבע, וגופים אלה כפופים לאסדרת נותני השירותים הפיננסיים באמצעות פיקוח רשות שוק ההון שבמשרד האוצר. במאגר "נותני שירותים פיננסיים" של רשות שוק ההון רשומים 773 תאגידים וגופים פרטיים⁷² שרשיונם פעיל.

בנובמבר 2017 הושלם היישום של חוק הסליקה הדיגיטלית, המאפשר המרה של צ'ק מבוסס-נייר לרשומה דיגיטלית, אשר תשמש ראיה משפטית, שאותה יהיה ניתן לשחזר בכל עת במקרה הצורך, בלי לשמור את הצ'ק הפיזי. תהליך הסליקה השתנה בעקבות יישומו של החוק, וכעת הצ'קים הפיזיים נעצרים בבנק שבו הם מוצגים לפירעון ומצולמים; תצלומי הצ'קים נשלחים לבנק הנמשך ללא צורך בהמשך שמירת הצ'קים הפיזיים. החוק יושם בשני שלבים עיקריים: בשלב הראשון, בנובמבר 2016, התאפשרה סליקה בין-בנקאית של צ'קים שהופקדו באמצעות הסלולר על ידי מרבית הבנקים⁷³;

בנובמבר 2017 הושלם יישומו של החוק, והחל ממועד זה מתאפשרת סליקה בין-בנקאית של צ'קים שהופקדו באמצעות הסלולר על ידי כל הבנקים. תהליך זה מאפשר ללקוחות הבנקים להפקיד צ'קים ללא הגעה פיזית לסניפים, ולהגביר את השימוש בשירותים הדיגיטליים המתקדמים באמצעות האפליקציות הבנקאיות המוצעות להם⁷⁴.

אמצעי תשלום דיגיטליים

תשלומים ישירים דיגיטליים

תשלומים ישירים דיגיטליים – חיובים וזיכויים ישירים – מתבצעים באמצעים אוטומטיים, ללא התערבות ידנית. שתי מערכות מבצעות תשלומים כאלה בישראל – זה"ב ומס"ב. מערכת זה"ב מבצעת זיכויים בלבד: יוזם הוראה יכול לזכות את הצד השני ואינו יכול לחייבו. מס"ב, לעומתה, מבצעת גם חיובים.

זיכויים ישירים דיגיטליים – מערכת זה"ב

0.06% מתוך סך התנועות

54.7% מתוך סך הסכומים

מערכת זה"ב מאפשרת ליחידים ולגופים עסקיים לבצע העברות כספיות באופן מיידי, סופי ובטוח. מערכת זה"ב משמשת סולק סופי של כל מערכות התשלומים והסליקה בישראל. במערכת זה"ב פועלים כיום 20 משתתפים בסליקה⁷⁵ – הבנקים המסחריים, מסלקת CLS, בנק ישראל, בנק הדואר ומסלקות הבורסה (מסלקת ני"ע ומסלקת המעו"ף). בנוסף, פועלות במערכת זה"ב 4 מערכות תשלומים: מסלקת המעו"ף, מסלקת הבורסה לני"ע, מס"ב ומסלקת הצ'קים.

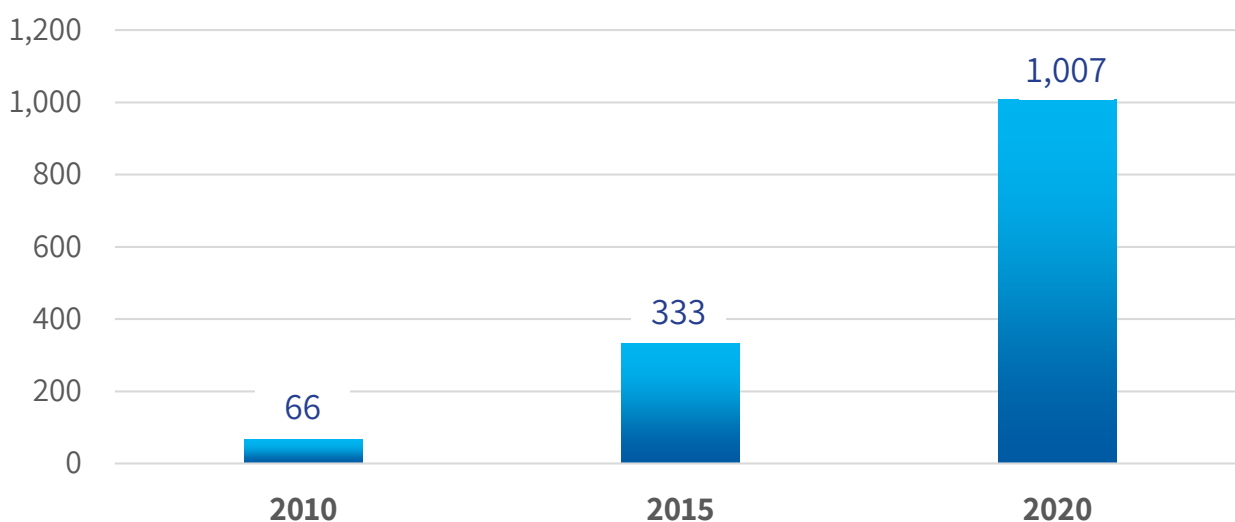
זה"ב סולקת הוראות בזמן אמת ובאופן סופי, כלומר ללא השהיה בין ביצועה של הוראת התשלום לבין אישורה, והדבר מגן על מקבל התשלום משורה של סיכונים. המשתמשים בזה"ב יודעים מייד עם ביצוע ההעברה כי התשלום שקיבלו סופי ואי-אפשר לבטל, בניגוד לאמצעי תשלום אחרים.

אם לקוח פרטי מעוניין לשלם באמצעות מערכת זה"ב, עומדות בפניו כמה אפשרויות, בהתאם לבנק שבו הוא מנהל את החשבון: פנייה אישית לפקיד בסניף שבו הוא מחזיק חשבון בשקלים; העברת בקשה בכתב; העברה דרך אתר האינטרנט של הבנק⁷⁶; ופנייה באמצעות מוקד טלפוני.

כדי להעביר תשלום במערכת זה"ב יש להצטייד מראש במספר הזה"ב (IBAN)⁷⁷ של המוטב ובשמו באנגלית. ה-IBAN משמש תקן בין-לאומי לזיהוי חשבונות בנק ומזהה חד-חד ערכי לחשבון הלקוח⁷⁸. את מספר הזה"ב יכולים לקוחות הבנקים לקבל במגוון דרכים פשוטות, וכל בנק מסחרי מספק את המספר לפחות באחד מאמצעים אלה: פקיד בסניף, אתר האינטרנט, השירות הטלפוני, מכשיר הבנק האוטומטי, והספח הנלווה לפנקס הצ'קים (מאז 2012). כן אפשר לקבל את המספר באמצעות סימולטור ה-IBAN באתר של בנק ישראל⁷⁹.

נכון לסוף 2020 נסלקות במערכת זה"ב ביום כ-4,680 פעולות בממוצע – פעולות דו-צדדיות ורב-צדדיות – בסכום מצטבר יומי של כ-1,028 מיליארד ש"ח בממוצע; זאת לעומת כ-1,800 פעולות ליום בממוצע בשנת 2014 בסכום מצטבר יומי של כ-289 מיליארד ש"ח בממוצע. (זאת לפני כניסתו לתוקף, בינואר 2015, של התיקון לכללי הבנקאות, שתרם לעלייה בתנועות הלקוחות במערכת זה"ב, ובמסגרתו נקבע כי סכום העמלה שהבנק רשאי לגבות מלקוחות פרטיים ומבתי עסק קטנים – בגין העברת סכומים של עד 1 מיליון ש"ח באמצעות מערכת זה"ב – לא יעלה על סכום עמלת פעולה אחת על ידי פקיד). עיקר העלייה של מספר התנועות מיוחס לתנועות לקוחות: עלייה של 198% ותוספת של כ-779 אלף תנועות בשנה, מתוך עלייה כמותית כוללת של 844 אלף תנועות בשנה בין השנים 2014 ו-2020. העלייה הכספית בתנועות הלקוחות בין השנים 2014 ו-2020 הייתה 603 מיליארד ש"ח (34.5%) מתוך עלייה כוללת של 160,670 מיליארד ש"ח בין שתי השנים.

מספר התנועות של הלקוחות בזה"ב (אלפים)

המקור: מערכת זה"ב, בנק ישראל

זיכויים וחובות ישירים דיגיטליים – מס"ב

זיכויים ישירים	27.6% מתוך סך הסכומים	11.0% מתוך סך התנועות
חובות ישירים	6.1% מתוך סך הסכומים	10.7% מתוך סך התנועות

זיכויים ישירים – את הזיכויים הישירים מבצעות כאמור מערכות זה"ב ומס"ב, ויוזם אותם המחויב: הוא מורה לבנק לחייב את חשבונו ולזכות את המוטב. אם יש בחשבונו יתרה מספקת, הבנק מעביר את הוראת התשלום למסלקה באמצעות זה"ב או מס"ב, וזו סולקת את התשלום. אם התשלום נסלק בזה"ב, הזיכוי מידי וסופי, כלומר אי-אפשר להחזירו; ואם הוא נסלק במס"ב, הצד המזוכה יכול להחזיר את התשלום עד שלושה ימי עסקים מיום הביצוע. את רוב הזיכויים הישירים, כדוגמת משכורות ותשלומי פנסיה, יוזמים באופן דיגיטלי, והדבר מפחית משמעותית את עלות הטיפול בכל הוראת תשלום – הן ללקוח, הן לבנק והן למסלקה.

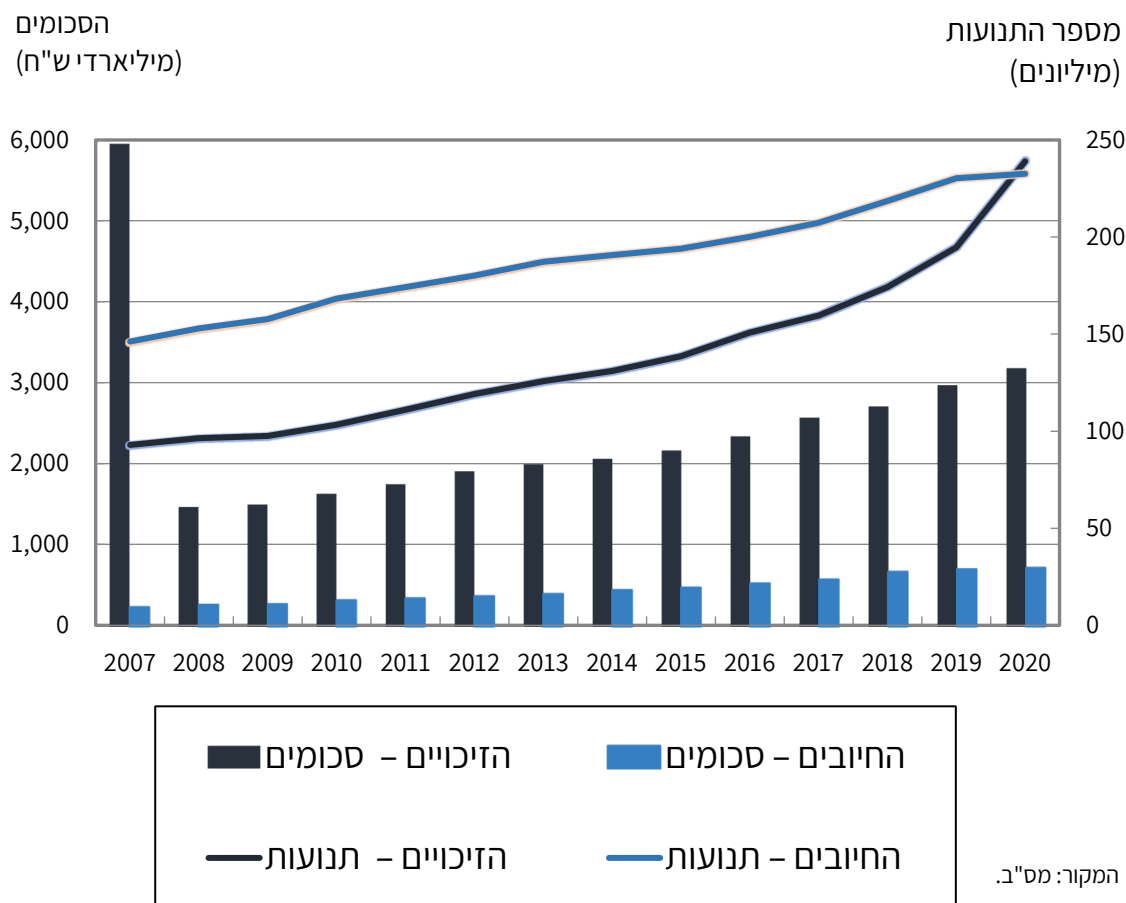
בשנים האחרונות נרשם גידול מתמשך הן של מספר הזיכויים הישירים והן של סכומם: הסכומים עלו בכ-115% בין 2008 ל-2020 וב-7.1% בין 2019 ל-2020 (מ-2,969 מיליארדים ב-2019 ל-3,179 מיליארדים ב-2020); מספר התנועות עלה בכ-148% בין 2008 ל-2020 וב-22.8% בין 2019 ל-2020 (מכ-195 מיליון תנועות לכ-239 מיליון תנועות). סכומי הזיכויים ירדו משמעותית בין 2007 ל-2008, משום שבסוף 2007 נכנסה לשימוש מערכת זה"ב (כפי שמשקף באיור 15).

חובות ישירים

את החובות הישירים בישראל מבצעת רק מס"ב, ויוזם אותם המוטב, דרך הבנק המנהל את חשבונו. הבנק של המוטב גובה את הכספים מהבנק המנהל את חשבון המחויב, בכפיפות לתנאים חוקיים שהמחויב הסכים להם. ביסוד החובות הישירים עומדת ההתחייבות שהמחויב יוכל לבטל חובות שגויים או בלתי חוקיים בתוך שלושה ימי עסקים מיום ביצועם. החובות הישירים בישראל עיקרם הרשאות לחיוב חשבון (הוראת קבע לגבי תשלומים לספקי שירותים – חשמל, מים, טלפון וכדומה): התשלום מתבצע באופן אוטומטי מדי חודש בחודשו, בערך שוטף.

בשנים האחרונות הלך וגדל הן מספר החובות הישירים והן סכומם: הסכומים עלו בכ-170% בין 2008, לאחר כניסתה של מערכת זה"ב, ל-2020 וב-2% בין 2019 ל-2020 (מ-690 מיליארדים ב-2019 ל-704 מיליארדים ב-2020); מספר החובות עלה בכ-85% בין 2008 ל-2020 וב-1% בין 2019 ל-2020 (מכ-230 מיליון תנועות לכ-233 מיליון תנועות).

איור 15 – החיובים והזיכויים במס"ב, הסכומים והתנועות, 2007–2020

כרטיסי חיוב

69.7% מתוך סך התנועות

2.8% מתוך סך הסכומים

בשוק כרטיסי החיוב משתתפים ארבעה גורמים עיקריים:

המנפיק (Issuer) – הגוף שמספק ללקוח את כרטיס החיוב על פי הסכם ביניהם⁸⁰, בדרך כלל בנק או חברה לכרטיסי אשראי. המנפיק מנהל אצלו את חשבונו של מחזיק הכרטיס, לרבות מסגרת האשראי, אם יש כזאת לבעל כרטיס.

הסולק (Acquirer) – הגורם המאפשר לבית העסק לכבד עסקאות בכרטיסי חיוב, מעביר למנפיק את הבקשה לאישור החיוב, ואם זו אושרה הוא מבטיח את התשלום לבית העסק.

מחזיק הכרטיס – המבצע עסקאות בבתי עסק באמצעות כרטיס חיוב.

בית העסק – מקבל את הכספים על פי המועדים שנקובים בהסכם בינו לבין הסולק.

בישראל ישנם מספר סוגים של כרטיסי חיוב:

כרטיס חיוב נדחה (Deferred Debit Card) – הכרטיס השכיח ביותר בישראל כיום. הלקוח רוכש באמצעותו סחורות ושירותים ומשלם עבורם אחת לחודש, לעתים בכמה תשלומים נדחים⁸¹. בית העסק מקבל זיכוי, בהתאם להסכם הסליקה, והוא מממן את ימי האשראי שחולפים בין הזיכוי שלו לחיוב הלקוח. לכרטיס זה מקושרת מסגרת האשראי של הלקוח, והוא מאפשר לו למשוך מזומנים באמצעות מכשירים אוטומטיים – ו/או לשלם עבור סחורות ושירותים בבתי עסק – עד למסגרת האשראי שהקצה לו המנפיק.

כאשר הלקוח פורס את התשלום עבור עסקה, החיוב הנדחה כרוך באחד משני סוגים של אשראי: (א) אשראי על חשבון בית העסק – מעניק אותו בעל העסק לתקופה של כמה ימים עד כמה חודשים; ו-ב) אשראי על חשבון הלקוח – מעניקות אותו החברות לכרטיסי אשראי לתקופה של כמה חודשים, ולעתים ליותר משנה, באמצעות תוכניות "קרדיט".

כרטיס החיוב הנדחה אינו תחליף מלא למזומן, משום שיש בו רכיב של מימון, ועל כן הוא נגיש רק לצרכנים שמנפיק הכרטיס קבע להם מסגרת אשראי.

כרטיס חיוב מיידי (Debit Card) – בכרטיס זה מחייבים ומזכים את חשבונותיהם של המחזיק (הקונה) והמוכר, בהתאמה, מייד עם ביצוע העסקה⁸². הכרטיס מספק את הנוחות הגלומה בכרטיס חיוב, ולצד זאת הוא מספק העברה (כמעט) מיידיית של התשלום, בדומה למזומן, צ'ק (לא דחוי) והעברה בנקאית. עסקה בכרטיס חיוב מיידי עולה למנפיק פחות מעסקה בכרטיס חיוב נדחה, בלי קשר להיקף העסקה⁸³. ללקוחות בישראל נקבעה, על פי הנחיות הפיקוח על הבנקים, עמלת כרטיס מופחתת עבור כרטיס החיוב המיידי: ללקוחות המחזיקים, במקביל להחזקתם בכרטיס חיוב מיידי, גם בכרטיס חיוב נדחה או בכרטיס אשראי – בשלוש השנים הראשונות לא תיגבה על כרטיס זה כל עמלה (זאת כדי לעודד את החזקתו של כרטיס חיוב מיידי). נוסף על כך קובעות הנחיות הפיקוח על הבנקים כי העמלות שייגבו בגין כרטיסי חיוב מיידי יהיו נמוכות מהעמלות בגין כרטיסי חיוב נדחים או כרטיסי אשראי. עסקאות בכרטיס חיוב מיידי מקובלות בעולם, אך בישראל הכרטיסים נפוצים פחות.

כרטיס אשראי מתגלגל (Revolving Credit Card) – המחזיק בכרטיס זה יכול לקבוע את התקרה לסכום החיוב החודשי, ויתרת החוב שנצברה בגין רכישות נוספות בכרטיס נדחית לחודש/ים הבא/ים וצוברת ריבית.

כרטיס נטען (Prepaid Card) – כרטיס תשלום, בש"ח או במט"ח, שהלקוח טוען מראש בסכום המרבי לכרטיס, וכל תשלום מופחת מיתרת הכרטיס עד לאיפוס. עם סוג זה נמנים כרטיסים לרכישה ברשתות מזון, כרטיסי מועדון המאפשרים תשלום ברשתות שיווק ייעודיות ועוד. כרטיסים אלה מאפשרים טעינה חוזרת, כלומר הם רב-פעמיים, וחלקם מזוהים בשעה שהאחרים אנונימיים⁸⁴. את הכרטיסים מנפיקים חברות כרטיסי האשראי ובנק הדואר, וניתן להשתמש בהם בכל בית עסק המכבד כרטיסי חיוב של המנפיק. הכרטיס הנטען מאפשר לבצע פעולות עד לגובה הסכום הטעון באותה עת בכרטיס, וגובה זה מתעדכן לאחר כל פעולה. את הכרטיס ניתן לטעון בכמה דרכים: ישירות מחשבון הבנק, באמצעות חיוב כרטיס חיוב – נדחה, מתגלגל או מידי – או באמצעות תשלום במזומן.

נוסף על כרטיסי התשלום ישנם גם כרטיסים נטענים חד-פעמיים. עם אלה נמנים, בין השאר, כרטיסי מתנה וכרטיסי חיוב וירטואליים שמנפיקות חברות כרטיסי האשראי. האחרונים מאפשרים לבצע רכישות ברשת האינטרנט בלי לחשוף את פרטי הקנייה והרוכש. הם נושאים את פרטיו של כרטיס חיוב חלופי, שניתן לטעון באופן חד-פעמי עד לסכום מוגבל, ואילו פרטיו של כרטיס החיוב שבאמצעותו טענו את הכרטיס נשמרים במערכת מאובטחת ומוצפנת. אם נשאר יתרה בכרטיס, אפשר לפרוק אותה. הכרטיסים הנטענים עשויים לשמש תחליף למזומן ללקוחות שאינם מנהלים חשבון בנק, וכן יכולים לשמש קטינים מתחת לגיל 14.

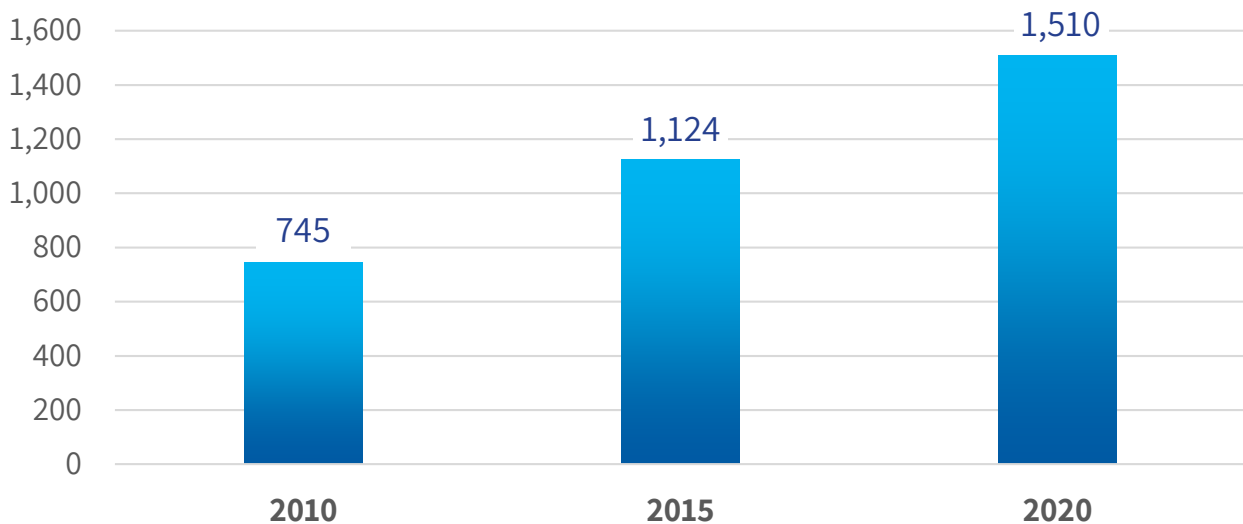
מנקודת מבטו של בעל עסק בישראל – בקבלת תשלום באמצעות כרטיס חיוב נדחה הוא מקבל את כספו במועדים שסוכמו עם הסולק, ואילו בקבלת תשלום באמצעות כרטיס חיוב מידי או כרטיס נטען הוא מקבל את הזיכוי לבית העסק בתוך שלושה ימי עסקים מביצוע העסקה, עם חיוב הלקוח. בישראל פועלות שלוש חברות כרטיסי אשראי – "ישראכרט", "מקס" ו"כ.א.ל." – והן מנפיקות חמישה מותגי כרטיסי אשראי מקומיים ובין-לאומיים: "ויזה", "מסטרקארד", "אמריקן אקספרס", "דיינרס" ו"ישראכרט". החברות מנפיקות וסולקות את הכרטיסים על פי רשיונות שקיבלו מהארגונים הבין-לאומיים הרלוונטיים. הפעילות בתחום התרחבה בשנים האחרונות בקצב ניכר, בהשפעת כמה גורמים: גופים חוץ-בנקאיים החלו להנפיק כרטיסי חיוב; החברות בתחום האשראי והמימון הרחיבו את מיגוון השירותים באמצעות כלים המאפשרים למחזיקי הכרטיסים לקבוע את גובה החיוב ואת מועדיו בהתאם לצורכיהם וליכולותיהם; השימוש בכרטיסי החיוב בבתי עסק נוח וזמין; ואלו מאפשרים לבצע רכישות גם דרך האינטרנט והטלפון, נוסף, ההיצע של אתרי מסחר דיגיטליים מתרחב.

מספר כרטיסי החיוב גדל בישראל בשנים האחרונות. מספרם של כרטיסי החיוב הפעילים (כאלה שבוצעה בהם לפחות עסקה אחת במהלך הרביע האחרון) גדל ב-2020 בכ-2% – מכ-9.3 מיליונים לכ-9.46 מיליונים. משנת 2016 עלה מספרם בכ-19.7%. מספרם של כרטיסי החיוב המידי הפעילים עמד בשנת 2020 על כ-1,113 אלף – עלייה של כ-13.8% משנת 2019 (978 אלף כרטיסי חיוב מידי

פעילים בשנה זו). מספר העסקאות בארץ בכרטיסי חיוב שהונפקו בישראל נשאר יציב ועמד בשנים 2019 ו-2020⁸⁴ על כ-1.5 מיליארד תנועות.

היקף העסקאות בכרטיסי חיוב הולך ועולה, ובשנים 2019 ו-2020 הוא הסתכם בכ-327 מיליארד ש"ח⁸⁵. סכומן של רוב העסקאות שנעשו בשנים 2014-2020 (כ-75%) נמוך מ-200 ש"ח, נתון העשוי ללמד שכרטיסי החיוב משמשים תחליף למזומן בעסקות רכישה של מוצרים ושירותים במגזר הקמעונאי.

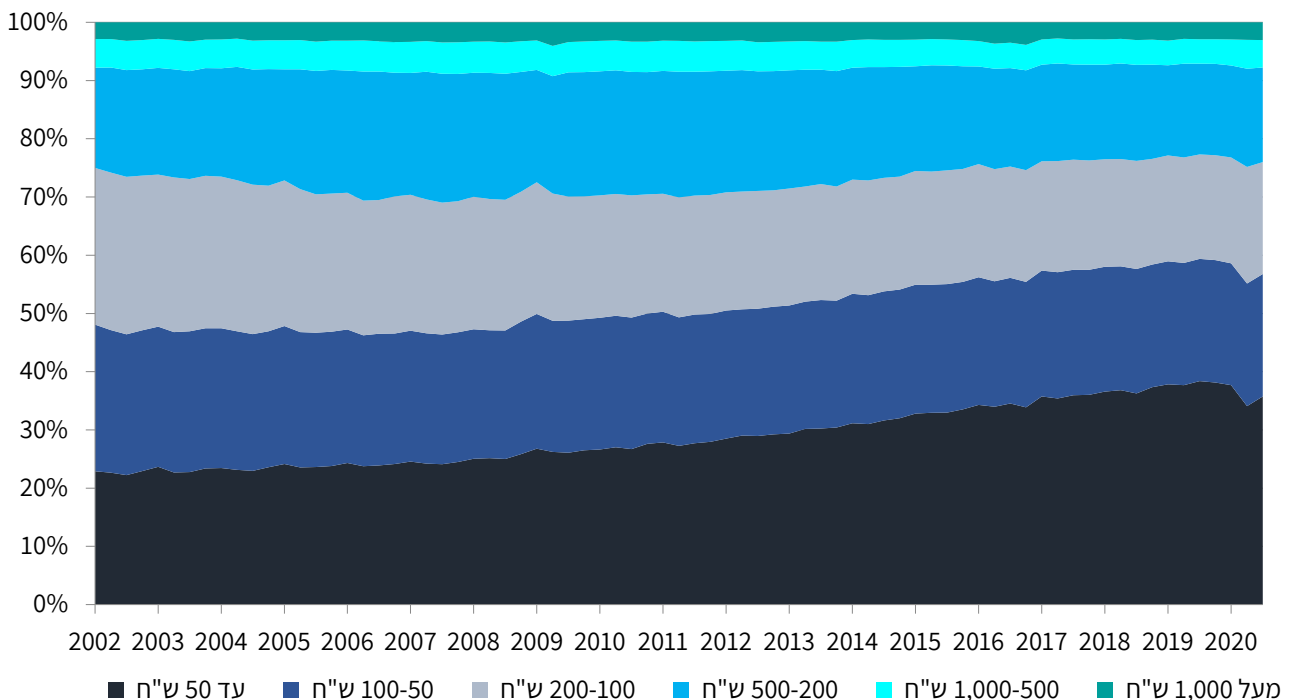
מספר התנועות בכרטיסי חיוב (מיליונים)

מקור: שירותי בנק אוטומטיים (שב"א)

איור 16 – עסקאות בכרטיסי חיוב לפי ההיקף – חלקן בסך העסקאות בכרטיסי חיוב, 2002 עד יוני 2021

אחוזים

המקור: בנק ישראל.

כפי שהוזכר בפרק א', בישראל החלו להתאים את השוק לכרטיסי חיוב חכמים – כרטיסים המשתמשים בתקן האבטחה המתקדם EMV – משום שאלה מקנים יתרונות חדשים: ראשית, כדי להשתמש בהם יש להקיש קוד במסוף שנמצא בבית העסק, והדבר מפחית את השימוש בכרטיסים גנובים או אבודים; המעבר לכרטיסים חכמים יצמצם אפוא את פוטנציאל ההונאות ויגביר את אמון הלקוחות וחברות הכרטיסים. שנית, המעבר לתשתית טכנולוגית חדשה, התומכת ב-EMV, ייצור התאמה של המשק הישראלי לנורמות המקובלות בעולם, וזו תרחיב את היכולת לשלם בחו"ל באמצעות כרטיסים ישראליים, וכן תאפשר את הרחבת התשתית הנדרשת לתשלומים בטכנולוגיה מבוססת קרבה, להלן Contactless.

אמצעי תשלום דיגיטליים מתקדמים

תנופת הפיתוח בתחום אמצעי התשלום מייצרת פתרונות חדישים לביצוע תשלומים – אפשרויות זמינות ומאובטחות לשימוש בהתקנים ובערוצים חדשים ואפשרויות לשפר את יעילות התשלום ואת האבטחה. במסגרת התפתחות זו החל שימוש נרחב בטלפונים החכמים לביצוע מיגוון רחב של פעולות פיננסיות: תשלום משכורות לעובדים זמניים/זרים; תשלום למוניות; תשלום על חנייה; אישור עסקאות לחברות ולאנשים פרטיים; רכישה ומכירה של ניירות ערך (גישה מרחוק למערכת ניירות הערך של הבנק); קבלת מידע; העברת כספים ללקוחות של בנקים אחרים; העברת כספים מהירה בין פרטים; משיכת מזומן ממכשירי בנק אוטומטיים ללא כרטיס ועוד. פירוט נוסף בנושא זה מובא בסקירת ההתפתחויות העיקריות בפרק א'.

העברות מטבע חוץ לחו"ל

העברות מטבע חוץ לחו"ל מתבצעות באמצעות התאגידים הבנקאיים, בנק הדואר ונותני שירותי המטבע הפזורים ברחבי הארץ⁸⁵. תשלומים אלה מתבצעים במערכות תשלומים/תשתיות תקשורת שונות – SWIFT, GMT⁸⁶, Western Union, MoneyGram וכדומה. בחלק מהמקרים התשלום מתבצע ישירות מול נותן שירותי מטבע בחו"ל שיש לו הסכם עם נותן שירותי המטבע בארץ. העברות כספיות אלו מאפשרות להפקיד כסף מזומן בישראל ולמשוך אותו בחו"ל.

העברות מטבע החוץ של העובדים הזרים מתבצעות גם באמצעות בנק הדואר ונותני שירותי מטבע – כנראה בעיקר משום שבמוסדות אלה השירות אינו מצריך פתיחת חשבון.

פרק
ד | היבטים
מוסדיים

המסגרת הרגולטורית

כדי לעגן את ההסדרים הקשורים בפעילות בנק ישראל ומערכות התשלומים השונות בישראל דרוש בסיס משפטי איתן. פרק זה מציג את החוקים וההסכמים המאסדרים את פעילותו של מערך התשלומים בישראל.

סעיף 4 בחוק בנק ישראל, התש"ע-2010 קובע כי אחד מתפקידיו של בנק ישראל הוא "להסדיר את מערכות התשלומים והסליקה במשק, במטרה להבטיח את יעילותן ויציבותן". על סמך סעיף זה בוצעו הרפורמות השונות הרלוונטיות לתחום התשלומים, והתפתחו החוקים שיוצגו להלן. כחלק מהרפורמה שנערכה במערך התשלומים והסליקה בישראל הוביל בנק ישראל את חקיקתו של **חוק מערכות תשלומים, התשס"ח-2008**, שמטרתו להסדיר את פעילות מערכות התשלומים בישראל ולמזער את הסיכונים הכרוכים בהן. החוק מתייחס להסדרים הנחוצים לתפעולה התקין של מערכת תשלומים, והוא כולל בין השאר הגדרה של המושג "מערכת תשלומים", ניסוח של הקריטריונים לסופיות תשלומים במערכת והתייחסות לכשל של משתתף במערכת. כמו כן החוק מסמיק את בנק ישראל להכריז על מערכות תשלומים כעל מערכות מבוקרות או מבוקרות מיועדות וכן לקבוע את החובות החלות על מפעיל של מערכת מבוקרת או מבוקרת מיועדת.

בחודש אוגוסט 2011 אישרה הכנסת את **תיקון מס' 18 לחוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981**. במסגרת התיקון התווסף פרק שעניינו סליקת עסקאות בכרטיסי חיוב, ובין השאר הוא אוסר לעסוק בכך ללא רישיון סליקה מנגיד בנק ישראל. חברה המקבלת רישיון סליקה כפופה לפיקוח של בנק ישראל.

חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000 נחקק בישראל באוגוסט 2000, וכשנה וחצי לאחר מכן נכנסו לתוקף הפרקים המתייחסים לחובות המוטלות על גופים פיננסיים. באותה תקופה פרסם נגיד בנק ישראל גם הוראה האוסרת הלבנת הון, וזו מציבה לתאגידים הבנקאיים דרישות בעניין זיהוי לקוחות, שמירת רשומות ודיווח לרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור. בתחילת 2005 נכנס לתוקף **חוק איסור מימון טרור, התשס"ה-2005**, ובמקביל לכך שונו ההנחיות למערכת הבנקאית הישראלית כדי לכלול בהן אמצעים למלחמה במימון טרור. צעדים נוספים במלחמה זו ננקטו בנובמבר 2006: הכנסת אישרה תקנות המתייחסות לאיסור מימון טרור. כל העת בוחנים בישראל מהלכים חדשים במסגרת המלחמה בהלבנת הון ובמימון טרור, וכן שוקלים מחדש או מעדכנים מהלכים קיימים. כל

זאת בהתאם להתפתחויות ובמטרה להתמודד עם העלייה ברמת התחכום של הפשיעה בתחום. המהלכים כוללים שינויים בחקיקה ועדכון תקנות כדי להעלות את הדרישות בתחום ניהול הסיכונים, לרבות דרישות מיוחדות בעניין השימוש בכרטיסי חיוב, שמטרתן למנוע ביצוע עסקאות בלתי חוקיות באמצעות האינטרנט.

במרץ 2011 אישרה הכנסת את **תיקון מס' 3 לחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (עיסוק ביעוץ פנסיוני ובשיווק פנסיוני), התשע"א-2011**. התיקון מסדיר את הקמתה והפעלתה של מערכת סליקה פנסיונית וכן את התנאים והשירותים שיינתנו בה.

ב-2 בפברואר 2014 פורסם ברשומות **תיקון לצו איסור הלבנת הון המתייחס לחובות זיהוי, דיווח וניהול רישומים של תאגידים בנקאיים למניעת הלבנת הון ומימון טרור, התשס"א-2001**, לאחר שוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת אישרה אותו, ב-29 באוקטובר 2013. התיקון לצו כולל הוראות חדשות בתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור. לשם המחשה, נוספו דרישות באשר לבדיקה ולרישום של שמות הצדדים להעברות בין-לאומיות, עוגנה החובה להכרת הלקוח, ונוספו הוראות ודרישות הנוגעות לכך, נוספה חובה לשמור מסמכים לתקופה ארוכה יותר לפי דרישה של המפקח על הבנקים, ונוספה התייחסות לרשימת המדינות בסיכון, שראש הרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור מפרסם בהתאם לפרסומים של ה-FATF⁸⁷. כמו כן מתייחס התיקון להגדרה של "פעילות בלתי רגילה" המצריכה דיווח לרשות, כפי שקבוע בסעיף 1. הגדרה זו תוקנה לנוסח: "פעילות שלאור המידע המצוי ברשות התאגיד הבנקאי, התעורר אצלו חשש שהיא קשורה לפעילות האסורה לפי חוק איסור הלבנת הון או חוק איסור מימון טרור". הצו נכנס לתוקף ב-2 באוגוסט 2014.

בהמשך אותה השנה, ב-12 במאי 2014, אישרה ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת את נוסח ה**תיקון לצו איסור הלבנת הון (חובות זיהוי, דיווח וניהול רישומים של נותני שירותי מטבע), התשס"ב-2002**. התיקון כולל הוראות חדשות, שיחולו על נותני שירותי מטבע כהגדרתם בחוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000. בין היתר הוטלה עליהם חובה לבצע הליך של "הכרת הלקוח" ללקוחות קבועים, נקבעו חובות בעניין אנשי ציבור זרים, הוטלה חובה לאמת את פרטי הזיהוי של מקבל שירות, ניתנו הקלות המאפשרות לתת – בנסיבות מסוימות – שירותי מטבע ללא זיהוי פנים אל פנים, הוטלו חובות מהתחום של איסור מימון טרור, על נותן שירותי מטבע שמחזור פעילותו השנתי עלה על 3 מיליוני ש"ח הוטלה חובה להקים מאגר מידע ממוחשב, ועודכנו ספי הדיווח לרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור. הצו נכנס לתוקף ב-30 במרץ 2015.

קצת לאחר אישור נוסח התיקון לצו איסור הלבנת הון, ב-30 ביולי 2014, אישרה מליאת הכנסת בקריאות שנייה ושלישית **הצעת חוק איסור הלבנת הון (תיקון מס' 13) (נותני שירות עסקי), התשע"ד-2014**, העוסק בהחלת משטר איסור הלבנת הון ומימון טרור על נותני שירות עסקי (עורכי דין ורואי חשבון). התיקון נועד למנוע ניצול לרעה של נותני שירות עסקי המבצעים עבור לקוחותיהם פעולות פיננסיות שמטרתן הלבנת הון או מימון טרור, והוא נקבע בהתאם לתקנים הבין-לאומיים בתחום, ביניהם דרישה להחיל על מגזרים אלה את המשטר הנידון.

תיקון חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000, שפורסם ב-7 באוגוסט 2014, **וצו איסור הלבנת הון (חובות זיהוי, ניהול רישומים של נותני שירות עסקי למניעת הלבנת הון ומימון טרור), התשע"ה-2014**, שפורסם ב-2 בדצמבר 2014, מחילים חובות מתחום איסור הלבנת הון ומימון טרור על עורכי דין ורואי חשבון המספקים ללקוח שירותים עסקיים מסוימים, המפורטים בחוק.

ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת אישרה ביום 31 בינואר 2018 את צו איסור הלבנת הון (חובות זיהוי, דיווח וניהול רישומים של נותני שירותי אשראי למניעת הלבנת הון ומימון טרור) התשע"ח-2017, אשר מטיל משטר איסור הלבנת הון ומימון טרור על נותני שירותי אשראי.

פעילותם של נותני שירותי אשראי מוסדרת באמצעות חוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (שירותים פיננסיים מוסדרים), תשע"ו-2016. במסגרת חוק זה הוקם רגולטור פיננסי חדש לאסדרה כוללת של ענף נותני השירותים הפיננסיים, וביניהם סקטור נותני האשראי החוץ-מוסדי.

בתאריך 1 באוגוסט 2021 החליטה הממשלה להטיל על שר האוצר לפרסם בתוך 150 יום ממועד קבלת ההחלטה תזכיר חוק להסדרת מתן שירותי תשלום. הפיקוח והאסדרה על מתן שירותי תשלום יתבצעו על ידי רשות ניירות ערך. בנוסף, הוחלט להטיל על שר האוצר ועל שר המשפטים, לפרסם בתוך 150 ימים ממועד קבלת ההחלטה, תזכירי חוק, שיאפשרו שירותי ייזום תשלומים. מחלקת מערכות תשלומים וסליקה בבנק ישראל הובילה צוות בין-משרדי יחד עם חטיבת הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל, אגף התקציבים במשרד האוצר, משרד המשפטים, רשות התחרות, רשות ניירות ערך ורשות שוק ההון אשר גיבש עקרונות לרישוי מתן שירותי ייזום תשלומים. לפי הצפי עקרונות אלו יוטמעו בטיטת החוק להסדרת מתן שירותי תשלום.

נותני שירותי תשלום עדכון משנת 2021

משטר איסור הלבנת הון ומימון טרור הוטל במסגרת החוק על נותני שירותי אשראי, באמצעות הוספתם לתוספת השלישית של חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000; זאת כדי לאפשר לשר האוצר לקבוע לגביהם חובות זיהוי, ניהול רישומים ודיווח כאמור בסעיף 7(ב) לחוק איסור הלבנת הון. הצו מחייב את נותני שירותי האשראי זיהוי ואימות של מקבל שירות, ביצוע הליך הכרת לקוח, דיווח על פעולות מסוימות לרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור, ניהול בקרה על פעילות מקבל השירות, בדיקה אם הלקוחות מופיעים ברשימת פעילי הטרור, וכן תיעוד ושמירת מסמכים. כמו כן הצו קובע הקלות מסוימות כאשר האשראי ניתן במערכת סגורה או סגורה למחצה וגם כאשר השירות הניתן למקבל השירות הוא בסכום נמוך, כהגדרתו בצו. הצו נכנס לתוקף ביום 15 במרץ 2018, אושר על ידי ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת ביום ה-23 בינואר 2019, ונועד להסדיר את החובות בעניין איסור הלבנת הון ומימון טרור שיחולו על מפעילי מערכת לתיווך אשראי. ביום 10 באפריל 2019 פורסם הצו ברשומות.

ב-14 בנובמבר 2021 נכנס לתוקף צו איסור הלבנת הון נותני שירותים פיננסיים שיחול על כל נותני השירותים החדשים: חברות פינטק, נותני אשראי וחברות קריפטו. במסגרת הצו, גופים שנותנים שירותים אלו יוכפפו לחובות הקבועות בו, על מנת למנוע אפשרות של הלבנת הון או מימון טרור באמצעותם. הצו מחיל את משטר איסור הלבנת הון ומימון טרור על נותני שירות בנק פיננסי בדרך של הרחבת הצו החל על נותני שירותי אשראי אף על סקטור זה, תוך התאמות נדרשות, וכן מעדכן כמה מהוראות הצו החלות כיום על נותני שירותי אשראי בהתאם לסטנדרטים הבין-לאומיים בתחום. הצו קובע בין היתר הוראות המחייבות זיהוי ואימות של מקבל השירות, כמו כן חובת דיווח לרשויות על פעילות מקבלי השירות וכן על אירועים חריגים. כניסת הצו לתוקף פותחת פתח למתן רשיון פעילות קבוע לגופים העוסקים במטבעות דיגיטליים.

צו איסור הלבנת הון עדכון משנת 2021

ב-1 בפברואר 2016 אושר חוק הסליקה הדיגיטלית של צ'קים, התשע"ה-2015, וב-21 בנובמבר 2017 הושלם יישום החוק. היישום המלא של חוק הסליקה הדיגיטלית מאפשר המרה של צ'ק מבוסס נייר לרשומה דיגיטלית, אשר תוכל לשמש ראיה משפטית, ויהיה ניתן לשחזר אותה בכל עת במקרה הצורך בלי לשמור את הצ'ק הפיזי. השלכות חוק הסליקה הדיגיטלית על תהליך הסליקה משמעותיות מאוד. הצ'ק הפיזי נעצר בבנק שבו הוא מוצג לפירעון, מצולם, ותצלומו נשלח לבנק הנמשך, ללא צורך בהמשך שמירת הצ'ק הפיזי לאורך שנים כפי שהיה בעבר. נוסף על השינויים בתהליך ההפקדה השתנה גם תהליך ההחזרה של צ'ק. בעת החזרת צ'ק הלקוח יכול לבקש מהבנק, באופן דיגיטלי, להפקיד אותו שוב, אלא אם כן הסיבה להחזרת הצ'ק מונעת הפקדה נוספת; לבקש מהבנק מסמך הנקרא "פלט של צ'ק ממוחשב", שישמש תחליף משפטי לצ'ק עצמו; או להדפיס באופן עצמאי "פלט של צ'ק ממוחשב" מתוך אתר הבנק שבו מתנהל חשבנו.

ב-31 בינואר 2017 פורסם ברשומות החוק להגברת התחרות ולצמצום הריכוזיות בשוק הבנקאות בישראל (תיקוני חקיקה), התשע"ז-2017. במסגרת החוק תוקן חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981, וזאת כדי ליישם את ההמלצות העיקריות של הוועדה להגברת התחרות בשירותים בנקאיים ופיננסיים נפוצים ("ועדת שטרומ"), בחוק נוסף סעיף שלפיו בנק בעל היקף פעילות רחב, דהיינו בנק ששווי נכסיו עולה על 20% משווי הנכסים של כלל הבנקים בישראל, לא יעסוק בתפעול הנפקה וסליקה של עסקאות בכרטיסי חיוב. סעיף זה נועד להביא להפרדה בין הבנקים הגדולים לבין חברות כרטיסי האשראי שבבעלותם, ולאפשר לחברות אלו להוות איום תחרותי על המערכת הבנקאית בתחום האשראי הקמעונאי. בהמשך לכך, בשנת 2019, הושלמה ההפרדה של חברת "max בע"מ" מ"בנק לאומי לישראל בע"מ", ובשנת 2020 הושלמה ההפרדה של חברת "ישראכרט בע"מ" מ"בנק הפועלים בע"מ".

ביולי 2017 פורסם להערות הציבור תזכיר חוק שירותי תשלום, התשע"ז-2017, העוסק בהוראות המהותיות ובהגנות הצרכניות. תזכיר חוק זה מציע להחליף את חוק כרטיסי חיוב, התשמ"ו-1986- בחוק מקיף התואם את ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחום. תזכיר החוק מתבסס על האסדרה האירופית, בהתאם לעקרונות שקבעה הוועדה. התזכיר מבקש להסדיר שתי מערכות חוזיות עיקריות: (1) מערכת חוזית בין נותן שירות תשלום, כלומר מנפיק אמצעי תשלום או מנהל חשבון תשלום, לבין המשלם; (2) מערכת חוזית בין נותן שירות תשלום, כלומר סולק או מנהל חשבון תשלום לבין המוטב (מקבל התשלום). כמו כן התזכיר מבקש לקבוע הוראות כלליות לעניין ביצוע הוראות תשלום והסדרי אחריות הנוגעים להן.

החוק חובר וקודם על ידי משרד המשפטים ונכנס לתוקף בחודש אוקטובר 2020, והוא פרי שיתוף פעולה של משרד המשפטים, בנק ישראל, משרד האוצר ורשות התחרות.

ב-7 באוגוסט 2017 פרסם בנק ישראל את טיוטת כללי הבנקאות (תנאי אירוח סולק), התשע"ז-2017.⁸⁸ הכללים נועדו להסדיר את מעמדו ופעולתו של סולק מתארח, ובכלל זה את תנאי האירוח. במקביל מקודמת אסדרה של כל היבטי הרישוי שיחולו על נותני שירותי תשלום, באמצעות **תיקון לחוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (שירותים פיננסיים מוסדריים), התשע"ו-2016**. התיקון המקודם קובע חובת רישוי לנותני שירותי תשלום ומסדיר את הפיקוח החל עליהם. החוק החדש מאופיין בהוראות והגדרות כלליות, כך שכל הגורמים העוסקים במתן שירותי תשלום וביצועם כפופים לו ולהסדרי האחריות הנובעים ממנו. לאור האמור החוק החדש חל על כל הסוגים של נותני שירותי תשלום, הן בצד ההנפקה (נותני שירותי תשלום למשלם) והן בצד הסליקה (נותני שירותי תשלום למוטב). לפיכך כפופים להסדר החדש כל אמצעי התשלום למיניהם, ובכללם חשבונות עו"ש; ארנקים דיגיטליים; אפליקציות תשלומים; העברות תשלומים באמצעות חשבונות תשלום או אמצעי תשלום. זאת נוסף על כרטיסי חיוב. החל מחודש פברואר 2022 צפוי החוק החדש לחול גם על אמצעי תשלום חד-פעמיים (תחליפי מזומן) שהם "אמצעי תשלום" לפי לשון החוק, כך שכלל הוראותיו יחולו גם על כרטיסי מתנה, תווי קנייה חד-פעמיים וכדומה. חוק שירותי תשלום אמנם מבוסס על הדירקטיבה האירופית לגבי שירותי תשלום, אך במישור ההגנות הצרכניות נשמרו בו ההסדרים העיקריים שחלו לפי חוק כרטיסי החיוב. בתחום ההגנה על הצרכן מטיל החוק על נותני שירותי תשלום חובות מחמירות לגילוי פרטים וסיכונים בשירות, ואוסר על התנהגות שעלולה להטעות את הלקוח. החוק מקנה ללקוחות מיגוון זכויות, ובהן האפשרות לבקש הקפאה של אמצעי התשלום לתקופה מוגבלת, שלא תעלה על שבועיים; הזכות להכחיש עסקה ולקבל זיכוי (מותנה) במיגוון עילות – החל מטענה שאדם אחר ולא הלקוח הוא שהשתמש באמצעי התשלום, דרך טענה בדבר חיוב-בפועל בסכום שונה מזה שהוסכם עליו בין המוטב ללקוח, ועד לטענות הנוגעות לחיוב במסגרת "עסקה במסמך חסר", דהיינו עסקה המתבצעת

ללא הכנסת הכרטיס הפיזי וללא הקשת הקוד הסודי בנקודות המכירה, לדוגמה בעסקאות מקוונות או בעסקאות בתשלומי קרבה (NFC). החוק גם מטיל על נותן שירותי התשלום חובה לזהות את הלקוח ולקבל את הסכמתו המפורשת להקמת הרשאה לחיוב כתנאי להקמתה; זאת, לדוגמה, בעת הקמת "הוראת קבע" בחשבון העובר ושב או באמצעות כרטיס האשראי. החוק מעניק ללקוח את הכוח לבטל הוראת קבע בכל עת באמצעות הודעה למוטב או לנותן השירות. כמו כן קובע החוק כי הוראת קבע שלא נעשה בה שימוש במשך שנתיים מתבטלת באופן אוטומטי.

חידוש נוסף של חוק שירותי תשלום הוא בתחום האחריות של נותן שירותי תשלום כלפי הלקוח: לפיו במקרה שבפעולת תשלום משתתפים מספר נותני שירותי תשלום, ואצל אחד מהם נפל בפעולת התשלום פגם – כולם יחד וכל אחד מהם לחוד נושאים באחריות לבירור סיבת הפגם ולנקיטת אמצעים סבירים לפיצוי הלקוח. המשמעות היא שזכותו של הלקוח לפנות לכל אחד מנותני שירותי התשלום המעורבים באותה פעולת תשלום, לפי בחירתו. נותן שירותי התשלום שאליו פנה הלקוח חייב לפצות אותו, אם הוא היה האחראי לפגם; אם לא הוא היה האחראי, עליו לפעול מול נותן שירותי התשלום האחראי לפגם לצורך בירור טענת הלקוח.

ביום 13 באוגוסט 2018 פרסם משרד האוצר את תזכיר **חוק הפיקוח על שירותים פיננסיים מוסדרים (מתן שירותי תשלום), התשע"ח-2018**. תזכיר החוק הוא חלק מיישום מסקנותיה של הוועדה להגברת התחרותיות בשירותים בנקאיים ופיננסיים נפוצים, אשר המליצה על הסדרת פעילותם של הגופים החוץ-בנקאיים העוסקים במתן שירותי תשלום בהתאם לאסדרה הבין-לאומית המקיפה, בהלימה לדרישות הדיקטיבה האירופית השנייה לגבי שירותי תשלום (2nd Payment System Directive) ותוך התאמתה לשוק הישראלי. תזכיר החוק מבקש להסדיר את הפעולות של מתן שירותי התשלום: ניהול חשבון תשלום המאפשר העברת תשלומים בגין מוצרים ושירותים; הנפקה של אמצעי תשלום; סליקה של עסקת תשלום וכן מתן שירותי כספומט. עיקרי תזכיר החוק הם: קביעת רגולטור וסמכויות הפיקוח; חובת רישוי וקבלת היתרי שליטה והחזקה בבעל הרשיון; הגבלות מיוחדות על בעל רשיון למתן שירותי תשלום; ותנאי הגישה למערכות תשלומים מבוקרות.

ב-14 באוקטובר 2020 נכנס לתוקף **חוק שירותי תשלום, התשע"ט-2019**, אשר ביטל את חוק כרטיסי חיוב, התשמ"ו-1986. מטרתו של החוק היא להסדיר את יחסי הכוחות בכלל, ואת היחסים החוזיים בפרט, בין כל נותני שירותי התשלום לבין לקוחותיהם (משלמים או מוטבים). חוק שירותי תשלום נחקק על רקע המעבר של השוק הישראלי, החל בחודש נובמבר 2020, לשימוש בתקן EMV, המאפשר תשלום בכרטיסי חיוב באמצעות "שבב חכם" ללא צורך בהעברת הפס המגנטי במסופי תשלום.

ב-12 במרץ 2018 אישרה מליאת הכנסת את **החוק לצמצום השימוש במזומן, התשע"ח-2018**. הצעת החוק הונחה על שולחן הממשלה בהתאם להחלטה מ-2014, שבמסגרתה אומצו המלצות הוועדה לבחינת צמצום השימוש במזומן במשק הישראלי. מטרותיו של החוק הן לצמצם את היקפו של ההון השחור בישראל, להיאבק בהלבנת הון ולאפשר שימוש באמצעי תשלום מתקדמים ויעילים. עבודת החקיקה החלה ב-2015, תזכיר החוק אושר בקריאה ראשונה בכנסת ב-8 במרץ 2018, ובקריאות שנייה ושלישית ב-12 במרץ 2018. החוק קובע כי מעל לסכומים מסוימים ייאסר על הצדדים לתת ולקבל תשלום במזומן ובצ'קים שאינם מיועדים למוטב בלבד. כמו כן נאסר השימוש בתשלום בצ'ק ללא ציון פרטי המוטב בחזית הצ'ק. לפי החוק, הפרת המגבלות כרוכה בעיצומים כספיים/קנסות לשני הצדדים בעסקה. החוק נכנס לתוקפו ביום 1 בינואר 2019.

ב-11 בנובמבר 2021 פורסם ברשומות הצו לפיו יופחתו סכומי המגבלות על שימוש במזומן (יחד עם תקנות העבירות המנהליות). תחילתו של הצו ביום 1 באוגוסט 2022. לפי הצו אותו אישרה ועדת חוקה חוק ומשפט ב-27 באוקטובר 2021, הסכום העליון המותר לתשלום במזומן בו מעורב עוסק, בעניין עסקה, תשלום שכר עבודה, תרומה או הלוואה, יעמוד על 6,000 ש"ח במקום 11,000 ש"ח. הסכום העליון המותר לתשלום במזומן לאדם שאינו עוסק, בעניין עסקה, תשלום שכר עבודה, תרומה או הלוואה, יעמוד על 15,000 ש"ח במקום 50,000 ש"ח (חוץ מעסקה לרכישת כלי רכב שהסכום המותר לגביו יישאר 50,000 ש"ח). עוד אישרה הוועדה: קנס של 5% מסכום ההפרה יינתן על קבלת תשלום של שכר עבודה במזומן בסכומים שבין 6,000 ש"ח – 8,500 ש"ח. קנסות של 10%, 15% או 25% מסכום ההפרה יינתנו על עבירה (בהתאם לסכום העסקה) בעסקה שאינה שכר עבודה. הפחתת הסכומים תחל ב-1.8.22 ובשנתיים הראשונות תחול הוראת שעה לעניין שכר עבודה לפיה לא יוטל קנס מינהלי על עבירה לעניין שכר עבודה אלא אם נשלחה התראה; בעבירה חוזרת יוטל כפל קנס.

צמצום השימוש במזומן

עדכון משנת 2021

ב-28 ביוני 2020 פרסם משרד האוצר את **תזכיר החוק לעידוד פיתוח טכנולוגיה פיננסית בישראל, התש"ף-2020**. תזכיר החוק מבטא את האינטרס הישראלי לעידוד תעשיית הפינטק בארץ. הוא סוקר את יתרונותיו של תחום הפינטק ואת הפוטנציאל הגלום בו ליעול המערכת הפיננסית ולהפחתת עלויות השירותים הפיננסיים לצרכנים. בתזכיר נכתב כי אף על פי שמדינת ישראל היא בין המדינות המובילות

בעולם בתחום, ההוראות הרגולטוריות המסורתיות הנהוגות בה אינן מתאימות למוצרים החדשניים ולשירותים שמציעות חברות הפינטק. חוסר ההתאמה מתמרץ את חברות הפינטק להעביר את פעילותן אל מחוץ לתחומי ישראל. כדי להתמודד עם הקושי מינה שר האוצר צוות בין-משרדי לבחינת הקמתה של סביבה רגולטורית מקלה ומותאמת לחברות המשתמשות בטכנולוגיה חדשה לצורך אספקת מוצרים ושירותים פיננסיים. הצוות מנה נציגים מטעם הרשות לניירות ערך, משרד המשפטים, אגף התקציבים במשרד האוצר, הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל, מחלקת מערכות התשלומים והסליקה בבנק ישראל, רשות שוק ההון, הרשות לאיסור הלבנת הון ורשות המסים. הצוות מצא כי הרגולציה מהווה חסם משמעותי לתחילת הפעילות ולהתפתחותן העסקית של חברות הפינטק. על כן הוא המליץ להקים פלטפורמה של סביבת ניסוי המאפשרת למידה, ניסוי וטעייה לשם התמודדות עם האתגרים הרגולטוריים המאפיינים את חברות הפינטק, הן מצד החברות והן מצד הרגולטורים. בתזכיר החוק מוצע לאמץ את המלצת הצוות ולהקים סביבת ניסוי לחברות פינטק. בכך תצטרף ישראל למדינות רבות בעולם שכבר יצרו "מגרש משחקים" רגולטורי Sandbox Regulatory – סביבת ניסוי שנועדה להתאים את הרגולציה הקיימת לחברות פינטק.

התוכנית תופעל באמצעות ועדה, שתכלול את נציגי כל רשויות הפיקוח הפיננסיות בישראל וכן נציג של הרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור, ותפקידה יהיה לרכז את הטיפול בכל החברות שבמסגרת סביבת הניסוי.

כללי מערכת זה"ב ומסלקת הצ'קים

נוסף על תיקוני החקיקה האמורים חתם בנק ישראל על כמה הסכמים ומזכרי הבנות עם גופים הפועלים במערכות התשלומים והסליקה בישראל – התאגידים הבנקאיים, מס"ב ומסלקות הבורסה לניירות ערך. עם ההסכמים נמנים **כללי מערכת זה"ב וכללי מסלקת הצ'קים**, אשר חריגה מהם עלולה לגרום תקלות במערכות התשלומים או להשפיע על יציבותן. כללי מערכת זה"ב מעגנים את הכללים וההסדרים לפעילותה של מערכת זה"ב ואת חובותיו של כל משתתף בה. כללים אלה חלים על כל המשתתפים ומחייבים אותם מכוח חתימתם על ההסכמים להשתתפות. הם תקפים החל ממועד הפעלתה של המערכת (30 ביולי 2007), ומוכנסים בהם עדכונים שוטפים – עדכונים שבנק ישראל מנהל ומפיץ בגרסאות המתפרסמות מדי פעם. המידע המופיע בכללים – המידע הפונקציונלי, הטכני והתפעולי – לרבות הנספחים – חסוי, והמשתתפים במערכת והפועלים מטעמם יכולים להשתמש בו רק לצורכי פעילותם בה. **כללי מסלקת הצ'קים** מסדירים את מערכת היחסים בין המשתתפים וביניהם לבין המסלקה. שינויים בתקנות המסלקה מוכנסים על פי רוב בהתאם להחלטה של חברי ועד המסלקה. בתקנות ובנספחיהן קבועים התנאים למבנים של ממסרי הסליקה השונים וכן הטפסים המשמשים לצורך התהליך.

המתווכים הפיננסיים

הגופים המספקים שירותים במסגרת מערכות התשלומים והסליקה הם:

המערכת הבנקאית

המערכת הבנקאית בישראל כוללת⁸⁹: בנקים מסחריים ישראלים, בנקי חוץ, חברות כרטיסי אשראי, חברות סליקה, שירותי בנק אוטומטיים בע"מ – שב"א ומרכז סליקה בנקאי בע"מ – מס"ב. התאגידים הבנקאיים מספקים מגוון רחב של שירותים בנקאיים, וכן משתתפים במערכות הסליקה השונות. התאגידים הבנקאיים כפופים לפיקוח של חטיבת הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל⁹⁰.

מסלקות הבורסה: מסלקת ניירות הערך ומסלקת המעו"ף הן חברות בנות של הבורסה לניירות ערך בתל אביב בע"מ, והן פועלות מכוח **חוק ניירות ערך, התשכ"ח-1968**, ועל פי חוקי העזר של המסלקות. בנק ישראל חתם על **מזכר הבנות עם הרשות לניירות ערך**, כדי להסדיר את שיתוף הפעולה בינו לבין הרשות בכל הנוגע למסלקות הבורסה ולהעברת מידע על פעילות המסלקות מהרשות לבנק ישראל.

בנק הדואר: חברה בת של דואר ישראל. הבנק מספק שירותים פיננסיים מגוונים – ללקוחות עסקיים, לגופי ממשלה ולכלל הציבור – באמצעות סניפים הפרוסים ברחבי הארץ. בין השירותים שירותי אשנב לתשלומים שונים, ניהול חשבונות עו"ש ושירותי מטבע חוץ. על פי חוק הדואר, התשמ"ו-1986, הבנק אינו רשאי לספק ללקוחותיו אשראי כנגד פיקדונות (משום שהוא אינו רשאי לשלם ולגבות ריבית). בנק הדואר הוא בבעלות ממשלתית מלאה, כפוף לפיקוח של משרד התקשורת, ומשתתף במערכות התשלומים השונות, לרבות מערכת זה"ב.

חברות כרטיסי אשראי וחברות סליקה: בישראל פועלות שלוש חברות המתפעלות כרטיסי אשראי⁹¹, אשר מנפיקות כרטיסי חיוב בנקאיים וחוץ-בנקאיים, וכן מציעות ללקוחותיהן פתרונות אשראי מגוונים. בנוסף, פועלות שתי חברות סליקה⁹².

הבנקים ברשות הפלסטינית: במסלקת הצ'קים חברים 13 בנקים הפועלים בתחומי הרשות הפלסטינית, ולקוחותיהם משתמשים בצ'קים במטבע ישראלי בתחומי הרשות. במסלקת הצ'קים מייצגים אותם תאגידים בנקאיים ישראלים.

תפקיד בנק ישראל בהתייחס למערכות התשלומים

מערכות התשלומים והסליקה הן חלק חיוני של התשתית הכלכלית והפיננסית במשקים מודרניים, ותפקודן היעיל תורם להתפתחותם וליציבותם הפיננסית. סעיף 4(5) לחוק קובע כי אחד התפקידים של בנק ישראל הוא "להסדיר את מערכות התשלומים והסליקה במשק, במטרה להבטיח את יעילותן ויציבותן". בנק ישראל פועל לקידום הבטיחות, האמינות והיעילות של מערכות התשלומים והסליקה, ונוקט אמצעים להפחתת הסיכונים הכרוכים בסליקה.

מחלקת מערכות התשלומים והסליקה מופקדת על שמירת הבטיחות, היציבות, האמינות והיעילות של מערכות התשלומים והסליקה, ולשם כך היא פועלת בשלושה ערוצים מקבילים:

1 הפעלת מערכות תשלומים

בנק ישראל מפעיל את מערכת זה"ב ואת מסלקת הצ'קים ומשתתף בחלק ממערכות התשלומים השונות לצורך ביצוע תשלומים. במסגרת זו מנהלת יחידת ניהול המסלקות מעקב שוטף אחר הפעילות במערכות והמשתמשים בהן לשם זיהוי מראש של כשלים פוטנציאליים; התמודדות עם מקרי כשל תפעולי, טכני או עסקי של מערכות או של אחד המשתתפים בסליקה; מתן תמיכה למשתתפים ומעקב אחר סליקת השקל על ידי מסלקת CLS במערכת זה"ב ובקרתה. פעולות אלה דורשות קישורים דיגיטליים והתממשקות למוסדות פיננסיים בארץ ובחו"ל. הקישורים נוצרים באמצעות ממשקי תקשורת שונים ויישומים מתאימים.

2 בקרה ופיקוח על מערכות התשלומים

ההכרה בחשיבותן של מערכות התשלומים והסליקה ובגודל הסיכונים הנשקפים להן הניעה בנקים מרכזיים בעולם – ובתוכם בנק ישראל – להקים מערך שמבקר את פעילותן של המערכות ומפקח עליהן. חוק מערכות התשלומים מעגן את סמכותו של בנק ישראל לנהל בקרה של מערכות התשלומים. הוראות החוק קובעות, בין היתר, את התנאים והשיקולים להכרזה על מערכת תשלומים כעל מערכת מבוקרת, או מערכת מבוקרת-מיועדת, את הכלים העומדים לרשות בנק ישראל לשם הפעלת סמכותו כלפי מפעילי המערכות ואת החובות החלות על מפעיל מערכת. על פי החוק בנק ישראל רשאי לדרוש ממערכות התשלומים מידע ולהורות להן לשנות את אופן פעילותן. ב-2008 הכריז בנק ישראל על מערכת זה"ב ועל מסלקת CLS כעל מערכות תשלומים מבוקרות-מיועדות, הכפופות לסמכות הבקרה של בנק ישראל. ביולי 2013 הכריז בנק ישראל על שלוש מערכות תשלומים נוספות כעל מערכות מבוקרות: "זיכויים, חיובים והעברות תשלומים" שמפעילה מס"ב, ו"שירותים בכרטיסי חיוב" ו"מכשירי בנק אוטומטיים" שמפעילה חברת שב"א.

תפקידה המרכזי של יחידת הפיקוח על מערכות התשלומים בבנק ישראל הוא לאסדר את פעילותן של מערכות התשלומים והסליקה המבוקרות והמבוקרות-מיועדות, כדי להבטיח את יעילותן ויציבותן. כמו כן היחידה בוחנת כיצד מערכות התשלומים מציינות לעקרונות הבין-לאומיים הנוגעים לפעילותן של התשתיות הפיננסיות, ה-PFMI⁹³. עקרונות אלו כוללים התייחסות למגוון היבטים, ביניהם היבטים ארגוניים כלליים, לרבות הבסיס המשפטי והממשל התאגידי (Governance Corporate); ניהול הסיכונים השונים – סיכוני האשראי, הסליקה והנזילות, הסיכון העסקי והסיכון התפעולי; והתנהלות המערכת במצב של כשל; נגישות המערכת; היעילות; והשקיפות⁹⁴.

3 הטמעת שיפורים וקידום רפורמות במערך התשלומים בישראל

תחום מדיניות מערכות התשלומים והסליקה קובע אסטרטגיה ופועל לשיפור יציבותו ויעילותו של מערך התשלומים בישראל. זאת באמצעות: (1) הרחבת השימוש באמצעי תשלום דיגיטליים מתקדמים ובטוחים לכלל הציבור וקביעת קווים מנחים לעידוד השימוש בהם; הפחתת השימוש באמצעי תשלום מבוססי נייר, קידום חלופות דיגיטליות ואסדרת המסגרת המשפטית התומכת; (2) קביעת כללים לפעילות במערכות התשלומים שמפעיל בנק ישראל ואכיפתם; (3) ייזום רפורמות לצורך קידום מערכות התשלומים והסליקה ואמצעי תשלום עתידיים.

גופים בתחום התשלומים והסליקה

המועצה הלאומית למערכות תשלומים וסליקה הוקמה בשנת 2009, והיא גוף מייעץ המשמש פורום לשיתופי פעולה ולשיתוף מידע. חברים בה כל השחקנים והגופים המשפיעים על עולם התשלומים בישראל. המועצה מתכנסת אחת לשנה לערך ודנה בנושאים שונים הקשורים לתחום מערכות התשלומים והסליקה, ומטרת פעילותה היא קידום היעילות והיציבות של מערך התשלומים והסליקה בישראל וסיוע בכך. תפקידה וסמכויותיה של המועצה מעוגנים בכללי מערכת זה"ב, ואלה עיקריהם: ייזום רפורמות במערך התשלומים והסליקה ושיתוף פעולה בין הגופים הפועלים במערך התשלומים והסליקה בישראל; קידום תקינה בנוהלי מערך התשלומים והסליקה; בחינה רוחבית משותפת עם כל השחקנים הרלוונטיים במערך התשלומים בישראל לשם קבלת תמונה מלאה של היעדים האסטרטגיים במערך זה. במועצה חברים בנק ישראל, הבנקים המסחריים, חברות כרטיסי האשראי, בנק הדואר, התאגידים הפיננסיים, המסלקות, הרגולטורים ומשרדי ממשלה. הרכב המועצה צפוי להתרחב כך שהוא יכלול גם נציגי תעשיות שונות הרלוונטיות לתחום התשלומים מתוך המגזר העסקי.

מסלקת הצ'קים

מסלקת הצ'קים פועלת על פי כללי המסלקה⁹⁵. כללים אלה מתעדכנים מדי פעם בפעם בהתאם להחלטות של ועד המסלקה – ועד שחברים בו נציגי התאגידים הבנקאיים, בנק הדואר ובנק ישראל.

מסלקת הצ'קים מנוהלת על ידי ועד המסלקה בראשות בנק ישראל, והיא פועלת על פי הסכם בין חברה – כללי המסלקה. הכללים מאסדרים את פעילותה ואת הקשרים העסקיים והפונקציונליים בין המשתתפים לבין עצמם ובינם לבין מפעיל המערכת. המסלקה מופעלת בידי בנק ישראל ומטפלת בעיקר בצ'קים, המוצגים היום רק בשיטה הדיגיטלית. נוסף על כך מציגים במסלקת הצ'קים גם שוברי גבייה ממוגנטים.

מס"ב

לפי חוק הבנקאות (רישוי) מס"ב היא חברה שירותים משותפת, המוגדרת כתאגיד בנקאי בבעלות הבנקים "לאומי", "הפועלים", "דיסקונט", "מזרחי" ו"הבינלאומי", ומספקת שירותים לכלל הבנקים וללקוחותיהם. מס"ב קמה בשנת 1982 ופועלת כחברת שירותים משותפת, בהתאם לרשיון ולהיתרי פעילות שקיבלה מבנק ישראל, ובהתאם לפטור מאישור הסדר כובל שקיבלה מהרשות להגבלים עסקיים. החברה מפעילה את מערכת "חיובים, זיכויים והעברות תשלומים" כמערכת תשלומים מבוקרת, מתפעלת את המערכת למעבר עמיתים בין קופות גמל וקרנות השתלמות, ומעניקה שירותים להעברת מידע בין גופים ממשלתיים לבנקים. כללי המערכת שלפיהם היא פועלת מפורסמים באתר החברה⁹⁶.

שב"א (שירותי בנק אוטומטיים) היא חברה פרטית, הפועלת בכמה תחומים: ניהול ותפעול מערכת המיתוג הבין-בנקאית – רשת ה-ATM (משיכות מזומנים); ניהול ותפעול של רשת כרטיסי האשראי הארצית – מערכת "אשראית" (עסקאות בכרטיסי חיוב) וממשק סליקה. החברה מפעילה שתי מערכות תשלומים, שבנק ישראל הכריז עליהן כמערכות מפוקחות ומבוקרות – "שירותים בכרטיסי חיוב" ו"מכשירי בנק אוטומטיים".

מסלקות הבורסה הן מסלקת ניירות הערך, המבצעת את סליקת המסחר בניירות ערך, ומסלקת מעו"ף בע"מ, המבצעת את הסליקה של שוק הנגזרים. הבורסה לניירות ערך בתל אביב בע"מ – חברה פרטית שבנקים וברוקרים הקימו ב-1953 – מפעילה מערכות מסחר ממוחשבות בכל ניירות הערך הנסחרים: מניות, בני המרה, אג"ח, מק"ם, תעודות סל, תעודות בחסר ("שורטים") ואופציות.

הרשות לניירות ערך הוקמה על פי חוק ניירות ערך, התשכ"ח-1968, ותפקידה לשמור על האינטרסים של ציבור המשקיעים בניירות ערך. הרשות מטפלת, בין היתר, בתחומים הבאים: פרסום תשקיפי תאגידים וקרנות נאמנות; בדיקת הדוחות שמגישים גופים מדווחים; אסדרת הפעילות של ענף קרנות הנאמנות ופיקוח עליו; רישוי של מנהלי תיקים, יועצי השקעות ומשווקי השקעות, אסדרת פעילותם ופיקוח עליהם. מאז שנחקק חוק מערכות התשלומים הרשות מפקחת גם על מסלקות הבורסה. הרשות לניירות ערך ובנק ישראל משתפים פעולה בכל הנוגע לפיקוח על מסלקות הבורסה, בהתאם למזכר ההבנות שנחתם ביניהם בשנת 2009. ולפיקוח על מתן שירותי תשלום, בהתאם להתקדמות חקיקת תזכיר חוק להסדרת מתן שירותי תשלום

איגוד הבנקים הוא ארגון גג לתאגידים הבנקאיים בישראל שהמגזר הבנקאי הקים ב-1959. הוא נועד לסייע למגזר לקיים דיאלוג אפקטיבי בנושאים כלל-מערכתיים – עם זרועות השלטון ועם הסביבות הציבורית והפרטית – בעיקר במטרה לקדם את ענייניו. הארגון מתמקד בתחומי האסדרה והכלכלה ובייצוג הבנקים בפני מוסדות השלטון, ובמקביל לכך עוסק בהסברה ובמחקר בתחום הבנקאות. האיגוד גם מייצג את המגזר הבנקאי בלשכת התיאום של הארגונים הכלכליים ובפורומים בין-לאומיים מקבילים. האיגוד מונה 13 חברים, ביניהם בנקים מסחריים ו-3 בנקים זרים בעלי סניפים בישראל⁹⁷.

חברות כרטיסי האשראי בישראל מנפיקות ללקוחות כרטיסי חיוב, שבאמצעותם הם משלמים לבתי עסק תמורת טובין ושירותים. נוסף על כך הן מספקות לבתי העסק שירותי סליקה של עסקאות בכרטיסי חיוב. בישראל פועלות שלוש חברות לכרטיסי אשראי: "ישראכרט", "max" ו"כ.א.ל.". חברות אלה מנפיקות וסולקות מותגים מקומיים ובין-לאומיים על פי רישיונות שקיבלו מהארגונים הבין-לאומיים הרלוונטיים. כמו כן פועלות בישראל שתי חברות סליקה-טרנזילה בע"מ וקארדקום בע"מ, חברות אלו קיבלו רשיון סליקה בשנת 2017 ו-2018, בהתאמה.

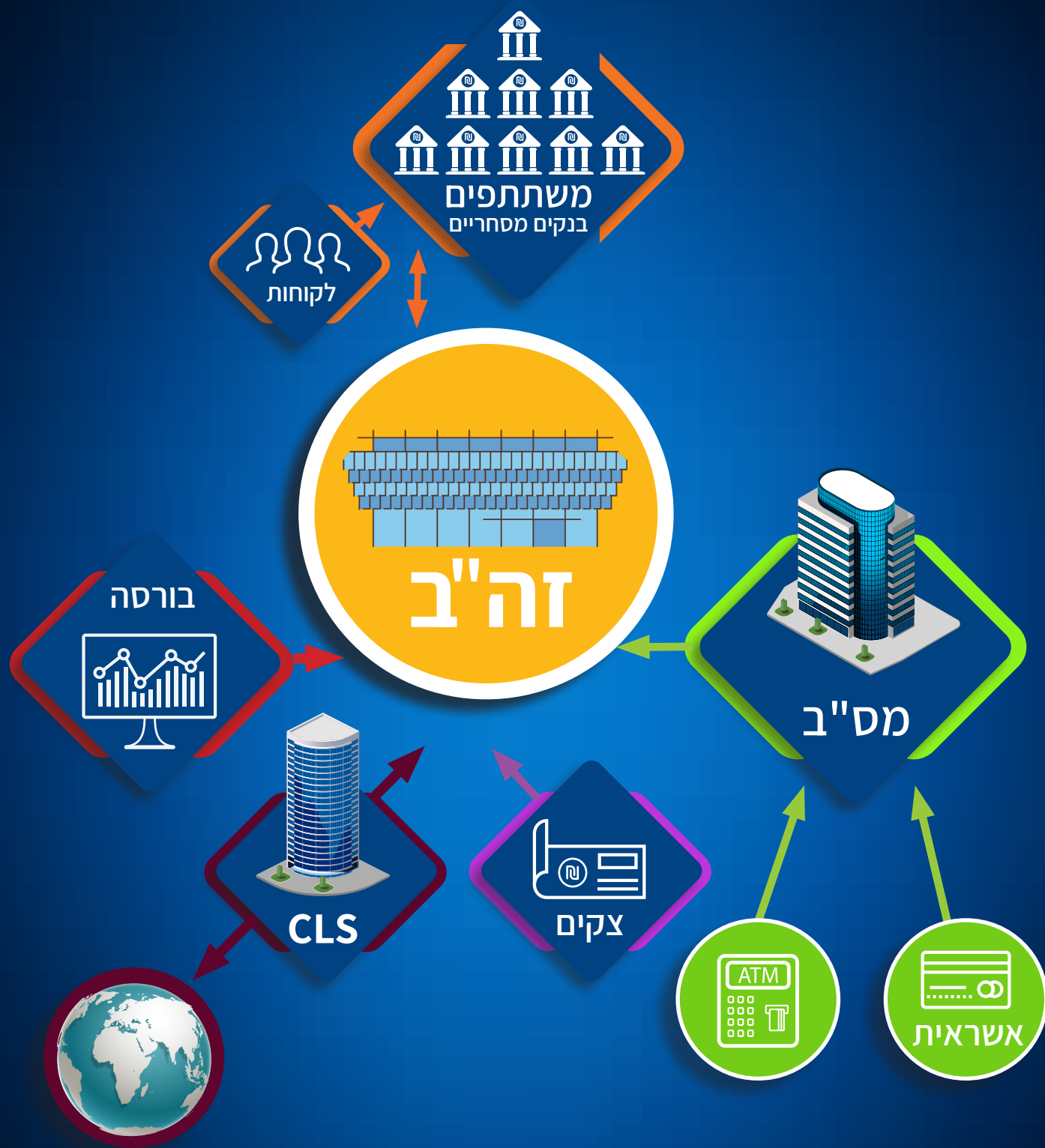
פרק
ה

מערכות התשלומים
והסליקה ומערכות
התקשורת

מערך התשלומים בישראל
מערכות ותשתיות תקשורת

התשתית הקיימת

בנק ישראל פועל לקידום היעילות, היציבות, האמינות
והבטיחות של מערכות התשלומים והסליקה בישראל

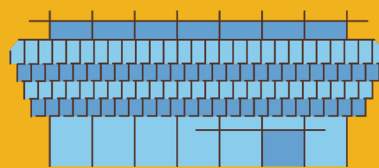
זמינות מערכות התשלומים לשנת 2020

מס"ב

100%

זה"ב

99.978%

99.99%

99.999%

אשראית

המקור: מפעילי מערכות התשלומים- מס"ב, זה"ב, שב"א, בהתאמה

הנתונים בעמוד זה מציגים את שיעור זמינות המערכות לשנת 2020.
נתונים המציגים את ממוצע שיעור זמינות המערכות בשנים 2018-2020 מוצגים בעמוד 11.

מערך התשלומים בישראל

בנק ישראל פועל לקידום היעילות, היציבות, האמינות והבטיחות של מערכות התשלומים והסליקה בישראל התשתית הפיננסית בישראל מורכבת ממערכות תשלומים וסליקה בין-בנקאיות, אמצעים לביצוע תשלומים ומערכות תקשורת. האמצעים לביצוע תשלומים נסקרים בהרחבה בפרק ג, והפרק הנוכחי סוקר את מערכות התשלומים והתקשורת.

בישראל פועלות שבע מערכות לתשלומים וסליקה: (א) זה"ב, מערכת מסוג RTGS, המשמשת סולק סופי לכל מערכות התשלומים והסליקה בישראל, מופעלת על ידי בנק ישראל. (ב) מסלקת צ'קים, המטפלת בצ'קים ובשוברים, מופעלת על ידי בנק ישראל. (ג) מערכת "זיכויים, חיובים והעברות תשלומים", שהיא מערכת דיגיטלית המעבירה תנועות בין-בנקאיות בשקלים שאינן סופיות בזמן אמת, כגון הרשאות לחיוב חשבון, תשלומי משכורות ותשלומי מסים, מופעלת על ידי מס"ב. (ד) מערכת "שירותים בכרטיסי חיוב", המשמשת תשתית להעברה דו-כיוונית של מסרים בין סולקים לבין בתי עסק, אוספת ומעבירה עסקאות, אישורים ופרטים נוספים, הנחוצים לביצוע סליקה ועסקאות בכרטיסי חיוב, וממיינת ומשייכת את העסקאות לסולקים השונים, מופעלת על ידי שב"א. (ה) מערכת "מכשירי בנק אוטומטיים", המספקת לתאגידי הבנקאיים ממשק למיתוג הרשתות של מכשירי הבנק האוטומטיים למשיכת מזומנים, משמשת להעברת מידע על פעולות שלקוחות מבצעים במכשירי בנק אוטומטיים אשר אינם מופעלים על ידי התאגיד הבנקאי שבו מתנהל חשבון הלקוח, ומאפשרת למשוך כספים ביעילות ובבטחה, מופעלת על ידי שב"א. (ו) מסלקות הבורסה (מסלקת ניירות הערך ומסלקת המעו"ף), הסולקות את תוצאות המסחר בבורסה. (ז) המסלקה הבין-לאומית לעסקות המרה (CLS). השקל צורף אליה בשנת 2008, והודות לכך גורמים פיננסיים בישראל יכולים לבצע בבטחה עסקות המרה עם גופים פיננסיים זרים. עם המשתתפים במערכות התשלומים נמנים התאגידי הבנקאיים, בנק הדואר, בנק ישראל, גופים פיננסיים, הממשלה והציבור הרחב, והם עושים שימוש באמצעי תשלום מגוונים – מזומן, תשלומים דיגיטליים (זיכויים/חיובים ישירים), צ'קים ושוברים מבוססי נייר, כרטיסי חיוב, תשלומים באינטרנט, העברות לחו"ל והמרות מטבע חוץ.

מערכות התשלומים - מערכת זה"ב

זה"ב היא מערכת תשלומים מתקדמת מסוג RTGS, והיא מבטיחה למשתמשים בה מהירות ובטיחות בכל רגע נתון. מערכת כזאת פועלת ברוב המדינות בעולם (מפותחות ומתפתחות), ובנק ישראל מפעיל אותה החל מיולי 2007.

עקרונות המערכת

זה"ב סולקת תשלומים במטבע אחד – השקל החדש – בזמן אמת ובאופן סופי, ומשמשת סולק סופי של כלל מערכות התשלומים בישראל. זוהי מערכת יעילה ואמינה, שמבטיחה ביצוע מהיר ובטוח של תשלומים: הסליקה נמשכת דקות ספורות; לאחר השלמתה אי אפשר לבטלה, ומקבל התשלום יכול להשתמש בו מייד בלי להיחשף לסיכונים. מערכת זה"ב מאפשרת לבנק ישראל לבחון בזמן אמת אינדיקטורים פיננסיים המעידים על מצב הנזילות בבנקים, ולכן היא מסייעת לשמור על יציבותם של המשתתפים בה. כך, בין השאר, היא מצמצמת במידה ניכרת את הסיכונים הכרוכים בפעילותן של מערכות התשלומים – הן את סיכוני האשראי והנזילות והן את תלותו של כל משתתף בסליקה ביתר המשתתפים – ומפחיתה משמעותית את הסיכון המערכתי. הודות לכך היא מאפשרת לבצע עסקאות בבטחה גם בתקופות של אי-ודאות פיננסית. כמו כן, המערכת מקנה רמת אבטחה גבוהה, בהתאם לתקנים של הרשות הממלכתית לאבטחת מידע, וזאת באמצעות שימוש בממשק תקשורת SWIFT ובקוד IBAN (מספר זה"ב).

מערכת זה"ב סולקת כל הוראת תשלום בנפרד, ואינה מקזזת את תנועות החובה של הבנק השולח מתנועות הזכות שלו. המערכת מנהלת את הוראות התשלום לפי סדר הגעתן – כלומר לפי העיקרון "ראשון נכנס ראשון יוצא" (FIFO, First-In-First-Out) – אולם מאפשרת למשתתף לקבוע סדר עדיפויות להוראות התשלום השונות שלו בהתאם לחשיבותן ודחיפותן. אם לבנק השולח אין יתרה מספקת בחשבונו בבנק ישראל, מעבירים את הוראת התשלום להמתנה בתור עד לאספקת יתרה מתאימה. את התנועות הממתינות בתור ממיינים לפי סדר העדיפויות שקבע המשתתף, ובתוך כל רמת עדיפות – לפי FIFO.

שעות הפעילות והתנועות במערכת זה"ב

שעות הפעילות במערכת זה"ב הותאמו ליום העסקים הבנקאי⁹⁸: בימי חול המערכת פתוחה בין 7:45 ל-18:30, ובימי שישי וערבי חג – בין 7:45 ל-14:00. המערכת מאפשרת זיכויים בלבד, בתנועות משני סוגים:

תנועות דו-צדדיות – הוראות לחיוב חשבונו של המשתתף השולח ולזיכוי חשבונו של משתתף אחר. התנועות מתבצעות בין לקוחות הבנקים, בין הבנקים המשתתפים בסליקה ובין המשתתפים בסליקה לבנק ישראל (מתן אשראי לבנקים, פיקדונות של הבנקים בבנק ישראל, משיכת מזומנים מבנק ישראל ועוד). הוראות התשלום הדו-צדדיות מתקבלות במערכת ברציפות במהלך כל שעות פעילותה, בזמן אמת. עם קבלת ההוראה מהלקוח סניף הבנק שלו משגר הוראת תשלום למערכת מרכזית בבנק, ומשם מעבירים אותה ישירות למערכת זה"ב בבנק ישראל. אם לבנק השולח יש יתרה מספיקה בחשבונו בבנק ישראל, פעולת הסליקה מתבצעת מייד: המערכת מחייבת את חשבונו של הבנק השולח ומזכה את חשבונו של הבנק המקבל.

תנועות רב-צדדיות – הוראות שמתבצעות בו-זמנית בין כמה משתתפים ומורכבות מכמה חיובים וזיכויים. בתנועות אלה נסלקות התוצאות נטו של מערכות התשלומים האחרות (מס"ב, מסלקת צ'קים והבורסה) וכן הוראות של בנק ישראל. הוראות אלה נסלקות במהלך היום בפרקי זמן מוגדרים מראש – חלונות סליקה – והן מקבלות עדיפות על פני הוראות תשלום דו-צדדיות. ביום עסקים רגיל יש שישה חלונות סליקה, מתוכם שלושה למסלקות הבורסה⁹⁹, שניים למס"ב ואחד למסלקת הצ'קים. בתנועות משני הסוגים פעולות החיוב והזיכוי הן, כאמור, סופיות, ואי-אפשר לבטלן.

ניהול תוך-יומי של הנזילות במערכת זה"ב

שיטת הסליקה במערכת זה"ב מחייבת את הבנקים לקיים ניהול תוך-יומי של הנזילות בחשבונותיהם. נזילות הבנק צריכה להספיק לסליקה מיידית של כל הוראות התשלום המגיעות אל המערכת לאורך כל שעות פעילותה. הפעילות בזה"ב מתנהלת באמצעות חשבון סליקה שמגדירים לכל משתתף בסליקה.

חשבון סליקה מורכב מחשבון עו"ש – החשבון שבו מבצעים את סליקת התשלומים – ומחשבונות אשראי תוך-יומי. היתרה בחשבון הסליקה מורכבת אפוא מהיתרה בשני חשבונות אלו. חשבונות האשראי התוך-יומי כוללים אשראי תוך-יומי שבנק ישראל מעמיד למשתתפים, ואלה יכולים לנצל אותו על פי צורכיהם לאורך כל שעות הפעילות של המערכת. הבנקים מקבלים את האשראי התוך-יומי ללא ריבית, למשך יום הפעילות בלבד, ועליהם לפרוע אותו עד לשעת הסגירה של מערכת זה"ב. אשראי זה ניתן להם כנגד פיקדונות (בש"ח ובדולרים) שהמשתתף מחזיק בבנק ישראל, לרבות איגרות חוב ממשלתיות, כנגד ניירות ערך זרים (החל מ-2010), וכנגד ביטחונות שמופקדים בחשבון של בנק ישראל בבורסה.

הבורסה לניירות ערך פיתחה עבור בנק ישראל מערכת ייחודית לניהול ביטחונות אלה – מערכת ביטחונות למתן אשראי תוך-יומי (ICS, Intraday Credit System) – ובנק ישראל מנהל אותה, בעוד שהבורסה אחראית לתפעולה השוטף. כאשר משתתף מעוניין לקבל מבנק ישראל אשראי תוך-יומי כנגד ביטחונות בבורסה¹⁰⁰, הוא מפקיד את הביטחונות בחשבון של בנק ישראל במערכת ICS, ולאחר מכן הוא זכאי לקבל בחשבונו במערכת זה"ב את האשראי התוך-יומי. משתתפי המערכת יכולים לשנות את היקף האשראי התוך-יומי המוזרם לחשבונם במהלך היום בהתאם להיקף הביטחונות שהם מחזיקים. סכום האשראי התוך-יומי נקבע בהתאם "מקדמי הכיסוח" (hair cut). הפעולה במערכת ה-ICS מתבצעת מייד, והממשק בין הבנקים, הבורסה ומערכת זה"ב מאפשר למשתתפים לראות בזמן אמת את המידע העדכני על קווי האשראי ואת פרטי הביטחונות. משמע שהמערכת מתעדכנת באופן שוטף, בהתאם ליתרת ניירות הערך המשמשים ביטחונות למתן האשראי התוך-יומי. תהליכים אלה עוגנו בהסכם בין בנק ישראל לבין הבורסה לניירות ערך ומשתתפי מערכת זה"ב. נוסף על חשבון הסליקה יש לכל משתתף חשבונות רזרבה, ואלה שומרים נזילות עבור התנועות הרב-צדדיות של מסלקת הצ'קים, מס"ב ומסלקות הבורסה.

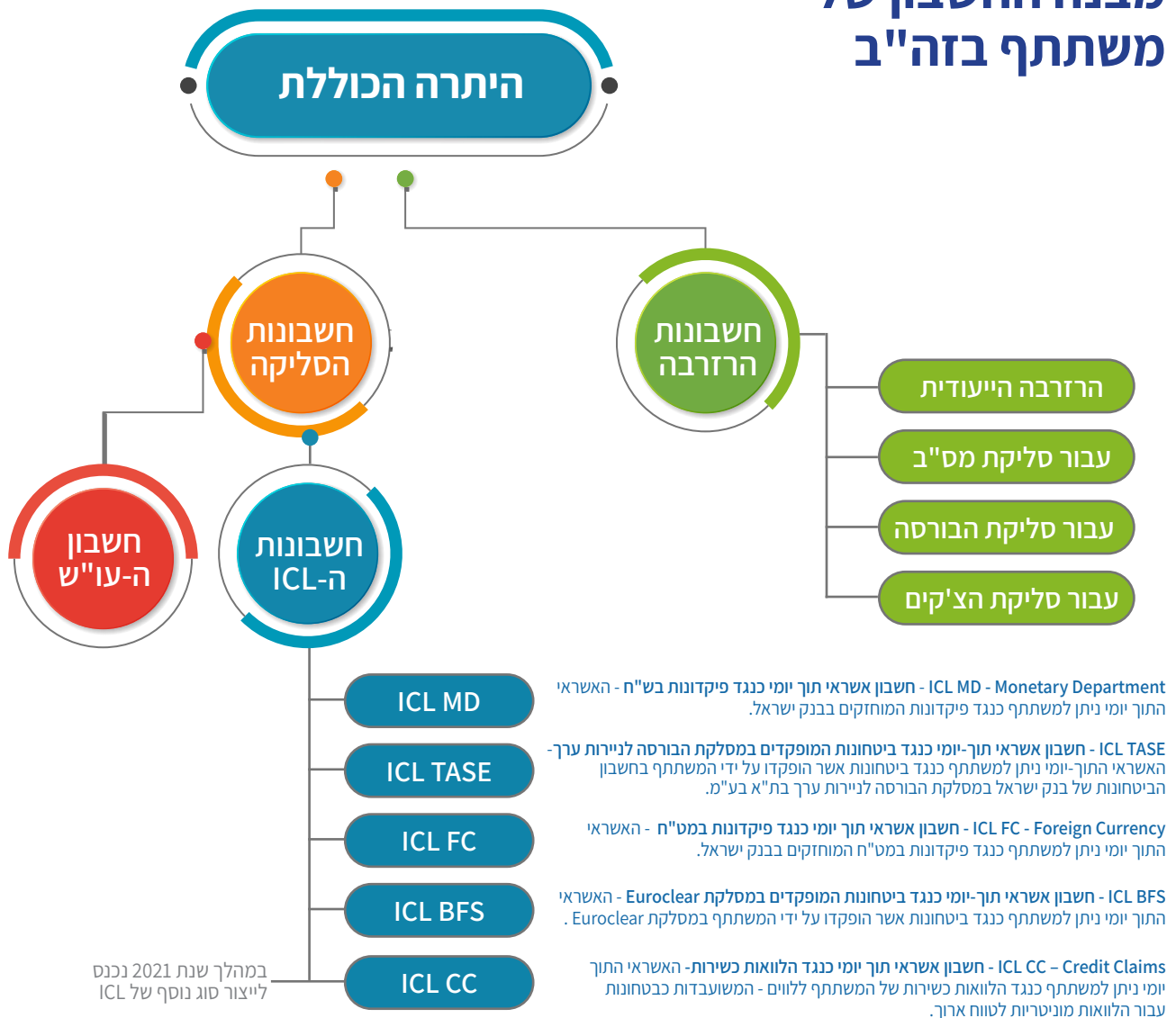
הוספת בטוחות מסוג חדש

בחודש ספטמבר 2020, הוועדה המוניתרית החליטה על אוסף צעדים שמטרתם להמשיך לסייע למשק בהתמודדות עם משבר הקורונה. מגוון הכלים נועד להעמיק את מידת ההרחבה של המדיניות המוניתרית, להבטיח את המשך פעילותם התקינה של השווקים הפיננסיים ולתמוך במנגנון התמסורת המוניתרית אל האשראי במשק. בהתאם לכך, הוחלט, בין היתר, להקים תשתית שתאפשר לבנקים להעמיד בטוחות מסוג משכנתאות כנגד הלוואות לטווח ארוך. השינוי הוטמע במערכת זה"ב בסביבת הייצור בתאריך ה-27 בדצמבר 2020.

ספטמבר 2020

נוסף על חשבון הסליקה יש לכל משתתף חשבונות רזרבה, ואלה שומרים נזילות עבור התנועות הרב-צדדיות של מסלקת הצ'קים, מס"ב ומסלקות הבורסה.

מבנה החשבון של משתתף בזה"ב

המשתתפים במערכת זה"ב

עם המשתתפים במערכת זה"ב נמנים כל התאגידים הבנקאיים בישראל, בנק הדואר, CLS, המסלקות (מס"ב), שתי מסלקות הבורסה ומסלקת הצ'קים) ובנק ישראל. המשתתפים המחזיקים במערכת חשבון סליקה ונחשבים למשתתפים בסליקה הם התאגידים הבנקאיים, CLS, בנק הדואר ובנק ישראל, ומספרם כיום 20. משתתפים אלה רשאים, כמו המסלקות, לשלוח הוראות תשלום לסליקה במערכת זה"ב. כמו כן פרסמנו עקרונות לפיהם גופים חוץ-בנקאיים יוכלו להצטרף לזה"ב.

ישנם שני סוגים של משתתפים בסליקה: משתתף מקוון (online) – מקושר ישירות למערכת ויכול לשלוח ולקבל הוראות תשלום; משתתף בלתי מקוון (offline) – אינו מקושר ישירות למערכת, ולצורך העברה וקבלה של הוראות תשלום הוא נעזר במשתתף מקוון כמקשר.

נכון לשנת 2021 משתתפים במערכת זה"ב 18 משתתפים מקוונים ומשתתף אחד שאינו מקוון¹⁰¹.

מערכות התשלומים - מס"ב

במס"ב נסלקות תנועות בין-בנקאיות בשקלים חדשים שאינן מבוססות על מסמכי נייר, כגון הרשאות לחיוב חשבון, תשלומי משכורות ומסים. בפעילות הבין-בנקאית התאגידים הבנקאיים, בנק ישראל ובנק הדואר מעבירים את התנועות למס"ב, והארגונים מעבירים למס"ב את התנועות שבפעילותם.

עקרונות המערכת

מס"ב היא, כאמור, מערכת דיגיטלית לסליקה של תנועות בין-בנקאיות בשקלים שאינן מבוססות על מסמכי נייר – ביניהן הרשאות לחיוב חשבון, תשלומי משכורות ומסים. את התנועות מעבירים אליה הבנקים והארגונים הרשאים לשלוח הוראות תשלום ישירות. הוראות תשלום מתקבלות במס"ב לאורך כל יום העבודה ועד שישה חודשים מראש.

שעות הפעילות והתנועות במס"ב

במס"ב מתבצעות הוראות משני סוגים:

זיכויים ישירים – תשלומים שמקורם בארגונים (כולל הממשלה), והם משקפים משכורות, תשלומים לספקים, תשלומי מסים ועוד; וכן תשלומים שמקורם בבנקים והם מבטאים פעילות של לקוחות.

חיובים ישירים – חיובים שמקורם בארגונים¹⁰² ובבנקים (הוראות קבע לחיוב חשבון). הוראות החיוב והזיכוי שמקורן בארגונים נסלקות בתום יום ההעברה לפי הערך של אותו יום (T); אם הן מגיעות לאחר השעה הקבועה בכללי המערכת, הן נסלקות ביום העוקב (T+1). ההעברות הבין-בנקאיות – כלומר תוצאות ההתחשבות בין הבנקים בגין ההוראות שהועברו במס"ב – עוברות לסליקה במערכת זה"ב ביום העסקים שלאחר יום ההעברה (T+1).

הוראות התשלום הנסלקות במס"ב אינן סופיות, משום שהמוטב רשאי להחזיר את הזיכוי בתוך שלושה ימי עסקים, והמחויב רשאי להחזיר את החיוב בתוך שלושה ימי עסקים. הוראות תשלום מוחזרות מקבלות את הערך של יום הצגתן.

המשתתפים מעבירים למס"ב את הוראות התשלום במהלך יום העסקים באמצעות קובצי אצווה (batch). ועד המסלקה קבע באילו טווחי זמן אפשר לשלוח למס"ב קבצים שנועדו לעיבוד באותו יום. עם קבלת הקבצים מתנהל במס"ב תהליך קדם-סליקה (Netting) – חישוב ההתחייבויות ההדדיות של הבנקים המשתתפים ויצירת קובץ הנטו המיועד לסליקה הסופית במערכת זה"ב. לפני ששולחים את סכום הנטו הסופי למערכת זה"ב מעבירים לבנקים תחזית סליקה, כדי לאפשר להם להכין בעוד מועד את הנזילות הדרושה לסליקה בזה"ב.

במערכת זה"ב יש שני חלונות סליקה עבור מס"ב: הראשון נועד לסליקת הבנקים ונפתח בתחילת יום העסקים (בשעה 10:00), והשני נועד לסליקת הארגונים ונפתח לקראת סוף היום (בשעה 18:00 בימים א' עד ה' וב-13:30 בימי ו' ובערבי חגים).

המשתתפים במס"ב

נכון לסוף שנת 2021 פועלים במערכת 31,941 ארגונים, בתוכם התאגידים הבנקאיים, בנק הדואר, משרדי הממשלה ומוסדות ציבור, וכן ארגוני סליקה אחרים.

מערכות התשלומים - מסלקת הצ'קים

מסלקת הצ'קים סולקת את הממסרים הניתנים על גבי נייר. הבנקים מציגים במסלקת הצ'קים בעיקר צ'קים, וכיום מציגים ומחזירים אותם רק בשיטה דיגיטלית. נוסף על כך מציגים במסלקה שוברי גבייה ממוגנטים (המכונים גם שוברים). כאמור, בשנים האחרונות קידם בנק ישראל כמה תהליכים הנוגעים למסלקת הצ'קים. בין היתר קודם ויושם חוק הסליקה הדיגיטלית של צ'קים, ובוטל מושב הסליקה הידני. נושאים הקשורים לפעילות מסלקת הצ'קים נדונים במסגרת ועדת מסלקת הצ'קים, המורכבת מ-14 חברים נציגי בנק ישראל והמערכת הבנקאית. הוועדה מתכנסת לפחות אחת לרבעון – ועל פי הצורך – כדי לטפל בנושאים שעולים לדיון. פעילותה של מסלקת הצ'קים מתנהלת על פי הסכם בין חבריה, המעוגן במסגרת כללי המסלקה. הכללים מסדירים את פעילותה ואת הקשרים העסקיים והפונקציונליים בין המשתתפים לבין עצמם ולבין מפעיל המערכת. את כללי המסלקה מפרסמים באתר האינטרנט של בנק ישראל ומעדכנים באתר באופן שוטף, בהתאם להחלטות הוועד¹⁰³.

שעות הפעילות והסליקה במסלקת הצ'קים

מסלקת הצ'קים פועלת בכל יום עסקים בנקאי, וכן פועלת בימי ו' ובערבי חג (למעט ערב פורים, ערב יום העצמאות וערב ט' באב) כדי לאפשר טיפול בממסרים במוצאי השבת או החג. רשימת ימי העסקים מתפרסמת באתר האינטרנט של בנק ישראל ומתעדכנת בכל שנה.

הבנקים מייצרים (במהלך יום העסקים או בסיומו, בשעה 18:30) קבצים דיגיטליים, שמכילים מידע על הממסרים. בסוף היום כל בנק שולח את הקבצים לחברי המסלקה האחרים, ולמסלקה הוא שולח קובץ מסכם, המציג את סך הזיכויים לחשבונו כנגד החיובים של הבנקים האחרים. בשעות הלילה המסלקה מבצעת קדם-סליקה, ומייצרת תנועה רב-צדדית לחיובים ולזיכויים של המשתתפים בסליקה.

בבוקר המחרת (T+1) תנועה זו נשלחת לסליקה במערכת זה"ב, בחלון הסליקה של מסלקת הצ'קים, שנפתח בשעה 09:30. תהליך זה מאפשר ללקוחות הבנקים ליהנות מההפרש בין הערך השוטף של יום ההפקדה (יום הערך T) לבין ערך היום שבו הסליקה הכספית בין הבנקים נרשמת במערכת זה"ב, דהיינו יום העסקים הבא (יום הערך T+1). מאחר שיש הפרש של יום עסקים בין יום הערך שנרשם ללקוח ליום הערך שנרשם לבנק, בנק ישראל עורך בין הבנקים התחשבות ריבית בסיומו של כל חודש קלנדרי.

הבנקים רשאים שלא לכבד ממסרים דיגיטליים וידניים שהוצגו להם, בהתאם לסיבות ההחזרה הקבועות בכללים (למשל חוסר כיסוי או טעות בפרטים), והם רשאים להחזירם ביום העסקים שלמחרת הפקדתם ולא יאוחז משלושה ימי עסקים מיום ההפקדה. במקרים מיוחדים ישנם עיכובים בהחזרות, בהתאם למפורט בכללי המסלוקה.

המשתתפים במסלוקת הצ'קים

נכון ל-2021 מסלוקת הצ'קים מונה 28 חברים – התאגידים הבנקאיים בישראל, בנק הדואר ובנק ישראל. חלקם פועלים במסלוקה ישירות, ואת היתר מייצגים משתתפים אחרים. בסליקת הממסרים הדיגיטליים פועלים 9 משתתפים ישירים ו-20 מיוצגים, ש-13 מתוכם נמצאים ברשות הפלסטינית. הבנקים הפועלים ברשות הפלסטינית הם חברי מסלוקה, ואת כולם מייצגים 3 בנקים בישראל ("בנק הפועלים", "בנק דיסקונט" ו"בנק מרכנתיל דיסקונט"). בנק ישראל משתתף במסלוקת הצ'קים בשני תפקידים – חבר ומפעיל.

מערכות התשלומים - מסלוקות הבורסה לניירות ערך

לבורסה לניירות ערך בתל אביב שתי מסלוקות: מסלוקת ניירות הערך סולקת את כל העסקאות בניירות ערך שהתבצעו בבורסה ומחוץ לה, מספקת שירותים הקשורים בקרנות נאמנות ומשמורת ומבצעת תשלומי דיווידנד, ריביות ועוד. מסלוקת המעו"ף סולקת את האופציות והחוזים העתידיים הנסחרים בבורסה. תוצאות הסליקה הכספית נטו של מסלוקות אלה נסלקות באמצעות מערכת זה"ב.

עקרונות המערכת

מסלוקות הבורסה (מסלוקת הבורסה לניירות ערך בתל אביב בע"מ ומסלוקת המעו"ף בע"מ) סולקות את כל העסקאות המבוצעות בבורסה וב-MTS (זירת המסחר של עושי השוק הראשיים). כלומר הן מעבירות את ניירות הערך מהמוכר לקונה, ואת התמורה הכספית – מהקונה למוכר. כדי להקטין את הסיכון הנשקף לקונים ולמוכרים המסלוקה משמשת צד נגדי מרכזי (CCP, Central Counterparty). בכך היא מקבלת על עצמה את הסיכון שאחד מהצדדים לא ישלים את חלקו בעסקה. סליקת כל ניירות הערך מתבצעת במסלוקה ביום T+1, והכסף וניירות הערך מועברים בין הקונה למוכר באותה עת (DVP, Delivery Versus Payment), כמקובל במסלוקות המתקדמות בעולם. מסלוקות הבורסה מספקות גם שירותי משמורת ניירות ערך, כלומר רישום של ניירות ערך על שם חברי הבורסה באמצעות החברות לרישומים. מסלוקת הבורסה מספקת שירותי מסלוקה של ניירות ערך, ומסלוקת המעו"ף – של נגזרים.

שעות הפעילות במסלוקות הבורסה והסליקה בזה"ב

המסחר בבורסה מתקיים בימי ראשון בין השעות 09:00 ל-16:00, ובימים שני עד חמישי – בין השעות 09:00 ל-17:35. מסלוקות הבורסה מעבירות למערכת זה"ב שני סוגים של הוראות תשלום:

הוראות דו-צדדיות – מבטאות עסקאות מחוץ לבורסה. את התנועות האלה אפשר לסלוק בזה"ב לאורך כל יום הפעילות, החל בפתיחת היום לעסקים (07:45) ועד לסיום הפעילות של המסלקות במערכת זה"ב – בשעה 19:30.

הוראות רב-צדדיות – משקפות את חישוב הנטו של הבנקים המשתתפים בסליקה. כל אחת ממסלקות הבורסה מחשבת את סכום הנטו של כל בנק בפעילויות המסחר ובתשלומים השונים, ומעבירה את התוצאות למערכת זה"ב לשם חיוב וזיכוי של חשבונות הבנקים בבנק ישראל. את ההוראות האלה סולקים בזה"ב בשלושה חלונות סליקה, בשעות 08:50, 15:45, 17:45. בימי שישי וערבי חג פועלים שני חלונות סליקה – בשעות 08:50 ו-12:30.

המשתתפים במסלקות הבורסה

בבורסה חברים בנקים וגופים שאינם בנקים, ובאמצעותם כל משקיע יכול לסחור בבורסה. המסחר מתבצע בין חברי הבורסה השונים, ואלה מעבירים לבורסה פקודות קנייה ומכירה עבור לקוחותיהם. נכון לסוף 2021 מנתה הבורסה 26 חברים – מתוכם 17 בנקים, בנק ישראל ו-8 חברים שאינם בנקים. מרבית חברי הבורסה חברים גם במסלקת ניירות הערך. במסלקת ניירות הערך 17 חברים – בנק ישראל, 11 בנקים, ו-5 גופים שאינם בנקים. במסלקת מעו"ף חברים 9 בנקים וחבר אחד שאינו בנק.

המסלקה הבין-לאומית לעסקות המרה (CLS)

מערכת זה"ב פתחה בפני ישראל אפשרויות חדשות במישור הבין-לאומי, והחשובה שבה – האפשרות להצטרף למסלקה הבין-לאומית לעסקות המרה בין מטבעות (CLS). מסלקה זו החלה בפעילות מסחרית בספטמבר 2002, והשקל צורף אליה במאי 2008. ההשלכה המיידית של הדבר הייתה הגדרת מסלקת CLS כמשתתף בזה"ב: נפתח עבורו חשבון במערכת, ובאמצעותו מעבירים תשלומי CLS.

עקרונות CLS

פעילותו של CLS דומה לזו של המערכת לסליקת תנועות בזמן אמת (RTGS), אולם במקום סליקה במטבע יחיד הוא מבצע את הסליקה וההמרה בכמה מטבעות בו-זמנית. את הפעילות השוטפת ב-CLS מבצעים חברי המסלקה (Settlement Members). חבר המסלקה מספק ללקוחותיו שירותי סליקה ב-CLS. בנק שברצונו להיות חבר מסלקה נדרש להחזיק במניות של CLS ולמלא דרישות תפעוליות

ופיננסיות שונות. כדי לצרף את השקל כמטבע כשיר דרש CLS, בין השאר, למנות חברי מסלקה וכן ספקי נזילות שתפקידם לסייע – במקרה הצורך – באספקת נזילות במטבע השקל¹⁰⁴. המנגנון של CLS לאספקת נזילות באמצעות ספקי הנזילות בנוי כך שאם אין במערכת די נזילות לסליקת העסקאות במטבע מסוים, הוא רשאי לפנות לספק הנזילות ולדרוש ממנו את הנזילות החסרה באותו מטבע, בתמורה להעברת מטבעות אחרים לחשבונו. למעשה מדובר בהתחייבות של ספק הנזילות לבצע עסקת החלף (swap) לפרק זמן של לילה אחד. יש לציין כי מאז שמטבע השקל הצטרף לסליקה ב-CLS, ההסדר לאספקת נזילות לא הופעל אף פעם. יודגש כי פעילות ההמרה בין השקל למטבעות האחרים הנסלקים ב-CLS מתנהלת בישראל בעיקר ב-CLS, והדבר מפחית את סיכוני הסליקה בעסקות המרה.

שעות הפעילות ותנועות הסליקה בזה"ב

בהתאם להסדר מול CLS, פעילותו במערכת זה"ב מתנהלת כך: הבנקים המבצעים את הפעילות מול CLS נדרשים להעביר אליו את הסכומים בשלוש נקודות זמן במהלך היום (09:00, 10:00 ו-11:00), ועליהם להעביר את מלוא הסכומים עד לנקודה האחרונה. החל מהשעה 11:00 ה-CLS מחזיר את הסכומים לבנקים. בסוף יום הפעילות של CLS מול הבנקים – 13:00 לכל המאוחר – מתאפס חשבונו של CLS במערכת זה"ב.

המשתתפים בפעילות CLS במערכת זה"ב

המשתתפים בפעילות CLS במערכת זה"ב הם משתתפים בסליקה וספקי נזילות.

מערכות התשלומים - שב"א

חברת שירותי בנק אוטומטיים בע"מ (שב"א) נוסדה בשנת 1979 מטעמם וכחברת שירותים משותפת של חמשת הבנקים הגדולים: "בנק לאומי", "בנק פועלים", "בנק דיסקונט", "בנק מזרחי טפחות" ו"הבנק הבינלאומי הראשון". החברה היא צומת התקשורת ונתב העסקאות בין חברות האשראי ובין מסופי אשראי POS או מערכת תשלומים על בסיס תוכנת "אשראית", המותקנת בבתי עסק בארץ לצורך הפעלה וכיבוד כרטיסי אשראי שמונפקים בארץ ובחו"ל. החברה מנהלת את התקשורת השוטפת בין המכשירים בנקודות המכירה ובין חברות האשראי לצורך אישורי עסקאות בקשר ישיר והעברת תנועות מרוכזת לחברות האשראי מדי יום ביום.

מערכת שב"א קולטת בכל יום את שידורי התנועות מבתי העסק ומעדכנת את מסופי בתי העסק במידע מעודכן מהמרכז. לאחר מכן התנועות מעובדות וממוינות לצורך העברה לכל חברת אשראי. שב"א כפופה לפיקוח של הפיקוח על מערכות התשלומים, בהיותה מפעילה של מערכות תשלומים מבוקרות בהתאם לחוק מערכות תשלומים, התשס"ח-2008.

חברת שב"א פועלת במספר תחומים:

ניהול ותפעול של מערכת המיתוג הבין-בנקאית – רשת ה-ATM (משיכות מזומנים)

רשת ה-ATM היא רשת ארצית משותפת לבנקים, והיא מאפשרת ללקוח מבנק אחד למשוך כסף ממכשיר של בנק אחר באופן מאובטח וזהה למשיכה ממכשיר של הבנק שלו¹⁰⁵. במסגרת תפעול הרשת שב"א מספקת כמה שירותים: בדיקת הכרטיסים, ניתוב הבקשה לאישור, בירורי יתרה ושירות תשובות (Stand-In).

שב"א מפעילה את מתג ה-ATM ומבצעת מיתוג בין-בנקאי של כל משיכות ה-ATM שלקוח מבצע ממכשיר בנק אוטומטי של בנק שאינו הבנק שהנפיק את כרטיס החיוב שלו¹⁰⁶. התקשורת במתג ה-ATM מבוססת על פרוטוקול ששב"א כתבה ומנהלת עבור המקטע שבין הבנק הסולק למתג.

ניהול ותפעול של הרשת הארצית לכרטיסי אשראי – מערכת "אשראית" (עסקאות בכרטיסי חיוב)

שב"א מנהלת את רשת התקשורת הארצית לכרטיסי חיוב "אשראית", ומסופי התשלום בבתי העסק מחוברים אליה ישירות. הרשת תומכת בכל סוגי העסקאות בכרטיסי חיוב וברוב כרטיסי החיוב בעולם: "ויזה", "מסטרקארד", "אמריקן אקספרס", "JCB", "דיסקבר" ("דיינרס") וכרטיסים פרטיים (Private Label).

במסגרת הפעלת "אשראית" שב"א מספקת כמה שירותים:

אישור עסקאות – שב"א משמשת צומת (מתג) לניתוב בקשות לאישור עסקאות מקומיות. החברה מקבלת את הבקשה לאישור עסקה מבית העסק, מזהה את הסולק והמנפיק, מעבירה את הבקשה לאישור המנפיק ומחזירה את התשובה שהתקבלה לבית העסק. ברוב המקרים העסקה מקבלת אישור בזמן אמת. את הבקשות לאישור עסקאות תייר שב"א מעבירה לסולק הרלוונטי, וזה מצדו מעביר אותן לאישור הבנק המנפיק דרך המתג של הארגון הבין-לאומי הרלוונטי ("ויזה" או "מסטרקארד"). התשובה שמתקבלת חוזרת לבית העסק דרך שב"א.

איסוף עסקאות – שב"א אוספת את כל העסקאות מבית העסק באמצעות שידור קובצי אצווה, ממיינת את השידורים לפי הסולק, עורכת עבורו בדיקות¹⁰⁷ ועיבודים, ובסופם מעבירה קבצים לסליקה במס"ב. **שירות Stand-In** – שב"א משיבה בשם המנפיק על בקשות לאישור עסקאות, בהתאם להגדרות ולהרשאות שקבע כל מנפיק.

שירותים נוספים – שב"א מנהלת את הפרמטרים והווקטורים המשולבים במסופים שבבתי העסק ומאפשרים לסולקים ולמנפיקים לנהל את סיכוניהם: את הממשק למועדוני לקוחות, ממשק שמטפל בהנחות שניתנות במועד התשלום בהתאם לנתונים שהתקבלו מהמנפיקים; את מעברי הסליקה – מעברי הסולקים בבתי העסק; ואת קובץ החסומים.

שב"א מנהלת ממשק סליקה בין החברות לכרטיסי אשראי בהתאם לכללים מוגדרים ומוסכמים מראש. ממשק הסליקה מרכז את הפעילות של כל סולק ומנפיק, ובסופו של העיבוד החברה מפיקה דוחות קדם-סליקה. אלה עוברים למס"ב, וממנה הם נשלחים לסליקה במערכת זה"ב. הממשק מנהל מאגר מידע מרכזי לצורכי בירורים, ובכך מאפשר לנהל מערכת בקרה חשבונאית פשוטה.

שב"א פיתחה פרוטוקול ייחודי למערך התשלומים בישראל ("אשראית 96"), בהתאם לדרישותיהן של החברות לכרטיסי אשראי, במטרה להגדיר, לאחד ולנהל את אופן העבודה עם כרטיסי החיוב של החברות השונות. המסופים של בתי העסק מכילים תוכנה שהיצרנים כתבו בהתאם לאפיון שבנתה שב"א, והשימוש בהם מתאפשר לאחר שהיא בדקה ואישרה כי התוכנה מתאימה לאפיון. שב"א השלימה את התאמת המערכת ל-EMV. השלמת התהליך תאפשר לכל כרטיסי האשראי בישראל ולתשתיות הנלוות לבצע עסקאות מאובטחות יותר.

המשתתפים בשב"א

על פי חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981 ועל פי רשיון הפעילות שהמפקח על הבנקים נתן לשב"א, החברה רשאית לספק שירותי מיתוג ATM לכל אדם. למתג המערכת "אשראית" ולממשק הסליקה רשאים להתחבר סולקים ומנפיקים, ובפועל מחוברות אליה – כסולקות וכמנפיקות – שלוש החברות לכרטיסי אשראי ("כ.א.ל.", "max" ו"ישראכרט").

אמצעי תקשורת

מערכות התשלומים מעבירות ביניהן נתונים באמצעות ממשקי התקשורת והיישומים הייעודיים המפורטים להלן:

SWIFT

בנק ישראל החל להשתמש ב-SWIFT בשנת 1983 כדי (א) לספק לממשלה שירותים בנקאיים במט"ח – לבצע הוראות תשלום שלה ולקבל תקבולים עבורה; (ב) להעניק לבנקים שירותים בנקאיים במט"ח – לבצע העברות לחו"ל ומחו"ל מתוך ואל חשבונותיהם במט"ח בבנק ישראל; (ג) לשלוח הוראות ואישורים לגורמי חוץ לאחר ביצוע עסקה. החל מ-2007, השנה שבה מערכת זה"ב החלה לפעול, ה-SWIFT משמש פלטפורמה להעברת נתונים של הוראות תשלום ומסרים אחרים בין מערכת זה"ב למשתתפיה (התאגידים הבנקאיים, בנק הדואר, CLS, הבורסה) ובין התאגידים הבנקאיים לבין מסלקות הבורסה.

שב"א

שב"א מנהלת את רשת התקשורת בין החברות לכרטיסי חיוב לבין מסופי התשלום בבתי העסק. רשת זו תומכת ברוב כרטיסי החיוב בעולם ובכל סוגי העסקאות המבוצעות בכרטיסי חיוב. רשת התקשורת מבוססת על פרוטוקול ייחודי למערך התשלומים בישראל ("אשראית"), שפותח ע"י שב"א בהתאם לדרישות של החברות לכרטיסי אשראי במטרה להגדיר, לאחד ולנהל את אופן העבודה עם הכרטיסים השונים של החברות השונות. מסופי התשלום בבתי העסק מכילים תוכנה שכתבו היצרנים בהתאם למסמכי האפיון של פרוטוקול "אשראית".

כל מכשיר פיננסי המאפשר לאוחז בו להעביר כספים או לשלם עבור שירותים ונכסים. אמצעי התשלום הנפוצים הם מזומן, צ'ק, חיוב ישיר, זיכוי ישיר וכרטיס חיוב.

אמצעי תשלום

זכות לשימוש בסחורות ושירותים, או לרכישתם, עם התחייבות לתשלום במועד מאוחר יותר.

אשראי

אשראי שמספקים ליום עסקים אחד. נקרא גם "משיכת יתר יומית" ו"אשראי תוך-יומי".

אשראי יומי

מכשיר אלקטרוני המאפשר לאחסן או לצבור אמצעי תשלום אחרים, והמיועד להעברות תשלום ולרכישת שירותים ונכסים בין שני צדדים.

ארנק דיגיטלי

רכוש מוחשי המשועבד לבנק ומשמש ביטחון להחזר הלוואה. ביטחונות יכולים להיות בעלי אופי נזיל, כך שניתן לממשם בקלות – כגון ניירות ערך הנסחרים בבורסה לניירות ערך, פיקדונות בבנקים, חשבונות חייבים, ורכוש אחר מסוגים שונים (בטוחות סחירות) – או נכסי דלא ניידי (בטוחות לא סחירות). ביטחונות אלו הופכים לרכושו של המלווה במקרה שהלווה אינו עומד בתנאי ההלוואה.

בטוחות/ ביטחונות

פעולות פיננסיות שמטרתן להסתיר את מקור הכסף, בדרך כלל משום שהמקור אינו חוקי, או משום שלא שילמו על הכסף מס. תהליך "איסור הלבנת ההון" מחזיר את הכסף למערכת החוקית.

הלבנת הון

הלוואה שבנק ישראל מעמיד לבנקים לתקופה של יום (מכרז יומי) או שבוע (מכרז שבועי), בשיטה של מכרז מדורג על הריבית.

הלוואה מוניטרית

סך המזומנים שבידי הציבור וסכום פיקדונות העובר ושב של הציבור בבנקים. הגדרה זו אינה כוללת את היתרות המופקדות בבנק ישראל ואת היתרות השמורות בכספות הבנקים.

המצרף המונטרי M1

הסדרים במערכת תשלומים שמטרתם להבטיח כי היא תעמוד ברמות שירות מוסכמות גם במקרה שאחד או יותר מרכיביה כושל, או במקרה שאירוע חיצוני חריג משפיע עליה. מונח זה כולל הן צעדי מנע והן הסדרים להתמודדות עם אירועים בלתי צפויים.

המשכיות עסקית במערכת תשלומים

בישראל פועלות שלוש חברות בתחום ההנפקה והסליקה של כרטיסי החיוב – "ישראכרט", "max" ו"כ.א.ל.". החברות מנפיקות וסולקות כרטיסי חיוב בין-לאומיים על פי רשיונות שנתנו להם הארגונים הבין-לאומיים הרלוונטיים.

חברות לכרטיסי אשראי

שיטת תשלומים שבמסגרתה המוטב גובה כספים מהמשלם באמצעות בנק. מחייבים את חשבון הבנק של המשלם, ומזכים את חשבוננו של המוטב מכוח חיוב שמציג המוטב מכוח הרשאה שנתן המשלם.

חיובים על פי הרשאה (הוראת קבע)

היום שבו מזכים/מחייבים את חשבוננו של משתתף במערכת התשלומים והסליקה או את חשבון הלקוח.

יום ערך

מסלקה

מקום מרכזי או מנגנון עיבוד מרכזי שבאמצעותו מוסדות פיננסיים מסכימים להחליף ביניהם הוראות תשלום או התחייבויות פיננסיות אחרות. המוסדות סולקים ביניהם את הפריטים המוחלפים במועד שנקבע.

מערכת מבוקרת

על פי חוק מערכות התשלומים, כאשר מערכת תשלומים מוכרזת כמבוקרת, היא כפופה לפיקוחו של בנק ישראל. מערכת תוגדר כמבוקרת כאשר פעילותה חיונית לכלל מערך התשלומים במשק, ויש חשש כי פעילות לא תקינה, לא יעילה או לא אמינה שלה תפגע במערך התשלומים במשק.

מערכת מבוקרת מיועדת

בהתאם לחוק מערכות תשלומים, כאשר מערכת תשלומים מוכרזת כמבוקרת מיועדת, היא כפופה לפיקוח של בנק ישראל, והתשלומים הנסלקים בה הם סופיים. המערכת תוגדר כמערכת מבוקרת מיועדת כאשר פעילותה מהותית ליציבות המוניטרית והפיננסית בישראל, יש חשש כי פעילות בלתי תקינה, בלתי יעילה או בלתי אמינה שלה תפגע במערך התשלומים במשק, ויש חשיבות לסופיות התשלומים המועברים בה ולהגנה מפשיטת רגל.

נזילות

היכולת של ישות עסקית לקיים התחייבויות שוטפות מתוך סך הנכסים השוטפים שלה (מזומנים, ניירות ערך סחירים ועוד).

נזילות תוך-יומית

הנזילות במהלך יום העסקים.

SWIFT

מערכת התקשורת של הארגון הבין-לאומי SWIFT, המאפשרת שיגור וקבלה מאובטחים של מסרים דיגיטליים ייעודיים בין מוסדות פיננסיים בעולם.

סליקה

פעולה שמשחררת התחייבויות בין שני צדדים או יותר, הנוגעות להעברות כספים, ניירות ערך או נכסים פיננסיים אחרים.

סליקה נטו

סליקת מספר התחייבויות או העברות בין או בתוך קבוצה של צדדים מנוגדים על בסיס נטו.

סולק

הסולק הינו גורם המאפשר לבית העסק לכבד עסקאות בכרטיסי חיוב והגורם המעביר את הבקשה לאישור החיוב למנפיק והגורם המבטיח את התשלום לבית העסק במידה והבקשה אושרה.

עיבוד באצווה במערכות תשלומים

צבירה של קבוצת הוראות תשלומים ועיבודן יחד בנקודת זמן.

ראשי תיבות וקיצורים

ACH	Automated Clearing House	מסלקה אוטומטית ¹⁰⁸
ATM	Automated Teller Machine	מכשירים אוטומטיים למשיכת מזומנים ולביצוע פעולות
BIS	Bank Of International Settlements	הבנק להסדרי סליקה בין-לאומיים
CCP	Central Counterparty	צד מרכזי נגדי
CET	Central European Time	שעון אירופה
CLS	Continuous Linked Settlement	מסלקה בין-לאומית לעסקות המרה
CVM	Cardholder Verification Method Limit	שיטת אימות
CPMI	Committee on Payment and Market Infrastructures	הוועדה למערכות תשלומים וסליקה
CSD	Central Securities Depository	משמורת ביטחונות מרכזית
DVP	Delivery Versus Payment	סחורה כנגד תשלום
EMV	Europay, Mastercard And Visa	תקן אחיד ומאובטח לעסקאות בכרטיס חיוב נוכח
FIFO	First-In-First-Out	ראשון נכנס ראשון יוצא
FMI	Financial Market Infrastructure	תשתיות השוק הפיננסי
FSAP	Financial Sector Assessment Program	הערכה של המערכת הפיננסית
FX	Foreign Exchange	המרת מטבע חוץ
IBAN	International Bank Account Number	מספר חשבון בנק בין-לאומי
ICS	Intraday Credit System	מערכת אשראי תוך-יומית
IOSCO	International Organization of Securities Commissions	הארגון הבין-לאומי להסמכת הביטחונות
LSA	Loss Sharing Arrangement	הסדר כשל בסליקה
NFC	Near Field Communication	טכנולוגיית תקשורת ללא מגע
PFMI	Principles for Financial Market Infrastructures	עקרונות לתשתיות השוק הפיננסי
POS	Point of Sale	נקודת מכירה
PVP	Payment Versus Payment	תשלום כנגד תשלום
RTGS	Real-Time Gross Settlement	סליקה בדידה בזמן אמת ¹⁰⁹
SIPS	Systemically Important Payment Systems	מערכות תשלום בעלות חשיבות מערכתית
SSS	Securities Settlement System	מערכת לסליקת ניירות ערך
SWIFT	Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication	ארגון לתקשורת פיננסית בין-בנקאית בין-לאומית

הערה 1: משיכות מזומן ממכשירי משיכה.

הערה 2: Business Intelligence – בינה עסקית: תחום בטכנולוגיית המידע העוסק בבניית מערכות שמסייעות לארגון להפיק מידע משמעותי מבחינה עסקית מתוך מכלול הנתונים שהוא אוסף.

הערה 3: קישור > הודעה לעיתונות - ועדת ההיגוי של בנק ישראל להנפקה אפשרית של שקל דיגיטלי מפרסמת דוח לציבור

הערה 4: ארנק דיגיטלי – מכשיר אלקטרוני המאפשר לאדם לבצע עסקות מסחר אלקטרוניות. הארנק הדיגיטלי עשוי לכלול רכישת פריטים באופן מקוון באמצעות מחשב או באמצעות טלפון חכם, כדי לרכוש מוצר בחנות

הערה 5: PTP-Person to Person.

הערה 6: PTB-Person to Business.

הערה 7: קישור > הודעה לעיתונות - נייר מדיניות בנושא פעילות אפליקציות התשלומים הבנקאיות בבתי עסק

הערה 8: תוצאות נוספות של סקר הצרכנים מוצגות בפרק המגמות.

הערה 9: קישור > רשות התחרות - מחקר שוק: יישומי העברות P2P

הערה 10: ההשפעה העקיפה שיש למשתמש במוצר או שירות מסוים על הערך של אותו מוצר למשתמשים אחרים.

הערה 11: העברות שאינן כוללות העברות קבוצתיות והעברות עסקיות.

הערה 12: קישור > בנק ישראל - קול קורא לקבלת מידע בנושא תשלומים באמצעות הטלפון הנייד

הערה 13: תקן Europay MasterCard Visa (EMV) הוא תקן המאבטח עסקאות בכרטיסי אשראי.

הערה 14: קישור > הוראות ניהול בנקאי תקין 470 ו-472. קישור לחוזר 2601 "כרטיסי חיוב ו-"סולקים וסליקת עסקאות בכרטיסי חיוב"

הערה 15: קישור > לפרטי התוכנית והסיוע

הערה 16: ראו התייחסות בסעיף ההתפתחות של אפליקציות תשלומים.

הערה 17: תוצאות הסקר מפורטות בפרק המגמות

הערה 18: קישור > הודעה לעיתונות - קול קורא לקבלת מידע בנושא הקמת תשתית לסליקת תשלומים מיידיים בישראל

הערה 19: קישור > סקירה בנושא קידום תשתית לתשלומים מיידיים במערכת התשלומים בישראל

הערה 20: קישור > הודעה לעיתונות - צעד נוסף לקידום התחרות בתחום התשלומים - פתיחת הגישה למערכות התשלומים לשחקנים חדשים

הערה 21: "לאומי-קארד" לשעבר; זו שינתה את שמה ל- max.

הערה 22: קישור > אתר בנק ישראל - הסבר על מערכת זה"ב

הערה 23: באפריל פרסם ה-BIS את דוח העקרונות לתשתיות הפועלות בשוק הפיננסי ("PFMI - Principles for Financial Market Infrastructure", להלן: "העקרונות החדשים"). הדוח קובע עשרים וארבעה עקרונות בין-לאומיים שיחולו על כל התשתיות הפיננסיות. באוקטובר 2014 החליט בנק ישראל, כחלק מתפקידו לפקח על מערכות התשלומים, לאמץ ולהחיל את העקרונות החדשים על מערכות תשלומים שהוכרו, בהתאם לחוק מערכות תשלומים, התשס"ח-2008, כמערכות תשלומים "מבוקרות" ו"מבוקרות מיועדות", וזאת במטרה להבטיח את יעילותן ויציבותן.

הערה 24: קישור > הודעה לעיתונות - צעד נוסף לקידום התחרות בתחום התשלומים - פתיחת הגישה למערכות התשלומים לשחקנים חדשים

הערה 25: קישור > לדוח הסופי והמלצות הוועדה

הערה 26: במרץ 2018 אישרה מליאת הכנסת את החוק לצמצום השימוש במזומן, התשע"ח-2018

הערה 27: קישור > במרץ 2018 אישרה מליאת הכנסת את החוק לצמצום השימוש במזומן, התשע"ח-2018.

הערה 28: קישור > לעיקרי החוק באתר משרד המשפטים

הערה 29: ההגבלות לא חלות על עסקאות שבוצעו לפני 1/1/2019, גם אם פריסת התשלומים בגין נמשכה מעבר לתאריך זה, וכן קובע החרגות למגזרים, גופים וסוגי עסקאות מסוימים;

הערה 30: הפחתת העמלה על צ'קים מוסבים אשר הופקדו למשמרת בין 15/4/2019 ו-30/6/2019 בוצעה על פי צו בנקאות שהוציא הפיקוח על הבנקים, באמצעותו ניתנה האפשרות לפרטיים ולבתי עסק קטנים להפקיד צ'קים מוסבים למשמרת (בכל הסכומים) בתקופה קצובה בעמלה מפוקחת של 2 ש"ח בלבד, ללא תלות באופן ההפקדה – דלפק או ערוץ ישיר. זאת במטרה שלא להיות חשופים למגבלות הבנקים בכל הנוגע לצ'קים מתוקף החוק לצמצום השימוש במזומן.

- הערה 31: קישור >** צו השעה זמין בקישור
- הערה 32: קישור >** פירוט נוסף זמין בדף הנחיתה באתר בנק ישראל, בקישור
- הערה 33: קישור >** ליום עיון על חוק המזומן במרכז המבקרים
- הערה 34: קישור >** לכנס הכלכלי של לשכת רואי החשבון בישראל, בהשתתפות רונית ציטיאט, מנהלת אגף מערכות התשלומים.
- הערה 35: קישור >** הודעה על מתן רשיון סליקה לחברת טרנזילה בע"מ
קישור > הודעה על מתן רשיון סליקה לחברת קארדקום בע"מ
- הערה 36: PSD - Payment System Directive** - הדיקטיבה האירופית בתחום מערכות התשלומים.
- הערה 37:** דוגמאות לשירותים שלקוחות יוכלו לקבל בעולם של בנקאות פתוחה: ריכוז מידע בנקאי; ייעוץ בהתנהלות הפיננסית; השוואת עלויות של מוצרים בנקאיים; הצעות ערך הנוגעות למוצרים בנקאיים כגון פיקדונות והלוואות; אמצעי תשלום חדשים ועוד.
- הערה 38: NextGenPSD2 XS2A Framework** - סטנדרט בנושא API Open לבנקאות פתוחה, שגובש באירופה בידי "קבוצת ברלין".
- הערה 39: קישור >** אתר בנק ישראל - הסבר על בנקאות פתוחה
- הערה 40: קישור >** אתר בנק ישראל - הסבר על מעבר מבנק לבנק
- הערה 41:** במסגרת חקיקת חוק התוכנית הכלכלית התשע"ח 2018.
- הערה 42:** הטמעת התקן במערכת זה"ב בישראל צפויה בנובמבר 2023.
- הערה 43:** SWIFT היא מסלוקה בין-לאומית שדרכה עובר מידע בין מוסדות פיננסיים שונים.
- הערה 44:** QR (קודר - קוד תגובה מהירה) הוא ברקוד דו-ממדי, שבו מידע טקסטואלי מקודד בתצורה גרפית.
- הערה 45: קישור >** בנק ישראל - נייר מדיניות בנושא תשלום באמצעות קוד QR (קודר)
- הערה 46: קישור >** הודעה לעיתונות - בנק ישראל הגדיל את מגבלת סכום הפקדת שיק בודד בסלולר מ-20,000 ש"ח ל-50,000 ש"ח
- הערה 47: קישור >** הנתונים מבוססים על לוח י"א-5, שנמצא בקישור: הכולל ריכוז של המידע על הצגת הצ'קים התוך-בנקאיים והבין-בנקאיים.
- הערה 48:** מנתוני העסקאות בכרטיסי חיוב לינואר 2021 (אינם מופיעים במסמך זה) עולה כי רמת העסקאות בסיום הסגר השלישי זהה לרמתן בינואר 2019. משמע שרמת העסקאות בהשוואה לנתוני אותם חודשים בשנים הקודמות עלתה מסגר לסגר.
- הערה 49:** הסגר הראשון חל מ-5 במרץ 2020 עד 4 במאי 2020, והסגר השני - מ-18 בספטמבר 2020 עד 17 באוקטובר 2020.
- הערה 50:** עסקה בכרטיס נוכח: עסקה המבוצעת בנוכחות פיזית של כרטיס החיוב במסוף בית העסק.
עסקה בכרטיס לא-נוכח: עסקה המבוצעת ללא נוכחות פיזית של כרטיס החיוב במסוף בית העסק.
קבוצה זו כוללת עסקאות טלפוניות ועסקאות במסופי רכישה מקוונים ברשת האינטרנט.
- הערה 51:** התחייבות אלקטרונית של הבנק המרכזי, שיכולה לשמש לביצוע עסקאות ולשמירת ערך.
- הערה 52: קישור >** הודעה לעיתונות - בנק ישראל מפרסם את סיכום עבודתו של הצוות ללימוד ובחינה של מטבעות דיגיטליים בהנפקת בנקים מרכזיים (CBDC)
- הערה 53: קישור >** הודעה לעיתונות - ועדת ההיגוי של בנק ישראל להנפקה אפשרית של שקל דיגיטלי מפרסמת דוח לציבור
- הערה 54:** נתח השוק של חמשת המוסדות הפעילים ביותר.
- הערה 55:** את רמת הזמינות אומדים לפי מספר השעות שבהן המערכת הייתה זמינה מתוך סך שעות פעילותה בשנה הנבדקת.
- הערה 56:** הזמינות מתייחסת לפעילות מערכת הסליקה עצמה, ללא צד התקשורת.
- הערה 57:** הפעילות של מטבע השקל ב-CLS החלה ביום 26 במאי 2008.
- הערה 58:** ההוראה חלה על לקוחות (יחידים ועסקים קטנים) כהגדרתם בסעיף 9ט(ו) לחוק הבנקאות (שירות ללקוח), התשמ"א-1981.
- הערה 59:** פזו מקסיקני, דולר קנדי, פאונד בריטי, שקל ישראלי, ין יפני, וואן דרום קוריאני, קורונה דנית, אירו, דולר אמריקאי, דולר סינגפורי, קורונה נורבגית, דולר אוסטרלי, דולר ניו-זילנדי, רואנד דרום אפריקאי, קורונה שבדית, פרנק שוויצרי, פורנט הונגרי, דולר הונג-קונגי, פזו צ'יליאני.
- הערה 60:** במהלך 2017 עברה פעילות הסליקה הידנית כולה לסליקה דיגיטלית בזה"ב או במס"ב.
- הערה 61:** כולל הצגות דיגיטליות של שוברי גבייה.

הערה 62: למעלה מ-90% מסכומי החיובים הידניים נבעו מסליקת הכספים של הנפקת ניירות ערך קונצרניים, ואלו עברו ב-1 בינואר 2017 מסליקה ידנית לסליקה אלקטרונית במערכת זה"ב.

הערה 63: זיכויים אלקטרוניים מתבצעים גם במערכת זה"ב.

הערה 64: למעט הבנקים הפלשתינאים, המיוצגים על ידי שני בנקים ישראליים.

הערה 65: החזרות הזיכויים החלו להיסלק במס"ב, במקום במסלקת הנייר, בחודש דצמבר 2009.

הערה 66: ערך המחזור כולל, מלבד המזומנים המוחזקים בידי הציבור, גם מזומנים המוחזקים בידי התאגידים הבנקאיים בכספות. כן נכללים במחזור המזומנים שבידי תושבי חוץ (במידה רבה בגוש האירו ובארה"ב, משום שמטבעותיהם משמשים גם מחוץ לגבולותיהם).

הערה 67: להבדיל מסכומי הנטו הנסלקים במסלקת הנייר, משום שבה נסלקים רק צ'קים בין-בנקאיים. ראו פרק א' – סעיף 2.3.1 ולוח 2.

הערה 68: כולל צ'קים תוך-בנקאיים

הערה 69: הוראות הבנקאות (שירות ללקוח) (מועד זיכוי וחייב בשיקים), התשנ"ב-1992, סעיף 3(א).

הערה 70: היסב של צ'ק – כאשר צד א' מוציא צ'ק שאינו מוגבל למוטב בלבד, מתאפשרת העברתו של הצ'ק מיד ליד (ממוטב למוטב) על ידי חתימתו של המוטב (מקבל הצ'ק) בגב הצ'ק, בלי הגבלה.

הערה 71: חוק הבנקאות (שירות ללקוח), התשמ"א-1981, סעיף 5.

הערה 72: נכון למרץ 2021.

הערה 73: הפקדה באמצעות הסלולר של צ'קים "למוטב בלבד" ועד סכום של 10,000 ש"ח לצ'ק.

הערה 74: הפקדת צ'קים בסלולר גם מפחיתה את עלויות הפקדת הצ'ק ללקוחות בשיעור של עד 75% (עלות הפקדת צ'ק בערוץ ישיר לעומת הפקדה באמצעות פקיד).

הערה 75: נכון לנובמבר 2021.

הערה 76: ללקוחות פרטיים – בהתאם לסכום המגבלה בהוראת ניהול בנקאי תקין 357, סעיף 25(ג), ס"ק (2). בקשות בסכומים גבוהים יותר יועברו לאישור פקיד.

הערה 77: מספר הזה"ב – IBAN – משמש מזהה חד-חד ערכי של חשבון הלקוח, והוא מורכב בין השאר ממספר הבנק, מספר הסניף ומספר החשבון.

הערה 78: סמכות הרישום ל-IBAN מצויה בידי SWIFT החל משנת 2007. נכון לסוף 2017 – 82 מדינות רשומות ב-IBAN Registry.

הערה 79: [קישור](#) < מחשבון ה-IBAN

הערה 80: ההסכם מבוסס על סעיף 7 בחוק כרטיסי חיוב, התשמ"ו-1986.

הערה 81: בכרטיסים בנקאיים החיוב משתקף בחשבון הלקוח.

הערה 82: על פי הוראת ניהול בנקאי תקין מס' 470 מטעם המפקח על הבנקים (6/2015), בעסקות חיוב מיידיות על המנפיק להעביר את הכספים לסולק לכל היותר בתוך שני ימי עסקים ממועד שידור העסקה, ועל הסולק להעביר לבית העסק את כספי העסקאות שבוצעו בתוך שלושה ימי עסקים, לכל היותר, ממועד שידור העסקה. בעסקה המתבצעת בכרטיס חיוב מיידית יתבצע חיוב הלקוח בערך יום שידור העסקה.

הערה 83: העלות ללקוח תלויה במיגוון גורמים, והמרכזי שבהם הוא נוסחת העמלה הצולבת.

הערה 84: בחלקם אפשר להשתמש גם כדי למשוך מזומן ממכשירי בנק אוטומטיים, ואילו באחרים אי אפשר לעשות כן.

הערה 85: לפי חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000 נותן שירותי מטבע מספק את השירותים הבאים: המרת מטבע של מדינה אחת במטבע של מדינה אחרת; מכירה או פדיון של המחאות נוסעים בכל סוג של מטבע; קבלת נכסים פיננסיים במדינה אחת כנגד העמדת נכסים פיננסיים במדינה אחרת (נכסים פיננסיים הם מזומן, המחאות נוסעים, צ'קים, שטרי חליפין, שטרי חוב, ניירות ערך סחירים, אשראי או פיקדונות כספיים); החלפת שטרות כסף; ניכיון צ'קים, שטרי חליפין ושטרי חוב.

הערה 86: SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, GMT – Global Money Transfers.

הערה 87: Financial Action Task Force.

הערה 88: [קישור](#) < טיוטת כללי הבנקאות תנאי אירוח סולק התשע"ז 2017

הערה 89: [קישור](#) < רשימת התאגידים הבנקאיים וחברות כרטיסי האשראי

הערה 90: על מס"ב ושב"א מפקח גם הפיקוח על מערכות התשלומים, וזאת מכוח חוק מערכות התשלומים.

הערה 91: קבוצת ישראלכרט אשר כוללת את "פרימיום אקספרס" ו"יורופיי" (יורוקרד), קבוצת כ.א.ל אשר כוללת את "דיינרס קלאב" וחברת מקס איט פיננסים

הערה 92: "קארדקום סליקה" ו"טרנזילה"

הערה 93: [קישור](#) < PFMI, Principles for Financial Market Infrastructures. המסמך התפרסם ב-2012

הערה 94: נוסף על ההיבטים שפורטו המסמך מרחיב את תחומי האחריות של הגופים המאסדרים את התשתיות הפיננסיות ומפקחים עליהן (הבנק המרכזי, המפקחים על השוק הפיננסי ורשויות פיקוח אחרות) בבואם ליישם את העקרונות.

הערה 95: [קישור](#) < בנק ישראל - כללי המסלוקה

הערה 96: [קישור](#) < אתר מס"ב

הערה 97: [קישור](#) < נכון לנובמבר 2021.

הערה 98: כהגדרתו בהוראות הבנקאות (שירות ללקוח) (מועד זיכוי וחיוב בצ'קים), התשנ"ב-1992.

הערה 99: בימי שישי ובערבי חגים יש לבורסה שני חלונות סליקה.

הערה 100: אג"ח ממשלתיות, על פי רשימה שבנק ישראל קבע ומעדכן מפעם לפעם.

הערה 101: משתתף מקוון הוא משתתף online שקיימת אצלו התשתית הטכנולוגית להתחבר באופן ישיר למערכת זה"ב, ומשתתף שאינו מקוון – משתתף offline – הוא משתתף שאין אצלו התשתית, והוא נתמך בתשתית של משתתף online.

הערה 102: לסוגי הפעילויות השונים יש שעות חתך שונות

הערה 103: [קישור](#) < כללי המסלוקה

הערה 104: בישראל פועלים שני חברי מסלוקה ושלושה ספקי נזילות.

הערה 105: בעבר עסקה החברה בהפעלת מכשירי הבנק האוטומטיים – ATM – שבבעלותה. על פי הוראה של הממונה על ההגבלים העסקיים היא מכרה את הפעילות לחברה פרטית, תהליך שהושלם בשנת 2014.

הערה 106: עסקות ON-US (משיכות ממכשיר של הבנק שהנפיק את הכרטיס) ועסקות תייר אינן עוברות דרך מתג ה-ATM של שב"א.

הערה 107: למשל – אם הנתונים מלאים ואין בהם שגיאות; אם אין שידורים כפולים.

הערה 108: בישראל המסלוקה האוטומטית היא מס"ב (מרכז סליקה בנקאי).

הערה 109: בישראל מסלוקת ה-RTGS נקראת "מערכת זה"ב" (זיכויים והעברות בזמן אמת).

מחלקת מערכות תשלומים וסליקה, בנק ישראל
מייל: FinancialMarketInfrastructure@boi.org.il
זכויות היוצרים בפרסום זה שמורות לבנק ישראל. www.boi.org.il
הרוצים לצטט רשאים לעשות כן, בתנאי שיציינו את המקור